

Методичні рекомендації щодо навчання української мови учнів 5 – 11 класів у 2025/2026 навчальному році

Методичні рекомендації спрямовані на розвиток професійної компетентності учителів української мови та літератури в умовах неперервної освіти та адресовані учителям-словесникам закладів загальної середньої освіти, консультантам центрів професійного розвитку педагогічних працівників, які здійснюють науково-методичний супровід діяльності учителів української мови і літератури, працівникам органів управління освітою територіальних громад, головам методичних об'єднань учителів української мови і літератури.

Методичні рекомендації укладено на основі матеріалів Міністерства освіти і науки України, Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», Українського інституту розвитку освіти та результатів науково-методичної і дослідно-експериментальної роботи у Тернопільському ОКІППО:

- окреслено основні завдання реформування базової середньої та повної загальної середньої освіти, організації освітнього процесу на уроках української мови і української літератури у 5- 7 класах відповідно до положень Державного стандарту базової середньої освіти (2020) та у 8 -11 класах відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011);
- узагальнено рекомендації щодо запровадження Концепції «Нова українська школа» у базовій середній освіті в освітній галузі «Мови і літератури»;
- запропоновано шляхи підвищення рівня якості знань здобувачів освіти з мовно-літературних предметів (українська мова та українська література);
- визначено нормативну базу, запропоновано корисну літературу, інтернет-ресурси, які розширяють інформаційне поле щодо підготовки учителів-словесників до роботи у 2025/2026 навчальному році.

Структура освітнього процесу повної загальної середньої освіти

Відповідно до статті 10 Закону України «Про повну загальну середню освіту» (зі змінами – Закон № 2157-IX від 22.03.2022) освітній процес організовуватиметься за такими циклами:

початкова освіта

- перший цикл – адаптаційно-ігровий (1-2-й роки навчання);
- другий цикл – основний (3-4-й роки навчання);

базова середня освіта

- перший цикл – адаптаційний (5-6-й роки навчання);
- другий цикл – базове предметне навчання (7-9-й роки навчання);

профільна середня освіта

- перший цикл – профільно-адаптаційний (10-й рік навчання);
- другий цикл – профільний (11-12-й роки навчання).

Нормативно-правова база для організації роботи в 2025/ 2026 навчальному році (з активними покликаннями на офіційні джерела)

- Закони України «Про освіту» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>), «Про повну загальну середню освіту» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>).
- Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988 (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>).
- [Державний стандарт базової середньої освіти.](#)

- [Модельні навчальні програми для 5-9 класів НУШ \(чинні для 5-8 класів та 9 класу\).](#)
- [Навчальна програма не має копіювати модельну: що спільного й різного в цих програмах.](#)
- [Навчальні програми для 7-9 класів.](#)
- [Навчальні програми для 10-11 класів.](#)
- [Електронні версії підручників для 5-11 класів \(перегляд / завантаження\).](#)
- [Навчально-методичні матеріали \(ІМЗО: підручники, посібники, календарно-тематичне планування\).](#)

Для розуміння головних принципів реформи НУШ, з метою ефективної організації освітнього процесу в закладах освіти базової школи створено:

- дорожню карту реформування базової та профільної школи (розробник МОН України: [re-osvita_karta_press-new2.pdf \(reosvita.org\)](#));
- [візія майбутнього освіти і науки України](#);
- навчально-методичний путівник НУШ у 5-7-х класах (розробник ДНУ «ІМЗО»: [Навчально-методичний путівник, програм 5 клас НУШ.docx - Google Документи](#));
- навчально-методичну скарбничку НУШ (розробник ДНУ «ІМЗО»: [Навчально-методична скарбниця НУШ 5-6 класи.xlsx - Google Таблиці](#));
- навчально-методичні посібники, що висвітлюють методологічні та загальнодидактичні питання навчання у Новій українській школі (розробник ДНУ «ІМЗО»: [для педагогічних працівників \(imzo.gov.ua\)](#)).

Методичний кейс учителя української мови та літератури базової школи має містити:

1. Державні стандарти для ознайомлення:
 - Державний стандарт початкової освіти (постанова КМ України від 21.02.2018 № 87 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 688 від 24.07.2019 та № 898 від 30.09.2020,
 - Державний стандарт базової середньої освіти (постанова КМ України від 30.09.2020 № 898; для реалізації у 5-7 класах),
 - Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (постанова КМ України від 23.11.2011 №1392; для реалізації у 9-11 класах),
 - Державний стандарт профільної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851).
2. Модельні програми з української мови, української літератури або інтегрованого літературного чи мовно-літературного курсу для 5-6 та 7-9 класів НУШ (обрано самостійно).
3. Навчальні програми з української мови, української літератури або інтегрованого літературного чи мовно-літературного курсу для 5-6 та 7-9 класів НУШ, укладені на основі модельної програми і схвалені на засіданні педагогічної ради ЗЗСО.
4. Підручники з української мови, української літератури або інтегрованого літературного чи мовно-літературного курсу для 5-7 класів НУШ (паперова/електронна версія) відповідно до переліку навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2024/2025 навчальному році (https://znayshov.com/News/Details/perelik_rekomendovanoi_mon_navchalnoi_literatury_na_2_024_2025_navchalnyi_rik).
5. Інтерактивне календарно-тематичне планування уроків з української мови, української літератури або інтегрованого літературного чи мовно-літературного курсу.

6. Бібліотечка корисних ресурсів, покликань, роздавального матеріалу.
7. Професійний стандарт «[Учитель закладу загальної середньої освіти](#)» (наказ МОН України від 29.08.2024 № 1225).
8. [Санітарний регламент для ЗЗСО](#) (наказ МОЗ від 25.09.2020 № 2205).
9. Лист МОН про методичні рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу у 7-9 х класах в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» для закладів загальної середньої освіти, які є учасниками інноваційного освітнього проєкту всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» (№1/11938-23 від 11.08.2023)
10. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році.
11. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115, зареєстроване у Міністерстві юстиції України 28.09.2020 за № 941/35224.
12. Наказ МОН «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами» від 12.03.2024 № 313.
13. Наказ МОН «Про затвердження переліку підручників для 8 класу, що можуть видаватися за кошти державного бюджету» № 1083 від 29.07.2025 року.
14. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 червня 2024 р. № 527-р „Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки”.
14. Наказ МОН «Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання» від 02.08.2024 № 1093.
15. Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» «Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2024/2025 навчальному році» № 21/08-1242 від 12.08.2024.
16. Проєкт «Інструктивно-методичні рекомендації щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти» ([МР ІЩІ у ЗЗСО_22_05.pdf](#)).
17. Наказ МОН «Про внесення змін до типової освітньої програми для 5 – 9 класів ЗЗСО» від 09.08.2024 № 1120.
18. Методичні рекомендації Українського інституту розвитку освіти про оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами ([Учні з ООП Оцінювання-2024.pdf](#))

Основні завдання учителя-словесника в умовах реалізації освітньої реформи «Нова українська школа» в базовій середній школі:

- ґрунтовне опрацювання нормативної бази, основ упровадження Державного стандарту базової середньої освіти;
- створення якісного безпечного освітнього середовища для розвитку учнів;
- використання дієвих підходів до навчання та пошук ефективного педагогічного інструментарію;
- систематичне підвищення кваліфікації з питань теорії та практики упровадження концептуальних засад реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа».

Сучасний учитель-словесник, як агент освітніх змін, тьютор, фасилітатор, модератор, коуч, ментор, має стимулювати та скеровувати процес самостійного пошуку інформації та спільної діяльності учнів, підтримувати їхнє прагнення до самореалізації,

самовдосконалення та саморозвитку. Адже Кен Робінсон і Лу Ароніка вважали: «Добрі учителі – осердя добрих шкіл. Виконуючи різні ролі, вони досягають трьох головних цілей: натхнення – вони надихають учнів своєю любов'ю до предмета й спонукають їх досягати висот; упевненість – вони допомагають учням набутти умінь і поглибити знання, які зроблять їх упевненими в собі, самостійними людьми, здатними до удосконалення; творчість – вони дають учням змогу експериментувати, досліджувати, ставити запитання й розвивати навички нестандартного мислення» («Школа майбутнього», 2016).

Навчання в умовах непередбачуваних викликів

Метою освіти Закон визначає «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей». Отже, у результативній частині акценти зміщено із засвоєння знань і набуття конкретних умінь та навичок на розвиток компетентного читача, його інтелектуальних і творчих здібностей, ціннісних орієнтацій, системи ставлень.

Надважливою сьогодні залишається **проблема готовності учителя до роботи в умовах непередбачених викликів, уміння якісно організовувати навчальну діяльність здобувачів освіти та визначати шляхи подальшого власного саморозвитку.**

У зв'язку з ескалацією російського вторгнення в Україну українська освітня інфраструктура зазнала значної шкоди, а навчальний процес було призупинено.

Навчання в ЗЗСО традиційно розпочнеться у день знань (1 вересня). освітній процес у школах триватиме до кінця червня 2026 року. Форму організації освітнього процесу – очну, дистанційну, змішану – визначають зсо залежно від безпекової ситуації в кожному населеному пункті ([наказ МОН «Про затвердження порядку та умов здобуття загальної середньої освіти в комунальних закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» від 07.08.2024 № 1112](#) скасовано, а також окремі положення наказу № 1115).

Особливу увагу необхідно звернути й на дітей з особливими освітніми потребами!

Структуру навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами), тривалість навчального тижня, дня, занять, відпочинку між ними, інші форми організації освітнього процесу встановлюють згідно з чинним законодавством України в умовах воєнного стану у межах часу, передбаченого освітньою програмою.

Основним документом, що забезпечує досягнення учнями визначених відповідним Державними стандартами базової середньої освіти результатів навчання, є освітня програма закладу загальної середньої освіти. Основою для розроблення освітньої програми є стандарт освіти відповідного рівня.

У ЗЗСО освітній процес здійснюватиметься відповідно до таких типових освітніх програм:

- Типова освітня програма для 5-9 класів ЗЗСО (наказ МОН 19.02.2021 №235 з урахуванням змін, зазначеними у наказі МОН «Про внесення змін до типової освітньої програми для 5 – 9 класів ЗЗСО» від 09.08.2024 № 1120);
- Типова освітня програма ЗЗСО II ступеня (наказ МОН 20.04.2018 №405);
- Типова освітня програма ЗЗСО III ступеня (наказ МОН 20.04.2018 № 408 у редакції зі змінами, зазначеними у наказі від 20.04.2018 № 408 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України 20.06.2025 № 890).

Навчальні матеріали для 8 класів створено в електронному вигляді, але уже розпочато друк підручників і доставку їх до ЗЗСО. Рекомендуємо використовувати для забезпечення інтерактивної навчальної діяльності електронні версії підручників, які оприлюднили відповідальні за їх друк видавництва на своїх сайтах. Е-книга не є повноцінною заміною паперового видання, але це частково вирішить проблему

відсутності підручника на уроці. Можна використовувати не тільки електронну версію обраного підручника, а й підручники інших авторів (за потреби).

На початку навчального року задля забезпечення якісного виконання освітніх програм в умовах очного та/або дистанційного навчання пропонуємо приділити увагу повторенню вивченого матеріалу за минулий рік, запровадити корегувальне навчання. Для цього варто, по-перше, провести діагностувальні роботи (усні співбесіди), опитування в 5-11-х класах з метою визначення рівня засвоєння у попередньому класі матеріалу учнями; по-друге, відповідно до отриманих результатів спланувати роботу (колективну або індивідуальну) щодо актуалізації окремих тем, систематизації знань та умінь, практичного їх закріплення тощо.

Пріоритетним освітнім завданням закладів освіти у 2025/2026 навчальному році є формування у здобувачів освіти умінь якісно навчатися з використанням ІКТ, а в учителів – умінь забезпечувати високий рівень якості цього процесу. Цьому сприятиме чітко спланована робота учителя. На початку навчального року в умовах воєнного стану учителям потрібно укласти свій оптимальний навчально-методичний кейс, комплекс для вивчення предметів: вибрати методи, прийоми, засоби та інструментарій для дистанційної, очної, змішаної форм навчання, визначитися, як саме організовувати навчання, які цифрові сервіси, навчальні матеріали використати та як організувати зворотний зв'язок з учнями.

Учителям до початку навчального року треба опрацювати і обов'язково врахувати в роботі рекомендації слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій на тему: «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання».

У вітчизняному освітньому законодавстві відсутні такі терміни, як «освітні/навчальні втрати» чи «освітні/навчальні розриви». Немає також однозначного їх наукового трактування.

У зарубіжних дослідженнях із зазначеної проблематики автори використовують цілий спектр термінів. В українську дослідницьку практику така термінологія ввійшла шляхом калькування, іноді неточного. Тому наразі в науковому просторі України побутують часто як взаємозамінні поняття «освітні втрати» / «навчальні втрати» / «втрати в навчанні» / «освітні прогалини» / «прогалини в навчанні», «освітні розриви» / «розриви в навчальних досягненнях» тощо.

Як зазначено у науковому дослідженні «Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання»¹, «говорячи про освітні втрати, більшість дослідників зосереджують свою увагу на втратах у навчанні (learning losses), що пов'язані з когнітивними навичками учнів, прогалинами в знаннях, недосягненням учнівством очікуваних результатів навчання, що визначені освітніми програмами».

Наприклад, міжнародні організації ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та Світовий банк трактують освітні втрати як будь-які втрати знань або навичок та/або уповільнення чи переривання академічного прогресу, найчастіше через тривалі пропуски або перерви у навчанні учня (*World Bank Group, 2021*).

Експерти Аналітичного центру CEDOS визначають освітні втрати як прогалини у знаннях і навичках, які виникають в учнівства під час освітнього процесу у порівнянні зі стандартами освіти та очікуваними результатами навчальних здобутків.

Разом з тим, освітні втрати не варто ототожнювати лише з навчальними втратами, оскільки поняття «освітні втрати» є набагато ширше, ніж поняття «навчальні втрати». У широкому сенсі освітні втрати означають втрату можливостей для всебічного розвитку учнів: інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного тощо. Тому є

¹ Ганна Бичко, Василь Терещенко, Тетяна Вакуленко. «Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання». - Український центр оцінювання якості освіти.

доцільним, на думку фахівців Українського центру оцінювання якості освіти, у межах родового поняття «освітні втрати» умовно виділити такі три взаємопов'язані складники:

- навчальні втрати (втрати знань, умінь, навичок, ставлень тощо),
- виховні втрати та
- зниження темпу розвитку особистості (зокрема, психологічні втрати).

Узагальнюючи різні підходи до визначення навчальних втрат, фахівці Українського центру оцінювання якості освіти дають таке визначення цьому терміну: «*навчальні втрати*» - будь-які втрати знань, умінь, навичок та/або уповільнення чи переривання академічного прогресу через паузи чи погіршення умов навчання для конкретного учня.

Пандемія COVID-19 та повномасштабне російське вторгнення призвели до втрати можливостей для соціокультурного розвитку здобувачів освіти (*виховних втрат*), що проявились у відсутності або суттєвому зниженні відвідування ними позашкільних закладів, що популяризують культурні та національно-мистецькі традиції українського народу, а також пам'яток історії, культури, експозицій музеїв тощо.

Фахівці Інституту проблем виховання НАПН України пропонують кваліфікувати *виховні втрати* як порушення особистісного та соціального розвитку зростаючої особистості, яке виникає внаслідок науково-методичної невідповідності суспільним викликам чи системного порушення цілеспрямованого виховного процесу, що призводить до деформації її особистісних цінностей та моделей поведінки.

У період пандемії COVID-19 та повномасштабного російського вторгнення цілісний виховний процес, що проводився закладами освіти, був порушений внаслідок соціального дистанціювання, бойових дій і внутрішнього переміщення родин, окупації окремих територій держави. У цей період родинне виховання стало домінуючим типом виховання, з усіма позитивними впливами та притаманними йому недоліками. Варто зазначити, що в результаті суттєвої фізично-психологічної деформації сім'ї, спричиненої воєнними проблемами, діти часто порушують загальноприйняті цінності, норми й прийнятні правила поведінки.

Водночас учасники слухань констатують, що в умовах російської військової агресії чітко увиразнилася національна консолідація суспільства, зокрема піднесення патріотизму у дитячому й учнівському середовищі. Це проявляється у зростанні рівня залученості учнівської молоді до волонтерських ініціатив, доброчинної діяльності, спрямованої на підтримку Збройних Сил України, кількості патріотичних флешмобів та акцій.

Умови повномасштабної війни вкрай негативно вплинули на загальний психолого-емоційний стан і взаємопов'язані з ним навчальні можливості учнів, призвели до суттєвих *психологічних втрат* здобувачів освіти, які проявляються у депресії, зростанні страху, тривожності та стурбованості, втраті мотивації до навчання, апатії, розгубленості та неухваленості. Учасники слухань звертають увагу, що за останній рік помітно погіршився психологічний стан не тільки здобувачів освіти, а й вчителів. Особливих втрат зазнала нестійка дитяча психіка.

Варто зазначити ще один термін, що використовується для відображення реалій освіти в умовах COVID-19, - «незавершене навчання» (unfinished learning)

- на позначення ситуації, коли учні не завершили курс навчання, який вони мали б завершити за навчальний рік. Незавершене навчання охоплює широкий спектр ситуацій: призупинення навчання, що спричиняє втрату учнями знань/умінь, якими вони володіли до цього; отримання меншого обсягу знань/умінь, ніж передбачено освітніми стандартами за навчальний рік; отримання меншого обсягу знань/умінь, що є необхідними для успішного навчання у подальшому після закінчення школи та на ринку праці {Dorn, Hancock, Sarakatsannis, Vint leg, 2021}.

Освітні розриви як родові поняття (за аналогією до освітніх втрат) включає навчальні розриви та інші види розривів, зокрема:

- навчальні розриви (learning gap) - значна та стійка різниця в академічній успішності між різними групами (категоріями) учнівства. Найчастіше навчальні розриви спостерігаються між учнями, які походять з родин із різним соціальним статусом, різної статі (хлопцями та дівчатами), іммігрантами та корінними мешканцями, тими, хто проживає й навчається в місті та селі тощо;

- прогалина/розрив у досягненнях (achievement gap) означає будь-яку значну і стійку різницю в академічній успішності або освітніх досягненнях між різними групами учнів, наприклад, між білими учнями і представниками меншин, або учнями з домогосподарств з високим і низьким рівнем доходу (*The Glossary of Education Reform, 2013d*)\

- прогалина/розрив у можливостях (opportunity gap) стосується ресурсів - нерівний або несправедливий розподіл ресурсів і можливостей.

Отже, розрив/прогалина у досягненні стосується результатів (outputs) - нерівного або несправедливого розподілу освітніх результатів і переваг, тоді як розрив/прогалина у можливостях стосується ресурсів/внеску (inputs) - нерівного або несправедливого розподілу ресурсів і можливостей.

Водночас, щоб говорити однією науковою мовою та не вносити плутанину серед учасників освітнього процесу, фахівцям слід домовитися про термінологію для використання.

Враховуючи актуальність термінологічної проблеми, учасники слухань пропонують внести зміни до Законів України “Про освіту” та “Про повну загальну середню освіту”, законодавчо визначивши зазначені терміни.

Як вимірювати освітні втрати та освітні розриви?

Щоб виміряти навчальні втрати та навчальні розриви, необхідно мати мірило (критерій), відповідно до якого виявляють величину втрат кожного конкретного здобувача освіти в Україні (таким мірилом зазвичай є вимоги освітніх програм та стандартів для певного етапу здобуття освіти), визначити точку відліку та обрати інструментарій вимірювання.

Таким чином, важливо мати дані щодо рівня навчальної успішності учнів «на вході» (наприклад, інформацію про знання та вміння учнів у доковідний та довоєнний період на відповідному рівні освіти) та порівнювані з ними дані «на виході» (відповідно інформацію про знання і вміння учнів на тому самому рівні освіти після певного періоду зупинки навчання внаслідок пандемії COVID-19 чи війни). Водночас визначити «вхідні» (доковідні та довоєнні) дані в Україні є проблематично, адже централізованої, систематичної бази даних щодо успішності здобувачів освіти на різних рівнях вітчизняної освіти просто не існує.

В Україні наявні декілька джерел даних про учнівську успішність:

1. Державна підсумкова атестація (ДПА), яку учні мали проходити після закінчення кожного рівня освіти (у 4, 9 та 11 класах). Разом з тим, уже кілька років поспіль ДПА не проводиться. Експерти по-різному оцінюють ефективність ДПА 4-х та 9-х класів як інструменту вимірювання навчальних втрат, враховуючи нестандартизованість інструментів, якими робиться вимірювання, що впливає на об’єктивність отримуваних даних та не дає змоги агрегувати відповідні результати в єдиній базі даних, а відтак унеможливорює будь-які аналітичні дослідження. Разом з тим, ДПА після закінчення 11 класу відбувається у форматі зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), а тому є досить об’єктивним інструментом для вимірювання навчальної успішності випускників закладів загальної середньої освіти з окремих предметів.

2. Міжнародне дослідження PISA (2018, 2022 та 2025 років) як найбільш об’єктивне вимірювання. Дослідження 2018 року зафіксувало, що 26% українських підлітків не досягли базового рівня читацької грамотності, 36% - математичної та 26% - природничо-наукової. За результати циклу 2022 року виявлено погіршення результатів учнів порівняно із попереднім циклом. Такі результати були гіршими за середні серед країн ОЕСР. Також у звіті за результатами дослідження були зафіксовані освітні

нерівності, які впливали на результати учнів. Зокрема, дівчата випереджали хлопців у читанні на рік навчання, а учні з високим соціально-економічним статусом мали кращі результати..

3.Вітчизняний загальнодержавний зовнішній моніторинг якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти» (перший цикл 2018 року та другий цикл 2021 року) є найбільш об'єктивне та повне вимірювання. Перший цикл загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти було проведено у 2018 році. Це дослідження проводять на репрезентативній вибірці, а тому воно є надійним джерелом даних про те, що знають і вміють українські четвертокласники. Другий цикл цього дослідження, який було проведено 2021 року, засвідчив погіршення результатів учнів як із читання, так і з математики.

4.Крім того, державна служба якості освіти ініціювала низку моніторингових досліджень освітнього процесу, з результатами яких можна ознайомитися на офіційному сайті (<https://sqe.gov.ua/diyalnist/monitoringovi-doslidzhennya/>).

У рамках загальнодержавного моніторингового дослідження якості освіти у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану, [перший етап якого відбувся у травні 2023 року](#) (проведено дослідження рівня знань учнів 6 та 8 класів із математики та української мови), [другий - у травні 2024 року](#). 2025 року державна служба якості освіти України у партнерстві з Міністерством освіти і науки України, Українським інститутом розвитку освіти, Інститутом освітньої аналітики та за підтримки UNICEF Ukraine реалізувала третій етап загальнодержавного моніторингового дослідження якості освіти в умовах воєнного стану.

Це якраз ті основні дисципліни, на основі яких можна робити висновки про освітні втрати та планувати майбутній поступ учнів.

Український центр оцінювання якості освіти для вимірювання навчальних втрат пропонує дві точки відліку, які нині є фактично єдиними на освітній мапі:

- результати загальнодержавного моніторингу початкової освіти, де ми маємо результати щодо навчальних досягнень учнів із математики й читання (4 клас);
- результати міжнародного дослідження PISA 2018, 2022, 2025 років. Суттєвий недолік цього дослідження - відсутність національного компонента.

Учасники слухань наголошують на необхідності розвивати систему моніторингу освітніх здобутків, навичок та втрат за допомогою національних стандартизованих тестувань на різних рівнях загальної середньої освіти. За прикладом моніторингу початкової школи, вражають фахівці, необхідно розробити національну систему моніторингу для інших ланок загальної середньої освіти. Важливо також продовжувати моніторинг якості дистанційного навчання. Правильно проведені моніторингові дослідження дадуть змогу педагогічним працівникам вибудувати індивідуальні освітні траєкторії для учнів, які мають навчальні прогалини.

Отже, актуальним питанням є розроблення Національної програми подолання освітніх втрат та освітніх розривів на рівні загальної середньої освіти, спричинених пандемією COVID-19 та повномасштабною війною в Україні, на період 2025-2030 рр. Під час розроблення такої Національної програми має бути враховане стратегічне бачення розвитку системи освітніх вимірювань із використанням стандартизованих інструментів, яка дасть уявлення про успішність учнів на різних рівнях освіти, змогу вимірювати навчальні втрати (власне, як і навчальний поступ (прогрес), дозволить побудувати стратегію їх подолання. Враховуючи те, що найбільш досконалим методом вимірювання академічної успішності є оцінювання, вищезазначена Національна програма повинна також містити комплекс заходів щодо розвитку системи освітніх оцінювань на рівні загальної середньої освіти в Україні.

Цілісна система освітніх вимірювань із використанням стандартизованих інструментів має включати, зокрема, таке:

- стандартизовані тестування на всіх або щонайменше на ключових етапах навчання;
- довготривалі загальнодержавні моніторинги якості освіти на репрезентативних вибірках;
- локальні моніторинги успішності окремих категорій учнівства в опануванні окремими предметами, розділами освітніх програм тощо;
- централізовані онлайніві платформи для вимірювання навчальних втрат і надолуження навчального матеріалу.

Варто відзначити, що 2019 року Українським центром оцінювання якості освіти була підготовлена «Стратегія освітніх оцінювань у сфері загальної середньої освіти в Україні до 2030 року» та схвалена Колегією Міністерства освіти і науки України, в якій рекомендується розглянути можливість створення централізованої бази, яка б містила всі дані, отримані у процесі державної підсумкової атестації (ДПА) та інших освітніх оцінювань, а також передбачено різні сценарії оцінювань та необхідні моніторинги (як міжнародні, так і національні) на різних рівнях освіти. В умовах нинішніх реалій цей документ потребує оновлення.

Якими мають бути шляхи подолання освітніх втрат та освітніх розривів?

Усі сучасні дослідники сходяться в тому, що уряди країн, постраждалих від війни, повинні зосередитися на комплексній підтримці дітей в умовах війни, зокрема, надолуженні ними навчальних прогалин, забезпеченні їх необхідними ресурсами та інфраструктурою, побудові системи психологічної підтримки тощо.

В епіцентрі усіх дій з подолання освітніх втрат та освітніх розривів мають бути здобувачі освіти, вчителі та батьки як замовники освітніх послуг.

Державна установа «Український інститут розвитку освіти» пропонує такі мейнстрими подолання навчальних втрат, розривів та прогалин у навчанні, як надолуження (catch-up), поєднання (bridging), коригування (remedial), що дозволить реалізувати учням і дорослим різні життєві сценарії самоосвіти.

Першочерговим завданням є проведення національного моніторингу, який дасть уявлення щодо глибини навчальних втрат шляхом індивідуального тестування учнів на різних рівнях освіти з усіх ключових навчальних предметів, які є обов'язковими для вивчення.

Для проведення якісної діагностики успішності необхідно:

- виокремити певне ядро знань предметів з інваріативної частини, яким повинні оволодіти учні для переходу в наступний клас, і робити орієнтири на нього. Це дозволить виявити ті теми, з яких учні мають прогалини і на які варто звернути найбільшу увагу;
- розробити стандартизовані інструменти для оцінювання успішності учнів, які є запорукою якості та порівнюваності результатів освітніх вимірювань.

Результати національного моніторингу дозволять виявити освітні втрати й освітні розриви, а також скоригувати як індивідуальні освітні траєкторії учнів, так і освітні програми для певних груп дітей.

Під час виокремлення ядра знань варто скористатися досвідом розробки у 2022/2023 н. р. діагностувальних тестів з української мови та математики в межах ініціативи «Збереження доступу до шкільної освіти», що впроваджується в межах проекту «Супровід урядових реформ в Україні» на [вебплатформі дистанційного навчання «Всеукраїнська школа онлайн»](#).

Діагностувальні тести з української мови та математики стали допоміжним інструментом, який надасть змогу учителям на початку навчального року продіагностувати чи потрібно додатково надолужувати прогалини у результатах навчання учнів і якщо так, то з яких тем. Таке діагностування передбачено для ключових етапів навчання - на початку 5 класу за другий цикл початкової освіти (3-4 клас), у 7 класі для діагностики адаптаційного циклу базової освіти (5-6 клас) та у випускному 9 класі для виявлення можливих прогалин за перші два роки другого базового циклу базової середньої освіти (7-8 клас).

Тестування складаються із двох блоків - первинного та вторинного. Первинне тестування учням варто пройти, щоб з'ясувати, які є прогалини з тих чи інших тем. Після проходження тесту учень не тільки отримає загальний результат, але й перелік тем, де були допущені помилки, а також матеріали для опрацювання, які допоможуть розібратися в цих темах. Учитель також отримує повний звіт з аналізом результатів тестування усього класу і кожного учня зокрема. Після надолуження прогалин рекомендовано пройти вторинне діагностування, щоб переконатися в тому, що ситуація з опануванням теми поліпшилася. У серпні 2023 року на платформі Всеукраїнської школи онлайн розміщено діагностичні тести з історії України, фізики, хімії, природознавства, біології, географії та англійської мови.

Також варто звернути увагу на так зване *адаптивне комп'ютерне тестування* під час підсумкового оцінювання, коли комп'ютерна система при виборі тестових завдань підлаштовується під рівень учня і завдяки цьому здатна оцінити учня за більш короткий час, ніж під час традиційного тестування. Цей інструмент, на думку фахівців Українського інституту розвитку освіти, буде корисний дуже тривалий час і допоможе відстежувати успіхи реформи Нової української школи, розвиток системи української освіти.

В Україні, за певними виключенням, практично не застосовуються механізми, спрямовані на мінімізацію та подолання освітніх втрат та освітніх розривів. Під час презентації результатів досліджень якості організації освітнього процесу в умовах війни, організованому Державною службою якості освіти України, було зроблено акцент на тому, що в Україні **школи найчастіше компенсують втрати навчального часу через самостійну роботу учнів**.

Серед механізмів, які можна розглядати як потенційні інструменти для подолання освітніх втрат в Україні, є такі:

- виділення додаткових годин для індивідуальних та групових консультацій;
- розробка гейміфікованих цифрових освітніх ресурсів;
- платформи репетиторства чи/або тьюторингу.

Експерти Українського центру оцінювання якості освіти² запропонували та проаналізували переваги і недоліки інших механізмів подолання освітніх втрат, які можуть бути використані в Україні:

- другорічництво;
- навчання під час канікул;
- репетиторство за державний кошт;
- створення інтеграційних класів;
- перегляд та адаптація освітніх програм;
- розроблення додаткового контенту з ключових навчальних тем;
- розроблення додаткового якісного освітнього контенту, акцентованого на темах, що потребують надолуження;
- методична підготовка вчителів до роботи з учнями, які мають навчальні втрати;
- посилення шкільної автономії та взаємодії й співпраці вчительства.

Учасники слухань при цьому наголошують на важливості виокремлення ядра знань, розроблення адаптованих навчальних програм, а також напрацювання якісного освітнього контенту з тих тем, які потребують надолуження.

Суттєве значення для подолання освітніх втрат і розривів має **переведення учнів в очний режим навчання**.

Для компенсації *виховних* втрат доцільно насамперед на світоглядному, науково-теоретичному й виховному рівнях здолати у молодого покоління відчуження від своїх національно-історичних коренів, причиною якого стали невластиві українській нації нашарування меншовартості, історичної неперспективності, що до цього часу нав'язується російсько-імперським баченням стосовно нашої держави.

У контексті подолання *психологічних* втрат варто зазначити, що 12 квітня 2023 року Верховною Радою України прийнято за основу та в цілому Закон України «Про внесення зміни до статті 51 Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників у питанні надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу».

Зазначеним актом передбачено, що не менше 10 відсотків від загальної кількості годин, передбачених на підвищення кваліфікації педагогічного працівника, обов'язково повинні бути спрямовані на вдосконалення знань, вмінь і практичних навичок у частині надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу. Реалізація цього акту матиме позитивний вплив на стан психічного здоров'я дітей під час воєнного стану та у післявоєнний період, зокрема дозволить підвищити компетентність педагогічних працівників у частині надання психологічної підтримки здобувачам освіти, сприятиме ранньому виявленню ознак психологічної травми та інших психологічних станів, попередженню появи посттравматичного стресового розладу, тривожних розладів та депресій, попередженню девіантної поведінки та профілактиці суїциду серед дітей, що пережили психотравмуючі події.

В умовах повномасштабної російської агресії також важко переоцінити значення соціально-емоційних навичок учнів, їхніх індивідуальних здібностей, що важливі для академічних успіхів, конкурентоспроможності на ринку праці, активної громадянської позиції. Ці навички, зокрема, охоплюють поведінкові моделі, внутрішній стан, підходи до вирішення завдань, здатність управляти поведінкою і почуттями.

Україна узяла участь у першому масштабному міжнародному Дослідженні соціально-емоційних навичок, яке проводила Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) в різних країнах світу. Перший том національного звіту за міжнародним Дослідженням соціально-емоційних навичок 2022-2024 (ДоСЕН) презентовано 05 червня

² Ганна Бичко, Василь Терещенко, Тетяна Вакуленко. «Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання». Український центр оцінювання якості освіти.

2024 року в межах національної (не)конференції EdCamp ТОЧКА СТІЙКОСТІ-2024 «На перетині свободи й відповідальності».

Жоден із запропонованих механізмів подолання освітніх (навчальних, виховних, психологічних) втрат не є універсальним, варто застосовувати усі зазначені кроки в комплексі, враховуючи при цьому специфіку вітчизняної освіти та її регіональні аспекти. Процес подолання освітніх втрат матиме успіх лише тоді, коли він стане спільною справою для вчителя, школи, місцевої громади, громадських та державних інституцій.

Як забезпечити диференційований підхід до різних категорій здобувачів освіти (на контрольованих Україною територіях, на недавно деокупованих територіях, на територіях, які будуть деокуповані в майбутньому, на територіях інших країн тощо) ?

Нині суттєві освітні втрати й освітні розриви мають різні категорії здобувачів загальної середньої освіти України:

ті, хто перебуває на тимчасово окупованих-територіях, через відсутність доступу до української освіти;

ті, хто перебуває на деокупованих територіях, через складні життєві обставини, труднощі в організації забезпечення очного навчання, брак кадрів, відсутність підручників і навчальних посібників, обмежені можливості використання технічних засобів для навчання у дистанційному форматі;

ті, хто перебуває на контрольованій Україною території поблизу зон активних бойових дій, через відсутність нормальних умов життя й неможливість брати участь в освітньому процесі навіть у дистанційному форматі;

ті, хто перебуває на контрольованій Україною території у відносно віддалених від активних бойових дій регіонах, через тривалі перебої з електропостачанням та доступом до інтернет-зв'язку, зупинки освітнього процесу внаслідок повітряних тривог;

ті, хто перебуває за кордоном, через труднощі в організації навчання за екстернатною або сімейною формами.

Також освітні втрати й освітні розриви через надмірне навантаження можуть бути у тих здобувачів загальної середньої освіти, які перебувають за кордоном і змушені навчатися у двох школах. У зону особливого ризику також потрапляють здобувачі початкової освіти, які змушені навчатися лише дистанційно.

При розробці Національної програми подолання освітніх втрат і освітніх розривів на рівні загальної середньої освіти, спричинених пандемією COVID-19 та повномасштабною війною, на період 2023-2030 рр. потрібно визначити різні формати та механізми щодо компенсації втрат для здобувачів освіти, які мають різний доступ до освіти та місцеперебування. Важливим є визначити, які категорії здобувачів освіти втратили найбільше, без яких тем та яких знань школярі не зможуть продовжувати навчання, створивши таким чином мейнстрими подолання освітніх втрат. Також доцільно передбачити надолуження освітніх втрат у результатах навчання учнів шляхом застосування академічного тьюторингу.

Який зарубіжний досвід подолання навчальних втрат можна використати в Україні?

У міжнародній практиці сьогодні використовуються декілька підходів до оцінювання освітніх втрат. Один з них, який доцільно розглянути для впровадження в Україні, ґрунтується на мінімальному рівні володіння навичками (Minimum proficiency level, MPL). Мінімальний рівень володіння навичками трактується як еталон базових знань у певній предметній області, зокрема з математики, читання тощо, який вимірюється за допомогою оцінювання результатів навчання. Для забезпечення порівнянності в рамках методології оцінювання MPL розроблено дескриптори з читання і математики для місцевих, національних та міжнародних тестувань.

Міжнародний досвід засвідчує, що ключовою умовою для мінімізації рівня освітніх втрат є поновлення навчального процесу. Рамка відновлення навчання RAPID (Reach&retain, Assess, Prioritize, Increase, Develop), запропонована ЮШСЕФ, передбачає такі дії:

- охопити (Reach) кожну дитину та утримати (retain) її в школі,
- оцінити (Assess) її поточний рівень знань,
- пріоритизувати (Prioritize) базові знання/навички (фундаментальні основи), передусім з читання і математики,
- підвищити (Increase) інтенсивність наздоганяльного/компенсаторного навчання, щоб надолужити пропущений матеріал/втрачені знання;
- розвивати (Develop) психосоціальне здоров'я та благополуччя (UNESCO, UNICEF, World Bank, 2022).

ЮНЕСКО пропонує генералізовані інструменти компенсації освітніх втрат.

Консолідація змісту освіти (навчальних програм та навчально-методичного забезпечення) відповідно до рівнів навчальних досягнень учнів, а не стандартів освіти. Такий підхід передбачає виокремлення для навчання ключового матеріалу, навіть якщо цей матеріал зазвичай вивчався в попередніх класах.

Збільшення кількості навчальних годин. Рекомендовано варіанти подовження навчального дня, навчального року, запровадження літньої школи для всіх учнів чи тих, хто її потребує. Важливо ретельно обмірковувати, які заходи будуть найбільш прийнятними в даному контексті, а також які стимули і компроміси для вчителів, учнів та їхніх родин, щоб максимізувати відвідуваність.

Підвищення ефективності навчання. Щоб підвищити ефективність, освітні системи повинні підтримувати ініціативи, які збільшують обсяг навчання, що відбувається в класі. Існує декілька ефективних заходів:

- *цілеспрямоване навчання*, яке передбачає оцінювання рівня підготовки учнів і групування учнів за рівнем знань, а не за віком чи класом, на певні проміжки часу протягом навчального дня та канікулярних періодів. Вчителі пристосовують викладання до рівня навчання учнів, а не до передбачуваного початкового рівня чи очікуваного за навчальною програмою. Моделі цілеспрямованого навчання включають групування за рівнями навчання протягом певних періодів навчального дня, табори інтенсивного навчання протягом навчального року або моделі літніх таборів;

- *структурована педагогіка* - це комплексний і послідовний пакет заходів, спрямованих на покращення викладання та навчання в класі. Програми включають посібники для вчителів, які містять щоденні плани уроків, тренінги та коучинг для вчителів, щоб зміцнити навички викладання цих уроків, а також матеріали для учнів, які надаються у співвідношенні 1:1. Зазвичай існують інструменти для моніторингу прогресу навчання в класі та суттєва підтримка шкіл і вчителів. Технології можуть бути використані для полегшення структурованих педагогічних втручань, але лише за наявності таких передумов, як доступ до програмного забезпечення, цифрової архітектури, надійного зв'язку та навичок роботи з цифровими технологіями;

- *репетиторство в малих групах.* Існують переконливі докази того, що репетиторство може суттєво підвищити успішність учнів, особливо серед учнів з низьким рівнем успішності, але ефективність цього підходу значною мірою залежить від розміру групи та частоти занять. Репетиторство є найбільш ефективним, коли на одного репетитора, який може бути вчителем, найманим асистентом або волонтером, припадає від одного до чотирьох учнів. Навчання може відбуватися під час шкільних занять або після них, віч-на-віч або онлайн, залежно від того, що відповідає контексту;

- *програми самонавчання* дають змогу учням поступово просуватися до оволодіння базовими навичками. Самонавчання можна використовувати з обмеженим втручанням і керівництвом викладача. Вправи можуть виконуватися за допомогою олівця та паперу, або в системах, де є відповідні технології в школах чи вдома, корекція може відбуватися за допомогою комп'ютерних програм самонавчання (UNESCO, UNICEF, World Bank, 2021).

Ліквідація цифрового розриву в освіті. Країнами ЄС схвалено політичну ініціативу для підтримки стійкої й ефективної адаптації систем освіти та навчання країн-членів ЄС до цифрової ери - «План дій щодо цифрової освіти на 2021-2027 роки» {Digital Education Action

Plan (2021—2027). Цим документом затверджено довгострокове стратегічне бачення високоякісної, інклюзивної та доступної європейської цифрової освіти.

Андреас Шляйхер, директор із питань освіти в Організації економічного співробітництва та розвитку, дослідивши освітню ситуацію в країнах, що зазнали природних катаклізмів та воєн, запропонував власне бачення стратегії для урядів і надав такі поради:

- сформувані нове бачення освітнього процесу, а тоді надолужувати прогалини;
- паралельно з навчанням передбачити емоційну підтримку;
- використовувати цифрові технології;
- використати програми наставництва, які довели свою ефективність у світі;
- зробити усе, щоб не залишати дітей на повторний рік.

Програма наставництва, яка успішно спрацювала у Великій Британії, фінансується урядом і передбачає, що викладацький склад поєднає три групи: програми онлайн-викладання, онлайн-репетиторства та заняття зі студентами університетів у ролі викладачів.

Схожа система є також в Іспанії, де використовують кваліфікованих викладачів для онлайн-навчання та репетиторства. Її реалізували в Мадриді та Каталонії у 2020-2021 роках, коли школи вже відновили роботу. Усі ментори пройшли відбір, отримували плату та різні вигоди від викладання. Менторство також було спрямовано на надання психосоціальної та емоційної підтримки.

Найбільш переконливий результат в окремих штатах США дає оФлайн- репетиторство в малих групах по 2-6 школярів. Місцева громада оплачує працю репетиторів. У штаті Теннессі збираються надати таку допомогу 50 тис. учнів.

Італія застосовує ще один принципово інший спосіб допомогти учням: збільшує штат школи, щоб на кожного вчителя припадало менше дітей. Йому віддають перевагу 22% країн, які намагаються подолати освітні втрати. Торік в Італії додатково набрали 24 тис. педагогів.

У Сенегалі для всіх школярів, які не засвоюють шкільну програму з 1-го до 5-го класу, створили двомісячні літні курси.

У Німеччині набирають помічників вчителів з-поміж педагогів-пенсіонерів та студентів педагогічних закладів вищої освіти. Вони не викладають, але допомагають із повторенням матеріалу. Це значно підвищує кількість часу та уваги, які отримує кожен школяр. На державному рівні по всій країні надають фінансову допомогу школам, де найбільше дітей із соціально-незахищених родин, а також створюють для школярів безкоштовні державні курси підготовки до іспитів.

Крім цього, у європейських країнах існують так звані програми надолуження (catch-up programs), які також продемонстрували свою ефективність. Наприклад, у Великій Британії такі програми існували до пандемії. Нині зазначені програми успішно впроваджуються у закладах загальної середньої освіти Житомирської області.

За прикладом програм академічного тьюторингу Іспанії, Італії та Британії в Україні спільно з громадською організацією «Навчай для України» та Світовим Банком успішно реалізується масштабний проект «Освітній суп», який розпочався у квітні 2022-го року. Він передбачає безкоштовні онлайн-заняття зі шкільної програми у форматі академічного тьюторингу для учнів 5-10-х класів з української мови, математики та історії України. Цей проект є першим і поки що єдиним проектом, спрямованим на компенсацію освітніх втрат, та охопив уже 7000 дітей і 500 вчителів, які здобули тьюторські компетенції. Як засвідчили попередні результати проекту, 6 тижнів занять з тьютором дорівнює трьом місяцям додаткового навчання з кожного предмету.

Для організації дистанційного навчання доцільно скористатися Положенням про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти (наказ [МОН від 08.09.2020 № 1115](#)), яке розроблено відповідно до абзаців першого і третього частини першої, частини дванадцятої статті 9 [Закону України «Про освіту»](#), частини третьої статті 4 [Закону України «Про повну загальну середню освіту»](#), пункту 8 Положення про Міністерство освіти і науки

України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 630. А також методичними рекомендаціями, поданими у листах МОН від 23.03.2020 № 1/9-173; від 16.04.2020 № 1/9-213, «Організація дистанційного навчання в школі» (авт. А. Лотоцька, А. Пасічник), розробленими за підтримки МОН (<https://cutt.ly/MynTayc>), а також методичними рекомендаціями ТОКІППО щодо організації освітнього процесу з української мови та літератури в умовах воєнного часу у закладах освіти області (у додатку запропоновано зразок технологічної карти для асинхронного навчання).

Надзвичайно важливим є чітка система організації навчання в школі з самостійним опрацюванням учнями матеріалу (розклад, критерії оцінювання, узгодження кількості контрольних робіт (не більше трьох на тиждень), урахування вікових особливостей щодо виконання домашніх завдань). Домашні завдання мають бути посилюючими для самостійного виконання дітьми (містити чіткі поради та інструкції).

Актуальним питанням для учителя щодо організації онлайнового та змішаного навчання школярів залишається розміщення навчальних матеріалів – записів відеороків з предметів, презентацій, відеоконференцій тощо та вільний доступ до них з чіткими інструкціями до завдань, а також інформування батьків про застосовані освітні ресурси. Але організація освітнього процесу в умовах очного і дистанційного навчання не повинна призводити до перевантаження учнів та має гарантувати безпечні й нешкідливі умови здобуття освіти (дивитися [Санітарний регламент для ЗЗСО](#)).

Для організації дистанційного та змішаного навчання варто використовувати будь-які доступні електронні ресурси: як загальні, так і розроблені закладами освіти, іншими науковими та методичними установами. Щоб реалізувати індивідуальний навчальний план, надати рекомендації батькам та перевіряти виконані учнівські завдання педагогам доцільно використовувати такі засоби комунікації:

- розміщення завдань та рекомендацій *на сайті закладу освіти*;
- *створення груп з батьками, учнями у соціальних мережах* (Viber, Telegram, WhatsApp тощо);
- організації *онлайн-занять* через Zoom, Skype, Instagram, Google, Hangouts;
- *використання безкоштовних вебсерверів та платформ* (наприклад, ZOOM, Google, Classroom, Moodle, Microsoft Teams тощо);
- використання *засвідчених записаних відеороків*, презентацій вчителів чи із зовнішніх освітніх ресурсів;
- *проведення скайп-конференцій*;
- *спілкування в телефонному режимі*;
- *листування через електронну пошту* тощо.

Дистанційне оцінювання навчальної діяльності учнів передбачає:

- використання електронних опитувальників, їх адаптацію;
- підготовку розгорнутих запитань і різнорівневих завдань для перевірки засвоєння матеріалу;
- забезпечення послідовності в чергуванні викладання матеріалу та інтерактивного опитування;
- додаткову увагу до самооцінювання учнями власної навчальної діяльності;
- достатній час на відповіді учнів;
- анонімне опитування учнів (за потреби);
- використання оцінювання як інструменту для навчання, а не лише контролю;
- заохочення конструктивного аналізу, корегування учнями своєї роботи.

Адміністрація закладу загальної середньої освіти та працівники методичних служб мають надавати методичну допомогу вчителю з метою покращення освітнього процесу.

Формування компетентних мовців

Учні мають здобути в школі уміння і компетентності XXI століття, які узгоджені з країнами Європейського Союзу і які потрібні сьогодні сучасному українцю. Окрім знання

рідної, державної й іноземних мов, інформаційних технологій, уміння критично мислити, аналізувати, працювати в команді, мати навички фінансової грамотності і підприємництва, нашим дітям потрібна **освіта для життя**.

Запорукою якісної освіти для життя є розвинена комунікативна компетентність, розвитку якої сприяє реалізація сформульованої у **Державному стандарті базової середньої освіти** (постанова КМ України від 30.09.2020 № 898) **мета мовно-літературної освітньої галузі** - розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, здатних спілкуватися для духовного, культурного та національного самовираження, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень (у 5-7 класах); **Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти** (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392) **мета освітньої галузі «Мови і літератури»** - розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої і читацької культури, комунікативної та літературної компетентностей, гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадянської позиції, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій (у 8 – 11 класах).

Українська мова – це один із навчальних предметів у закладі освіти, який виконує дві основні дидактичні функції: є об'єктом пізнання та засобом оволодіння іншими дисциплінами. Отож **навчання української мови має відповідну специфіку**.

Розвиток мовно-мовленнєвої компетентності учнів передбачає:

- навчання учнів умінню отримувати доступ до інформації, шукати й відбирати тексти, осмислювати та оцінювати, виявляти й долати суперечності;
- уміння працювати з різними текстами (перерваними, змішаними, креолізованими, медіатекстами, які були застосовані під час проведення міжнародного дослідження PISA, ЗНО).
- розвиток мовлення учнів засобами художнього слова за трьома напрямками: збагачення словникового запасу, оволодіння нормами мови, формування навичок виражати свої думки в усній та писемній формі;
- застосування завдань, які поєднують роботу мислення та операційної пам'яті, що сприяє запам'ятовуванню слів, виразів, винятків з правил тощо;
- застосування проблемно-ситуативних завдань;
- використання технологій різних видів аналізу тексту.

У шкільній освіті 2025/2026 навчального року, зокрема в мовно-літературній, буде продовжено послідовне **упровадження компетентнісного підходу** як одного зі стратегічних напрямів розвитку освіти в контексті положень Концепції «Нова українська школа». Для формування ключових компетентностей, передбачених цим підходом, уведено поняття базових знань, наскрізних умінь та ціннісних орієнтирів. У таблиці перелічено пріоритетні підходи до організації освітнього процесу на уроках української словесності:

Підхід	Мета	Реалізація
Компетентнісний	досягнення учнями успіху в різних сферах життя, здатність до вирішення завдань	виконання практичних завдань, вправ із використанням набутих знань, умінь, навичок, цінностей з орієнтацією на різні життєві ситуації
Діяльнісний	набуття учнями практичного досвіду щодо застосування знань	залучення учнів до активної участі в навчанні, вивчення мовних і літературних теоретичних понять шляхом спостережень, досліджень, інтерпретації різних текстів на уроках мови та літератури, застосування ігрових завдань, тренінгових технологій

Особистісно орієнтований	розвиток креативного мислення, творчих здібностей учнів	виконання творчих завдань, які сприяють розкриттю здібностей учнів
Комунікативний	удосконалення здатності учнів висловлюватися, спілкуватися, використовуючи знання мовних правил	поєднання мовної й мовленнєвої складової на кожному уроці
Інтегративний	формування в учнів цілісної духовної та мовної картини світу	поєднання мовного та літературного матеріалу зі знаннями інших галузей, наук, видів мистецтва, сучасною цікавою інформацією
Системний	розвиток цілісних уявлень про мовні й літературні явища та процеси	комплексне дослідження теоретичного матеріалу різних мовних розділів, аналіз композицій художніх творів

Компетентнісний підхід скеровує навчально-виховний процес на формування в учнів ключових і предметних компетентностей. На уроках він простежується у акцентуванні уваги учня на усвідомленні себе як мовця/читача, важливості умінь керувати мовленнєвим/читацьким саморозвитком; формуванні умінь цілевизначення і планування, наявності навчального маршруту, запитань і завдань для рефлексії навчальних досягнень відповідно до критеріїв оцінювання результатів навчання; наявності різнорівневих завдань, зокрема й компетентісно зорієнтованих: **для формування предметних мовних компетенцій** (мовленнєвої, мовної, соціокультурної, діяльнісної); **для формування ключових компетентностей** (спілкування державною мовою, спілкування іноземними мовами, математичної компетентності, компетентності у природничих науках, інформаційно-цифрової компетентності, уміння вчитися упродовж життя, соціальних та громадянських компетентностей, підприємливості, загальнокультурної грамотності, екологічної грамотності і здорового життя); **звернення до різноманітних джерел інформації, навчальних технологій.**

Отож компетентнісний підхід передбачає шлях від предметних компетентностей через наскрізні уміння та ціннісні орієнтири до ключових компетентностей. Саме тому так необхідно учителям розуміти особливості компетентнісної освіти, усвідомити, які саме компетентності та яким шляхом формувати, що має стати кінцевим результатом навчання або вивчення конкретної теми.

Особистісно орієнтований підхід покликаний забезпечувати всебічний розвиток і саморозвиток учня як суб'єкта пізнання і навчальної діяльності з урахуванням його пріоритетів і здібностей. Це передбачає: спрямування уваги учня на усвідомлення себе як особистості, потреби в самотворенні; наявність запитань і завдань для створення ситуації успіху, вибору, прояву особистісних якостей; для роботи із суб'єктивним досвідом, задіяння обох півкуль головного мозку, провідних каналів інформації; формування ціннісних ставлень.

Діяльнісний підхід спрямовує навчально-виховний процес на опанування учнями різних видів діяльності, у яких вони здобувають знання, набувають умінь і навичок, досвіду взаємодії з іншими людьми, із суспільством і світом. Реалізується цей підхід за таких умов: настанова на самостійну роботу з навчальним матеріалом, дотримання принципу первинності учнівської продукції; наявність завдань для самостійної і парної (групової) роботи, наявність завдань для формування умінь працювати з інформацією, звернення до інтерактивних прийомів, методів, видів роботи.

Зміщення акцентів щодо викладання предметів мовно-літературного циклу відповідно до вимог Нової української школи.

Оскільки Нова українська школа зорієнтована на особистість, розвиток творчості, створення індивідуальної траєкторії навчання кожного учня, то будь-яка робота з мовним матеріалом, художнім твором на уроках української мови, української та зарубіжної літератури має бути спрямована на розвиток критичного мислення, формування цінностей, вміння формулювати та аргументувати думку, підкріплювати її фактами з літературного твору, з історії, з життя. На уроках словесності потрібно розвивати уміння **читання тексту з розумінням**.

Учителі-словесники мають зауважити, що в початковій школі традиційних окремих предметів «Українська мова» та «Читання» не було, діти вивчали інтегрований мовно-літературний курс, тому в 5-6 класах (адаптаційний цикл) учитель базової школи формує поняття про розділи мовознавства, розпочинає навчати учнів аналізувати літературний твір. Потрібно більше заохочувати інтерпретаційну активність учнів під час аналізу тексту, не нав'язуючи їм чиюсь або свою думку, використовувати нестандартні прийоми у викладанні мови, роботі з художнім твором з метою зацікавлення учнів.

З огляду на вагомий виховний потенціал уроків словесності обов'язковою складовою на уроках української мови та літератури є національно-патріотичне виховання та формування української ідентичності. Варто посилити патріотичне виховання засобами словесності, на прикладах вітчизняних та зарубіжних художніх творів ([наказ МОН від 06.06.2022 № 527](#)).

Із початком повномасштабного вторгнення росії на територію України особливого загострення набула проблема ефективної організації освітнього процесу, спрямованого на формування компетентного мовця – патріота своєї держави, який не тільки послуговується нею, а й має мовну стійкість, поважає, шанує державну мову, дбає про її розвиток. Нагальною вимогою часу є формування у здобувачів освіти внутрішньої мотивації до вивчення української мови; ціннісного ставлення до державної мови, набуття суб'єктного досвіду послуговування нею в різних сферах суспільного життя; надання знанням і вмінням з української мови функційності, дієвості.

Сам процес навчання, як і мовний та літературний матеріал, мають розглядатися з точки зору життєвої актуальності, практичної необхідності. На уроках словесності формуємо не літературознавця, а читача, культурну, духовно розвинену особистість, не мовознавця, а комунікабельну людину, здатну спілкуватися, доводити, спростовувати думку, розв'язувати проблеми.

Учителі мають ставитися до учнів як до рівноправних учасників освітнього процесу, різнобічно сприяти гармонізації мікроклімату у класі, приділяти увагу кожній індивідуальності. Психологи радять учителям уважно ставитися до сприйняття та обговорення з учнями болісних реалій війни в Україні, здійснювати індивідуальний диференційований підхід до дітей, які зазнали психологічних травм у результаті війни. За потреби та можливості потрібно не уникати розмов про війну, давати виважені відповіді на ті запитання, які хвилюють учнів. Учителям варто ознайомитися з посібником «Ціннісні орієнтири сучасної української школи» (2019): <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20confere ncia/2019/Prezentasia-Roman-Stesichin.pdf>.

Години варіативного складника навчальних планів

Швидко і без помилок укласти навчальні плани, особливо у 5-8 класах НУШ, допоможе Конструктор навчальних програм (<http://constructor.nus.org.ua/>).

Типовий навчальний план для 5 – 9 класів ЗЗСО з навчанням українською мовою передбачає мінімальну та максимальну кількість годин (на вибір ЗЗСО) на вивчення навчальних предметів мовно-літературної освітньої галузі.

Загальний обсяг навчального навантаження для закладів із навчанням українською мовою

Назва освітньої галузі	Кількість годин на тиждень і рік															
	Навчальне навантаження	5 клас			6 клас			7 клас			8 клас			9 клас		
		мін	макс	різниця по галузі	мін	макс	різниця по галузі	мін	макс	різниця по галузі	мін	макс	різниця по галузі	мін	макс	різниця по галузі
Мовно-літературна	на тиждень	10	13	3	10	13	3	9	12	3	8	12	4	8	12	4
	на рік	350	455	105	350	455	105	315	420	105	280	420	140	280	420	140

У розрізі навчальних предметів мовно-літературної освітньої галузі **розподіл мінімальної кількості годин** можна здійснити так:

Назва освітньої галузі	Інтегровані курси	Кількість годин на тиждень з розрахунку мінімального навчального навантаження					Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень з розрахунку мінімального навчального навантаження				
		5 клас	6 клас	7 клас	8 клас	9 клас		5 клас	6 клас	7 клас	8 клас	9 клас
Мовно-літературна	Інтегрований мовно-літературний курс	6,5	6,5	5,5	5	5	Українська мова	4	4	3	3	3
	Інтегрований курс літератур	2,5	2,5	2,5	2	2	Українська література	1,5	1,5	1,5	1	1
							Зарубіжна література	1	1	1	1	1
							Іноземна мова	3,5	3,5	3,5	3	3
							Друга іноземна мова*					

Освітня програма закладу загальної середньої освіти, розроблена на основі Типової освітньої програми ([наказ МОН «Про внесення змін до типової освітньої програми для 5 – 9 класів ЗЗСО» від 09.08.2024 № 1120](#)), відповідно до частини третьої статті 11 Закону України «Про повну загальну середню освіту», має:

- відповідати структурі Типової освітньої програми та визначеним нею вимогам до осіб, які можуть розпочати навчання за освітньою програмою закладу освіти;
- визначати (в обсязі не меншому, ніж встановлено Типовою освітньою програмою) загальний обсяг навчального навантаження на адаптаційному циклі та циклі базового предметного навчання (в годинах), його розподіл між освітніми галузями за роками навчання;
- містити навчальний план, що ґрунтується на одному з варіантів типових навчальних планів Типової освітньої програми;
- містити перелік модельних навчальних програм, які використовує заклад освіти в освітньому процесі, та/або навчальних програм, затверджених педагогічною радою, що мають містити опис результатів навчання учнівства з навчальних предметів, інтегрованих курсів в обсязі не меншому, ніж встановлено відповідними модельними навчальними програмами;
- опис форм організації освітнього процесу та інструментарію оцінювання.

Форми організації освітнього процесу визначає педагогічна рада закладу освіти та відображає їх в освітній програмі закладу освіти. Вибір форм залежить від наявності необхідних ресурсів (матеріально-технічного, кадрового, навчально-методичного, інформаційного забезпечення освітньої діяльності тощо), а також форм здобуття освіти.

Заклади освіти, що організовують здобуття загальної середньої освіти в очній (денній) формі, у тому числі із застосуванням змішаного навчання, та/або дистанційній формі, створюють дистанційні класи та організовують здобуття загальної середньої освіти за індивідуальною формою (екстернатною (екстернатом), сімейною (домашньою), педагогічним патронажем), очною (вечірньою), заочною, мережевою формами. Організація очної (вечірньої), заочної та мережевої форм здобуття загальної середньої освіти здійснюється відповідно до Положення про Інституційну та дуальну форми здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 23 квітня 2019 року № 536, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22 травня 2019 року за

№547/33518 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 10 лютого 2021 року № 160).

Індивідуальна освітня траєкторія учня чи учениці реалізується на підставі Індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану, який розробляють педагогічні працівники у взаємодії з учнем чи ученицею та/або його чи її батьками (особами, які їх замінюють); його схвалює педагогічна рада закладу освіти, затверджує керівник І підписують батьки (особи, які їх замінюють).

Керуючись пунктом 26 Державного стандарту, заклад освіти визначає:

- кількість навчальних годин на вивчення кожної освітньої галузі в межах кількості годин, визначених Типовою освітньою програмою для відповідної освітньої галузі (додатки 1, 2);
- кількість навчальних годин на вивчення окремих освітніх компонентів галузі в межах навчальних годин, визначених освітньою програмою закладу для відповідної освітньої галузі;
- кількість навчальних годин на вивчення вибіркового освітнього компонента у межах годин навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами.

Години навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами заклад освіти може використовувати для збільшення кількості годин на обов'язкові освітні компоненти (навчальні предмети / інтегровані курси) до максимальної кількості годин для відповідної освітньої галузі (згідно з додатками 1, 2) або перерозподіляти їх на вибірково освітні компоненти та/або для проведення індивідуальних консультацій і групових занять, зокрема для подолання втрат у навчанні.

Години варіативного складника навчальних планів у 9 – 11 класах можна використати на збільшення годин на вивчення окремих предметів інваріантного складника, упровадження курсів за вибором, проведенням індивідуальних консультацій та групових занять. Вибір між упровадженням курсів за вибором і проведенням індивідуальних консультацій та групових занять заклад освіти здійснює з урахуванням індивідуальних навчальних можливостей та пізнавальних інтересів здобувачів освіти і спрямовує на забезпечення умов диференціації та індивідуалізації освітнього процесу. Умовою для їх упровадження має бути запит батьків, наявність груп дітей з певними пізнавальними інтересами, матеріально-технічної бази, готовність педагогів до проведення курсів за вибором. Найбільш раціональним вважаємо використання годин варіативної складової у старшій школі на посилення вивчення предметів, які винесено для складання ЗНО, оскільки, як і в минулі роки, ЗНО засвідчило, що значна частина випускників не має певних базових знань і умінь з багатьох предметів.

Одним з основних компонентів допрофільної (9 клас) та профільної (10–11 класи) освіти є **курси за вибором і факультативи**, які сприяють формуванню у старшокласників чітких уявлень про свою майбутню професію, що так чи інакше ймовірно буде пов'язана з філологією (учитель-словесник, журналіст, редактор, коректор, перекладач, фольклорист, науковець філологічної спеціалізації тощо), а також дають змогу виробити особистісні риси та фахові навички (допис від 21.06.2019 на блозі «Паланка словесника»). У Методичних рекомендаціях щодо вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах у 2013/2014 навчальному році уміщено роз'яснення щодо організації такої роботи у закладі освіти, зокрема:

- мінімальна наповнюваність груп при проведенні факультативних занять у ЗНЗ міської місцевості становить 8 учнів, сільської місцевості – 4 учні (за умови меншої кількості учнів, можна запровадити для учнів міжкласні та міжшкільні факультативи, курси за вибором);
- **факультативи** розраховані на 9 – 17 годин опрацювання, мають «статус» необов'язковості, коли учень хоче перевірити власні нахили, здібності й уподобання;
- програма **курсу за вибором** розрахована на 35 годин на рік (одна година на тиждень), ці заняття є обов'язковими для відвідування учнями, які його обрали, від початку навчального року до завершення (робота учнів у кінці навчального року має бути оцінена);

- курси за вибором можуть сприяти вивченню непрофільних предметів і бути зорієнтовані на певний вид діяльності поза профілем навчання;
- організаційний аспект використання програм курсів за вибором або факультативів з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних причин передбачає узгодження обраної програми з реальною ситуацією. Так, обравши курс за вибором на 35 годин на рік, учитель має право скоригувати кількість годин і ущільнити матеріал, якщо згідно з реальними обставинами може викладати лише факультативний курс на 17 годин на рік. Можливим є й зворотній процес, коли програма факультативного курсу може бути використана як програма курсу за вибором. Кількість годин на вивчення кожної теми, збільшення навчального матеріалу необхідно скоригувати у календарно-тематичному плануванні. За такої умови програму погоджують на засіданні методичного об'єднання закладу освіти і затверджує її керівник ЗЗСО. У пояснювальній записці до програми обов'язково необхідно зазначити, на основі якої програми курсу за вибором або факультативу (за чийм авторством), відповідно до якого посібника, схваленого Міністерством, розроблено скоригований варіант.

За використання варіативної складової на вивчення курсу за вибором до переліку навчальних програм, який є складником освітньої програми, додається програма цього курсу. Звертаємо увагу, що програма курсу за вибором повинна мати відповідний гриф і входити до переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН для використання у закладах загальної середньої освіти. Назви програм курсів за вибором і факультативів з української мови, схвалених Міністерством, щорічно перелічено у [Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в основній і старшій школі у закладах освіти.](#)

Наповнюваність класів встановлюється згідно з вимогами відповідних статей Закону України «Про освіту». Поділ класів на групи під час вивчення української мови необхідно здійснювати відповідно до нормативів, затверджених [наказом МОН України від 20.02.2002 № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних початкових закладів \(ясел-садків\) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл \(шкіл-інтернатів\), груп продовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах»](#), із змінами, внесеними [наказами Міністерства освіти № 572 від 09.10.2002](#), [наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 921 від 17.08.2012](#), [наказами Міністерства освіти і науки № 401 від 08.04.2016](#), [№ 1276 від 09.09.2024](#), [№ 808 від 03.06.2025](#), за умови, якщо у класі більше 27 учнів. За наявності позабюджетних асигнувань та залучення додаткових коштів при кількості учнів, меншій від нормативної, також можна здійснювати поділ класів на групи, у тому числі навіть при вивченні інших предметів (за рішенням місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування).

Можливість поділу класів на групи при вивченні окремих предметів має бути зафіксована в освітній програмі закладу освіти.

Навчальні програми

У 2025/2026 навчальному році вивчення української мови здійснюватиметься за рекомендованими наказами Міністерства освіти і науки України програмами:

- у 5-6 класах за модельними навчальними програмами: [Українська мова 5-6 кл. \(автори Голуб Н.І., Горошкіна О.М.\)](#), [Українська мова 5-6 кл. \(автори Заболотний О.В. та ін.\)](#), [рекомендованими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795](#); [інтегрованого мовно-літературного курсу \(українська мова, українська та зарубіжні літератури\) 5-6 кл. \(автори Старагіна І.П. та ін.\)](#), [Інтегрований мовно-літературний курс \(українська мова, українська та зарубіжні літератури\). 5-6 класи \(авт. Старагіна І. П. та ін.\)](#), (програми розміщено на офіційному сайті МОН за покликанням:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>);

- у 7 – 8 класах за модельними навчальними програмами тих самих авторських колективів: Українська мова. 7–9 класи (авт. Голуб Н.Б., Горошкіна О.М.) та Українська мова. 7–9 класи (автори: Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д.), рекомендованими наказом Міністерства освіти і науки України;

- у 9 класі за навчальною програмою зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 № 804;

- у 10 – 11 класах за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), затвердженими наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті МОН за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>

За цим покликанням розміщено навчальні програми для 9 класу для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивчення окремих предметів (редакція 2015 року) та програми курсів за вибором і факультативів.

Керуючись законодавством (стаття 11 Закону України «Про повну загальну середню освіту») привертаємо увагу, що **педагогічні працівники закладу освіти обирають модельні навчальні програми на певний цикл повної загальної середньої освіти і не можуть змінювати їх в середині циклу**, зокрема при переході від 5-го до 6-го класу, оскільки кожна з модельних навчальних програм має особливості щодо реалізації вимог стандарту до результатів навчання на адаптаційному циклі. Водночас, для 7 класу, що розпочав навчання на наступному циклі повної загальної середньої освіти у 2024 році, можна обрати модельні навчальні програми інших авторів.

Модельні навчальні програми на рівні закладу освіти конкретизуються у навчальні програми. З цієї метою педагоги можуть у модельній навчальній програмі на власний розсуд зазначити кількість годин, необхідну на провадження послідовності досягнення результатів навчання учнів з відповідних навчальних предметів (інтегрованих курсів), змісту тієї чи іншої теми (розділу, модуля тощо) та видів навчальної діяльності учнів. Також **педагоги можуть використовувати навчальні програми, розроблені на основі модельних авторським колективом відповідної програми, де авторами програми визначено кількість годин, необхідну на провадження послідовності досягнення результатів навчання учнів з відповідних навчальних предметів (інтегрованих курсів), змісту тієї чи іншої теми (розділу, модуля тощо) та видів навчальної діяльності учнів**. Учитель може розробити навчальну програму предмета, інтегрованого курсу (у тому числі білінгвальних курсів) на основі обраної модельної навчальної програми. При цьому педагоги можуть вносити зміни у запропонований модельною навчальною програмою зміст навчального предмета/інтегрованого курсу, з урахуванням підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається освітній процес, зокрема: доповнювати зміст програми, включаючи регіональний компонент; розширювати/поглиблювати або ущільнювати зміст окремих елементів (розділів, тем, модулів тощо) програми зважаючи на потреби учнів, матеріально-технічне забезпечення закладу освіти, запити батьків, громади тощо; доповнювати тематику практичних/творчих робіт; вилучати окремі питання, з метою уникнення надмірної деталізації змісту навчального матеріалу. Загальний обсяг таких змін може досягати 20%.

Особливості викладання української мови в 5-8 класах.

Типовий навчальний план для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою

Пояснювальна записка

Кількість навчальних годин для вивчення української мови в навчальному плані закладу освіти відповідно до абзацу четвертого частини третьої статті 11 Закону України «Про повну загальну середню освіту» не може бути меншою, ніж у типовому навчальному плані.

На основі модельної навчальної програми, рекомендованої Міністерством освіти і науки України, **заклад освіти може розробляти навчальні програми предметів, білінгвальних курсів, інтегрованих (зокрема міжгалузевих) курсів, що мають містити опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом та/або відповідними МНП.** Формування змісту навчальних предметів, білінгвальних курсів, інтегрованих курсів може здійснюватися шляхом упорядкування в логічній послідовності результатів навчання кількох освітніх галузей, однієї освітньої галузі або її окремих складників. Навчальні програми, розроблені на основі МНП, затверджує педагогічна рада закладу освіти.

Навчальні програми спрямовують діяльність учителя на виконання завдань, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти, реалізацію компетентнісного потенціалу мовно-літературної галузі, актуалізацію базових знань, наскрізних умінь, ціннісних орієнтирів, формування предметної та ключових компетентностей.

Для формування ключових компетентностей важливо зосередити зусилля на формуванні загальнопредметних умінь (працювати з інформацією, аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, висловлювати припущення і робити висновки, розв'язувати проблеми, працювати в команді, приймати рішення, ефективно спілкуватися, генерувати нові ідеї тощо), розвитку критичного мислення й емоційного інтелекту.

Вивчення кожної теми рекомендуємо починати з цілевизначення, що сприяє становленню цілеспрямованості, активізації внутрішніх мотиваційних резервів, умотивованості рефлексії, оскільки між цілевизначенням і рефлексією є логічний зв'язок, що забезпечує здатність учнів/учениць займати зовнішню позицію стосовно свого «Я», критично оцінити себе, свою діяльність, виявити невикористані резерви, окреслити шляхи подальшого самовдосконалення. З огляду на це доцільно пропонувати завдання й запитання, які учні зможуть застосовувати як орієнтири в пошуках шляхів розв'язання повсякденних життєвих проблем.

У процесі навчання необхідно заохочувати й підтримувати самостійність мислення, що дає змогу учням/ученицям розмежовувати власну й чужу позицію, порівнювати й оцінювати їх, формувати систему ставлень.

Цінними є такі вміння: виявити і сформулювати проблему; швидко знайти інформацію, необхідну й достатню для розв'язання проблеми; оцінити, чи достатньо цієї інформації для розв'язання проблеми; у разі потреби з'ясувати, якої інформації бракує для розв'язання проблеми, використати зібрану інформацію для розв'язання проблеми.

Учитель має акцентувати увагу учнів на правилах комунікативно доцільного використання одиниць усіх рівнів мови в усному й писемному мовленні, зокрема приділяти увагу труднощам слововживання, складним випадкам наголошування, правопису, нормам узгодження мовних одиниць, культурі слова тощо.

Компетентний мовець має знати правила застосування мовних формул, з допомогою яких він може познайомитися і подружитися, з'ясувати або уточнити певну інформацію, пояснити, запросити, попросити вибачення, привітати когось або висловити співчуття тощо. Для цього введено до програм, наприклад, відомості про мовленнєві жанри.

Системний характер ознайомлення учнів з мовленнєвими жанрами забезпечує насамперед їхнє місце в освітньому процесі: водночас на спеціально відведених для конкретного жанру уроках і на уроках вивчення (закріплення, повторення, узагальнення тощо) мовної теорії.

Актуальними є завдання, що забезпечують формування в учнів умінь працювати з різноманітними лексикографічними джерелами. Привертаємо увагу до іншої важливої проблеми – навчання працювати в команді, групі, парі і методів, що сприяють цьому.

До ключових мовних навичок XXI століття включено розвинений словниковий запас, що визначає доцільність системної роботи над збагаченням словника учнів.

Одним із викликів 2025/2026 навчального року є **якість надання освітніх послуг в умовах повномасштабної війни, розв'язаної росією**.

Оскільки дистанційне навчання можна здійснювати в синхронному і асинхронному режимах, то, відповідно, зміст і характер вправ, методичне забезпечення виконання їх урахуватиме особливості співпраці учня і вчителя в умовах цих двох режимів.

Синхронний режим (коли всі учасники освітнього процесу одночасно перебувають у вебсередовищі) передбачає співпрацю вчителя й учнів у реальному часі. Це може бути відео-, аудіозв'язок, спілкування в чаті. Перевагою синхронності є одночасність, зворотність, миттєве залучення учасників у визначений час. Зворотний зв'язок має бути постійним і своєчасним. Ефективним вважаємо застосування інтерактивних вправ, розташованих на різноманітних електронних ресурсах, наприклад, LearningApps.org, що спонукає учнів до повторення, узагальнення і систематизації знань, формування в них стійких умінь і навичок. Крім того, можливість відразу перевірити правильність виконання вправ і завдань спонукає здобувачів освіти до рефлексії.

Зазначаємо, що модельна навчальна програма інтегрованого мовно-літературного курсу (українська мова, українська та зарубіжні літератури) визначає орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів 5–6, 7 - 8 класів з мовно-літературної освітньої галузі, пропонований зміст та види навчальної діяльності учнів, спрямовані на реалізацію очікуваних результатів на основі пропонованого змісту.

Для 5-8 класів програмами передбачено певну кількість розділів (орієнтовно по одному розділу для одного календарного місяця). Кожен розділ містить 3 – 4 теми (орієнтовно одна тема на один календарний тиждень), які розвивають і конкретизують загальну тему розділу. У межах кожного розділу визначено очікувані результати навчання, пропонований зміст та види навчальної діяльності. Очікувані результати навчання відповідають орієнтирам для оцінювання з мовно-літературної освітньої галузі, визначеним у Державному стандарті базової середньої освіти. У кожному розділі представлено очікувані результати навчання з усіх чотирьох груп обов'язкових результатів навчання Державного стандарту базової середньої освіти.

Пропонований зміст структуровано відповідно до базових знань за групами: «Комунікація», «Інформація», «Мовні засоби», «Текст», «Літературний твір». У межах кожного розділу є перелік текстів: художніх, зокрема фольклорних, творів класичної та сучасної літератури (української та зарубіжних); інформаційних; медіатекстів тощо, згрупованих за темами. У переліку дотримано баланс між творами класичної та сучасної літератури, творами українських і зарубіжних авторів, а також передбачено ознайомлення з творами літератур корінних народів і національних меншин України. Серед текстів є зразки різних літературних родів, жанрів, а також різних типів і стилів мовлення. Паралельно передбачено роботу з різноплановими інформаційними та іншими нехудожніми текстами, а також із медіатекстами. Крім того, опрацювання за програмою тих чи інших творів збігається в часі із відповідними офіційними та народними святами, пам'ятними датами, визначними подіями тощо, що покликано забезпечити зв'язок із життям.

Перелік текстів (зокрема художніх творів українських і зарубіжних авторів, медіатекстів тощо) є пропонованим. У підручниках до цієї програми автори використовують різні твори з пропонованого переліку. Це має враховувати вчитель, і, залежно від кількості

годин на тиждень для інтегрованого курсу, а також обраного підручника, додавати тексти з переліку для роботи в класі та для самостійного (позакласного) читання чи запропонувати учням інші тексти. Спосіб роботи з текстом (читання повністю, скорочено, в уривках, прослуховування аудіокнижки тощо) залежить від його специфіки, запитів учнів, базових знань, запланованих до опрацювання, та передбачених видів навчальної діяльності.

Реалізація в програмі текстоцентричного підходу робить той самий текст основою як для його аналізу, інтерпретації, оцінювання тощо, тобто для читацької діяльності, так і для розгортання видів діяльності, пов'язаних із процесом усного та письмового мовлення, а також опанування необхідних для цього знань. Це дає змогу розв'язувати на одному уроці завдання і мовної, і літературної освіти.

Для забезпечення розвитку компетентного мовця в умовах безпосереднього спілкування програма передбачає залучення учнів до дій зі сприймання й використання інформації в реальній мовленнєвій практиці (бесіда, дискусія в класі, мікродискусія в групі, обговорення в парі, інтерв'ю тощо). Така мовленнєва практика розгортається навколо прослуханих/прочитаних/переглянутих текстів або медіатекстів. Мотивування учнів до вдосконалення власного мовлення сприяє стійкому пізнавальному інтересу до фонетичних закономірностей української мови, орфоепічних норм та знань зі стилістики.

Крім безпосередньої участі в спілкуванні, учні вчать аналізувати комунікативні ситуації з позиції спостерігача (на прикладі рольових ігор, театралізації, перегляду або прослуховування медіатекстів), опановуючи необхідні для цього поняття з теорії комунікації, теорії тексту, теорії інформації. Знання зі стилістики, теорії комунікації, теорії тексту, теорії інформації на етапі адаптаційного циклу базової освіти мають прикладний характер і використовуються в процесі навчання з метою подальшого вдосконалення усного та письмового мовлення.

Для інтегрованого мовно-літературного курсу в освітній програмі закладу може бути передбачено 6, 5 (5-6 класи), 5,5 (7 клас) годин тижневого навчального навантаження. Відповідно до зробленого вибору вчитель передбачає в календарному плануванні теми окремих уроків, орієнтуючись на визначені в програмі розділи (по одному на місяць) та теми (по одній на тиждень).

Для інтегрованого мовно-літературного курсу у класному журналі відводять сторінки «Інтегрований мовно-літературний курс» без поділу на окремі складники курсу. Записи на правій сторінці журналу мають бути увідповіднені з навчальною програмою та календарно-тематичним планом, за якими працює вчитель. На лівій сторінці класного журналу вчитель обов'язково фіксує результати тематичних та семестрових діагностувальних робіт. Результати формульовального оцінювання можуть бути відображені як у класному журналі, так і в щоденнику спостережень.

Оцінювання навчальних досягнень п'яти-, шести- та семикласників здійснюється відповідно до «Рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти», затверджених наказом МОН України [від 02.08.2024 № 1093 «Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання»](#).

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формувальне оцінювання, підсумкове оцінювання (семестрове, річне) та державна підсумкова атестація.

Оцінювання результатів навчання учнів здійснюється згідно з вимогами до груп обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом на основі компетентнісного підходу.

Загальні критерії оцінювання (додаток 1 наказу від 02.08.2024 № 1093) визначають загальні підходи до встановлення результатів навчання учнів і слугують основою критеріїв оцінювання за освітніми галузями (додаток 2 цього самого наказу).

Опис кожного бала шкали оцінювання подано в додатках з урахуванням структури компетентності (знання, уміння, ставлення) і наскрізних у всіх ключових компетентностях умінь (читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно й письмово, критично

й системно мислити, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, ухвалювати рішення, розв'язувати проблеми, творчість, ініціативність, здатність співпрацювати з іншими людьми).

Оцінювання результатів навчання здійснюється за допомогою різних методів, вибір яких зумовлюється особливостями змісту навчального предмета / інтегрованого курсу, його обсягом, рівнем узагальнення, віковими особливостями учнів із застосуванням різних способів і засобів:

- усного опитування (індивідуальне, групове тощо);
- спостереження;
- аналіз портфоліо;
- письмових завдань (окремі навчальні завдання, зокрема тестові з використанням ІТ, перекази, диктанти тощо, а також діагностувальні, підсумкові роботи);
- практичних завдань (завдання на лабораторному обладнанні, реальних об'єктах; розрахункові та розрахунково-графічні роботи; навчальний проєкт; робота з картами, діаграмами; заповнення таблиць, побудова схем, моделей, зокрема з використанням електронних засобів навчання тощо);
- завдань із використанням ІТ (онлайн-тести, презентації результатів виконаних завдань та досліджень, комп'ютерні продукти тощо);
- самооцінювання, взаємооцінювання;
- комплексного, що поєднує різні способи й засоби оцінювання.

Оцінювання здійснюється із застосуванням завдань різних когнітивних рівнів:

- на відтворення знань (початковий рівень навченості учнів),
- на розуміння (середній рівень),
- на застосування в стандартних і змінених навчальних ситуаціях (достатній рівень),
- уміння висловлювати власні судження, ставлення тощо (високий рівень).

Частотність та процедури проведення оцінювання, а також види діяльності, результати яких підлягають оцінюванню, визначають педагогічні працівники з урахуванням дидактичної мети, особливостей змісту навчального предмета / Інтегрованого курсу та з урахуванням етапу опанування програмового матеріалу та етапу досягнення очікуваного результату навчання.

За підсумками вивчення кожного розділу доцільно проводити у відповідній формі **поточну діагностику** досягнень учнями очікуваних результатів – рівня сформованості конкретних результатів, що є основою для формування загальних результатів у рамках кожної з чотирьох обов'язкових груп результатів згідно з держстандартом (роботи можуть бути запропоновані в тестовій формі). **А диктанти, аудіювання, декламування, читання мовчки та вголос, усні й письмові перекази та твори, діалогування учитель проводить упродовж семестру з метою формувального оцінювання!!!** Кількість і види цих робіт на семестр учитель планує самостійно.

Оцінювання результатів навчання учнів потребує **гнучкості** (підходи до оцінювання в різних класах закладу загальної середньої освіти можуть мати відмінності, спрямовані на реалізацію освітньої програми закладу освіти та автономії вчителя), **дотримання здобувачами освіти принципів академічної доброчесності** (самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання; покликання на джерела інформації в разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей). **За умови порушення учнями принципів академічної доброчесності учитель / учителька може ухвалити рішення не оцінювати результат такої навчальної діяльності і запропонувати учню / учениці повторне проходження оцінювання.**

Формувальне оцінювання результатів навчання учнів / учениць виконує діагностувальну, коригувальну, орієнтувальну, мотиваційно-стимульовальну, розвивальну, прогностичну та виховну функції. Формувальне оцінювання (оцінювання в процесі навчання) є важливим складником освітнього процесу, оскільки воно відображає ж процес навчання учнівства, зорієнтований на досягнення визначеного очікуваного результату, так і

результат його навчальної діяльності на певному етапі навчання та дозволяє вчителю / вчительці зрозуміти, як краще підготувати учнів / учениць до підсумкового оцінювання та відслідковувати їхній прогрес протягом навчального року. Його здійснюють у формі самооцінювання, взаємооцінювання, оцінювання вчителем / учителькою із використанням окремих інструментів (карток, шкал, щоденника спостережень учителя, портфоліо результатів навчальної діяльності учня / учениці тощо).

Окремі завдання для формувального оцінювання можуть бути диференційовані з урахуванням таксономії освітніх цілей за когнітивними рівнями діяльності (завдання початкового рівня передбачають уміння розпізнавати, пригадувати, відтворювати окремі елементи змісту навчання; завдання середнього рівня — розуміння та застосування елементів змісту навчання; достатнього — уміння аналізувати навчальну інформацію (класифікувати, порівнювати, узагальнювати, інтегрувати, уточнювати, упорядковувати); високого — уміння оцінювати (навчальну інформацію та власну навчальну діяльність), рефлексувати, перекодовувати інформацію (з текстової у схематичну, графічну та навпаки), створювати, продукувати). Кожний наступний рівень (від початкового до високого) охоплює показники результатів навчання попереднього рівня та містить нові показники результатів навчання.

За потреби, для отримання інформації щодо рівня досягнення очікуваних результатів навчання учнів, визначених в окремому елементі навчальної програми (тема / розділ тощо), здійснюється **тематичне оцінювання. Результати тематичного оцінювання можуть бути використані для коригування освітнього процесу!!!**

Увага! Метою підсумкового оцінювання є співвіднесення фактичних результатів навчання, яких досягли здобувачі освіти, з обов'язковими / очікуваними результатами навчання, визначеними Державним стандартом / модельною навчальною програмою за певний період навчання.

Підсумкове оцінювання здійснюють періодично. Кількість підсумкових робіт, час їхнього проведення вчитель / учителька встановлює самостійно.

Підсумкові роботи можуть забезпечувати охоплення одного, декількох або всіх груп результатів, визначених у Державному стандарті, у межах вивченого впродовж певного періоду, і мають забезпечувати об'єктивність оцінювання.

За підсумками семестру доцільно проводити комплексну діагностичну роботу, яка дасть змогу оцінити рівень досягнення учнями очікуваних результатів навчання в усній взаємодії, письмовій взаємодії, роботі з текстом та дослідженні мовлення (4 групи обов'язкових результатів навчання за Державним стандартом базової середньої освіти).

Підсумкове оцінювання за семестр здійснюють за групами результатів навчання, що передбачені Державним стандартом базової середньої освіти, з урахуванням різних форм і видів навчальної діяльності!!!

Оцінка за семестр може бути скоригованою.

Для формування висновків щодо рівня досягнення обов'язкових результатів навчання за семестр учитель і учителька може запропонувати учнівству один із двох варіантів:

- виконати комплексну підсумкову роботу, завдання якої дозволяють установити результати навчання за всіма групами результатів, визначеними в Критеріях оцінювання за освітніми галузями;
- виконати окремі підсумкові роботи для кожної групи результатів, визначеної у Критеріях оцінювання за освітніми галузями.

Річна оцінка не обов'язково є середнім арифметичним оцінок за I та II семестри. Для визначення річної оцінки потрібно враховувати динаміку особистих досягнень учня і учениці протягом року.

За умови використання власної шкали оцінювання заклад освіти має визначити та описати в освітній програмі правила переведення загальної оцінки результатів навчання за рік у систему, визначену законодавством (12-бальну систему), для виставлення у журнал обліку успішності учнів, Свідоцтво досягнень (запропонована форма Свідоцтва є орієнтовною), Свідоцтва про здобуття базової середньої освіти.

Оцінка є конфіденційною інформацією, доступною лише для учнівства та його батьків (або осіб, що їх замінюють). Інформування батьків про результати навчання може відбуватися під час індивідуальних зустрічей, шляхом записів оцінювальних суджень у носіях зворотного зв'язку з батьками (паперових / електронних щоденниках учнів тощо), фіксації результатів навчання у свідоцтві досягнень.

Особливості викладання української мови у 9 -11 класах.

У контексті ключових підходів сучасної освіти (компетентнісний, особистісно орієнтований і діяльнісний) шкільний предмет «Українська мова» є засобом розвитку й соціалізації учнів, становлення їх як особистостей і громадян своєї країни. Здобуті у процесі навчання української мови знання, набуті уміння й навички мають бути опорою, яка дасть учням змогу реалізувати себе в житті, стати носіями культури свого народу, ініціаторами відновлення й збереження найкращих культурних традицій свого народу.

У зв'язку з цим 2017 року розроблено **новий формат пояснювальної записки до програм**, де визначено ієрархію цілей навчання, зазначено мету базової середньої освіти, уточнено предметну мету (формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості). Відповідно до поставлених цілей навчання української мови і стратегій модернізації освіти в Україні конкретизовано завдання навчального предмета.

Унесено зміни до структури програми шляхом **синхронізації мовної та мовленнєвої змістових ліній**: у мовленнєвій подано усні та письмові види роботи з використанням паралельно виучуваного на аспектних уроках теоретичного матеріалу. У переліку очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів виділено знаннєвий, діяльнісний і ціннісний складники.

З метою уникнення дублювання **вилучено рубрики** «Внутрішньопредметні зв'язки», «Міжпредметні зв'язки», «Культура мовлення». **Спрощено формулювання тем** мовної і мовленнєвої змістових ліній, зокрема мовленнєвознавчих понять.

У 10 – 11 класах замінено розділ «Зв'язне мовлення» розділом «Практична риторика», що умотивовано віковими особливостями й потребами учнів виходити на вищий рівень практичного володіння мовою, а це спроможна забезпечити риторика як теорія й практика ефективного мовлення.

Творчим роботам у 9 – 11 класах надано виразного практичного спрямування. Крім обов'язкових видів творчих робіт, до навчальної програми включено рекомендовані, право вибору яких надано учителю. Серед рекомендованих видів робіт учитель може обрати ті, які вважає найбільш корисними, але може змінювати теми висловлень відповідно до інтересів і потреб кожного класу. **Увага! Обов'язкові види робіт у 9 класі треба проводити на уроках розвитку мовлення, а рекомендовані — на аспектних уроках.**

До програми для 9 класу внесено такі зміни:

- **вилучено деякі види творчих робіт** (вибірковий переказ тексту наукового стилю у 9 класі);
- **додано як обов'язковий такий сучасний вид роботи, як есе** (розмірковування в довільній формі);
- **осучаснено перелік запропонованих до вивчення ділових паперів;**
- **перерозподілено в мовній змістовій лінії навчальні години на повторення вивченого в попередніх класах** (указано перед окремими розділами).

Оскільки у 9-му класі учні завершили вивчення усіх розділів української мови, зміст *мовної лінії* у 10-му й 11-му класах має узагальнювальний характер, тому навчальний матеріал згруповано за нормами сучасної української літературної мови, оволодіння якими важливе для кожної освіченої людини. Під час вивчення мовних тем учитель має акцентувати не на розпізнаванні, класифікуванні мовних явищ, не на мовних розборах, а на **правилах використання мовних одиниць усіх рівнів в усному мовленні й на письмі, зокрема приділяти увагу труднощам слововжитку, складним випадкам правопису, нормам узгодження мовних одиниць, культурі слова тощо.**

Сучасні соціокультурні умови, інтеграція української освіти в європейський контекст зумовлює уведення до навчальних програм такого виду письмових робіт, як есе, спрямованого на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, підвищення у них інтересу до навчання предмета, розвиток особистості, критичного мислення, лінгвокреативності.

Есе – самостійна творча письмова робота, прикметною ознакою якої є особистісний характер сприймання проблеми та її осмислення, невеликий обсяг, вільна композиція, невимушеність та емоційність викладу.

Види есе:

Ознаки вільного	Ознаки формального есе
- невеликий обсяг (7-10 речень); - вільна форма і стиль викладу; - довільна структура; - обов'язкова вимога: наявність позиції автора.	- дотримання структури тексту, - наявність відповідних компонентів (тези, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновки); - обґрунтування (аргументування) тези.

Вільне есе обмежене в часі (5 – 10 і 10 – 15 хв.). До нього доцільно вдаватися на кожному уроці й на різних етапах його: цілевизначення, закріплення, рефлексії тощо.

Для написання формального есе виділяють більше часу: від 20-ти до 45-ти хвилин.

Види формального есе: інформаційне (есе-розповідь, есе-визначення, есе-опис); критичне; есе-дослідження (порівняльне есе, есе-протиставлення, есе причини-наслідку, есе-аналіз). **Вимоги до формального есе такі:**

- обсяг – 1 – 2 сторінки тексту (120 – 200 слів);
- есе повинно сприйматися як цілісний твір, ідея якого зрозуміла й чітка;
- кожен абзац есе розкриває одну думку;
- необхідно писати стисло і ясно; есе не повинно містити нічого зайвого, має нести лише інформацію, необхідну для розкриття ідеї есе, власної позиції автора;
- есе має відрізнятися чіткою композиційною побудовою, бути логічним за структурою; в есе, як і у будь-якому творі, повинна простежуватися внутрішня логіка, що визначається, з одного боку, авторським підходом до обговорюваного питання, а з іншого – самим питанням; необхідно уникати різких стрибків від однієї ідеї до іншої, думка має розкриватися послідовно;
- есе повинно засвідчити, що його автор знає й осмислено застосовує теоретичні поняття, терміни, узагальнення, ідеї;
- есе повинно містити переконливе аргументування порушеної проблеми.

Есе складається з таких частин, як вступ, основна частина, висновок.

Вступ – обґрунтування вибору теми есе.

Основна частина – теоретичні основи обраної проблеми й виклад основного питання. Ця частина припускає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх, виходячи з наявних даних, інших аргументів і позицій.

Висновок – узагальнення й аргументовані висновки до теми тощо. Підсумовує есе або ще раз вносить пояснення, підкріплює зміст і значення викладеного в основній частині (детальніше дивитися публікацію блогу «Паланка словесника» від 15.09.2017 та 15.09.2018).

Удосконалити педагогічну майстерність учителя щодо створення навчально-методичних умов для формування в учнів умінь вправно складати цікаві за змістом і формою есе можна, ознайомившись з матеріалами **Національного проєкту: ПИШЕМО ЕСЕ** (Інноваційного проєкту у навчанні письма: нові можливості для учителів та учнів) за таким покликанням: <https://essay.nus.org.ua/>

Команда розробників ГО «Смарт освіта» (учителі, методисти, викладачі педагогічних вишів та тренери ІППО) у вересні - грудні 2021 року пройшла навчання в американських колег та національних тренерів, адаптувала й модифікувала до українського контексту навчальні ресурси й зараз безоплатно діляться ними з українськими освітянами на спеціально створеній сторінці «Національного проєкту: пишемо есе». Ці матеріали напрацьовані командою розробників на основі інструментів, наданих National Writing Project (NWP) – американською організацією з 50-річною історією, яка об'єднує вчителів шкіл, викладачів університетів, дослідників та письменників.

Особливість підходу, запропонованого National Writing Project – поєднання *усвідомленого читання публіцистичних текстів із подальшим аргументованим письмом*. Учні читають статті, обирають докази з текстів, формулюють власні коментарі до прочитаного та вчать структурувати, логічно та чітко писати формальні есе. Викладання за цими методиками покращує вміння учнів добирати докази з джерел на підтвердження своїх тез, структурувати текст, логічно та аргументовано письмово формулювати думку.

Навчальний ресурс складається з частин. **У теоретичній частині** експерти докладно пояснили процесуальний підхід до навчання письма, особливості есе, а також особливості надання зворотного зв'язку. **Дев'ять навчальних модулів містять** інструкції організації уроків з докладним планом, презентації для уроків, учнівські робочі аркуші, форми для проведення формульованого оцінювання, збірки текстів українських ЗМІ на різні теми для молодших та старших підлітків.

Учитель може використовувати пропоновані матеріали відповідно до методичних рекомендацій або адаптовувати до уроків, враховуючи особливості класу та власний досвід. Варіанти підходів включають дискусії, творчі завдання та аналіз видів есе.

Календарно-тематичне й поурочне планування

Навчальні програми базуються на цінностях Нової української школи й орієнтуються на ідеал її випускників: освічених українців, всебічно розвинених, відповідальних громадян і патріотів, здатних до інновацій.

Учителям надається самостійність у виборі модельних програм, розробці власних програм і створенні освітньої програми закладу із власним навчальним планом, спираючись на типову освітню програму. Також можна вводити інтегровані курси й таким чином підлаштовувати програму під власні потреби.

Відповідно до модельних навчальних програм для закладів загальної середньої освіти з предметів «Українська мова», «Українська література», «Зарубіжна література» до укладання навчальної програми на основі модельної педагогіки можуть підійти творчо: самостійно визначити кількість годин (у рамках запропонованого мінімуму та максимуму), необхідних для засвоєння, осмислення мовних тем, текстуального, оглядового вивчення художніх творів, які входять до кожного блоку, розділу; обрати художні твори, які автори модельних програм пропонують на вибір. На розсуд учителя розподіляються години на повторення та узагальнення, розвиток мовлення, позакласне читання, літературу рідного краю. Запропонована кількість годин до кожного тематичного блоку та підрубрик є орієнтовною.

Навчальна програма не має копіювати модельну. Що спільного й різного в цих програмах можна дізнатися за таким покликанням:

<https://nus.org.ua/articles/navchalna-programa-ne-maye-kopiyuvaty-modelnu-shho-spilnogo-j-rizno-go-v-tsyh-programah/#:~:text=%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D1%94%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0,%D1%86%D0%B5%20%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%BE%>

[20%D1%82%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE](#)

На основі навчальної програми предмета/інтегрованого курсу учитель складає календарно-тематичне планування з урахуванням навчальних можливостей учнів класу, у тому числі використовує друковані чи електронні джерела тощо. **А ще на основі прогнозування критеріїв оцінювання з навчального предмета відповідно до загальних критеріїв оцінювання (наказ 1093 від 02.08.2024) з урахуванням характеристик груп загальних результатів відповідної галузі (Державний стандарт базової середньої освіти, 2020). Оцінювання має бути зорієнтованим на очікувані групи результатів навчання, передбачені навчальною програмою відповідного предмета.**

Увага!!! Доречним буде планування у КТП у рамках кожного уроку теми відповідно до зазначених у програмах очікуваних результатів, зазначених у ДСБСО (2020) конкретних результатів таким чином, щоб за семестр обов'язково було створено умови для формування в учнів загальних результатів, що лежать в основі кожної з чотирьох груп результатів.

Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою учителя. Установлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області є неприпустимим.

Автономія вчителя має бути забезпечена академічною свободою, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільним вибором форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі, розробленням та впровадженням авторських навчальних програм, проєктів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання.

Чи не найперший шкільний документ, який учитель повинен розробити до початку семестру, - це **календарно-тематичний план**, що (аби бути максимально дієвим) може містити такі структурні компоненти:

№	Зміст уроку	К іл ь кі с т ь г о д и н	Д ат а к п р о в е д е н н я	Р е к о м е н д о в а ні в и д и р о б о т и	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів.	М і ж п р е д м е т ні зв 'я з к и	Н а о ч ні с т ь , Т З Н , І К Т	Л і т е р ат у р а д о у р о к у	Матеріал для самостійного опрацювання	З м і с т о м а ш н ь о г о з а в д а н н я	Примітка (назви навчальних технологій, методів роботи, проєктів, особливості культури мовлення і слововживання, види та форми оцінювання)
---	-------------	--	---	---	---	---	---	---	---------------------------------------	--	---

Інтерактивне календарно-тематичне планування з української мови у 5 класі НУШ може бути розроблене вчителем орієнтовно за таким зразком:

231

Збірник календарно-тематичних планів з української мови та літератури на 2025/2026 н.р. розміщено за таким покликанням:

- https://www.schoollife.org.ua/zbirnyk-kalendarno-tematychnyh-planuvan-z-ukrayinskoyi-movy-ta-literatury-na-2025-2026-n-r/#google_vignette
- <https://www.facebook.com/groups/310799309433477/posts/2100595207120536/>
- <https://xtiles.app/64be49e3fbb4ee53333b4fb8>

Під час розроблення календарно-тематичного та системи поурочного планування учитель має самостійно вибудовувати послідовність формування очікуваних результатів навчання, ураховуючи при цьому послідовність розгортання змісту в підручнику. Учитель може переносити теми уроків, відповідно до того, як учні засвоїли навчальний матеріал, визначати кількість годин на вивчення окремих тем. Адміністрація закладу загальної середньої освіти або працівники ЦПР ПП можуть лише надавати методичну допомогу вчителю.

У календарно-тематичних планах учитель має право самостійно змінювати зазначений відповідно до програмних вимог та методичних рекомендацій розподіл годин між розділами, обсяг годин у межах розділу, послідовність вивчення розділів.

Для зручності користування у календарно-тематичному плані доцільно виокремити три такі стовпці: «Зміст навчального матеріалу» (зазначити навчальний матеріал і обов'язкові види робіт з розвитку мовлення – саме те, що необхідно занотувати у колонці «Зміст уроку» журналу обліку успішності учнів відповідного класу), «Розвиток мовленнєво-комунікативних умінь і навичок» (зазначити рекомендовані види робіт, які учитель може обирати з урахуванням їх актуальності, змінюючи за потреби теми висловлень), «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів» (перелічити очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів з урахуванням наскрізних ліній у термінах компетентнісного підходу – знаннєвому, діяльнісному і ціннісному компонентах, у 10 – 11 класах ще емоційному і поведінковому).

Нагадуємо, що учитель має право на вільний вибір навчальних програм, форм навчання, закладів освіти, установ і організацій, інших суб'єктів освітньої діяльності, що здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних працівників (Закон України «Про освіту»).

Корегувальне навчання

На початку 2020-2021 навчального року, задля забезпечення якісного виконання освітніх програм в умовах очного та/або дистанційного навчання, приділяли більше уваги традиційному повторенню вивченого матеріалу за минулий рік, запровадивши коригувальне навчання.

У зв'язку із уведенням карантинних заходів школа уперше працювала у режимі дистанційного навчання з 16 березня 2020 року, за підсумками обговорення якого виявилось, що на засвоєння учнями матеріалу неабияк впливали забезпечення сім'ї комп'ютерною технікою, уміння дитини самоорганізуватися до навчання, партнерство між членами родини, типи сприйняття дітей та ще чимало інших факторів. Отож для уникнення проблем із засвоєнням навчального матеріалу МОН України анонсувало проведення у вересні, на початку 2020/2021 навчального року, коригувального навчання. Так, Любомира Манзій, на той час заступник Міністра освіти і науки України, у зв'язку з цим зауважила: «Тривалість коригувального навчання визначатиме школа безпосередньо для кожного класу, залежно від того, як учні опанували матеріал». А тому **кожен учитель мав спланувати, організувати та провести таке навчання.**

У календарно-тематичних планах на 2025/2026 навчальний рік варто передбачити визначення ступеня засвоєння учнями програмних тем, рівень залишкових знань та умінь (знання навчального матеріалу, які збереглися у пам'яті учня на тривалий час і які учень використовує у практичній діяльності), визначити інструменти для діагностування міцності засвоєння цих знань (тестові завдання). Таке діагностування проводять лише з метою

моніторингу якості знань, а тому оцінки початкового рівня за такі діагностувальні роботи можна не виставляти до класного журналу, адже вони є поточними і орієнтиром для визначення рівня залишкових знань і умінь.

Щоб виявити прогалини у знаннях учнів з вивчених під час дистанційного навчання тем, **учителю доцільно діяти за алгоритмом:**

- аналіз програмних вимог щодо тем, які вивчали у зазначений час;
- структурування теми на підтеми для визначення напрямів моніторингу рівня засвоєння знань та сформованості відповідних умінь;
- укладання тестів або інших видів діагностувальних робіт для виявлення залишкових знань та умінь;
- проведення діагностувальних робіт;
- аналіз результатів виконання пропонованих завдань, укладання таблиці для фіксації досягнень і помилок учнів у межах відповідної теми;
- підготовка завдань для повторення вивченого матеріалу для учнів конкретного класу;
- самоаналіз учнів траєкторії навчання, порівняно із попередніми результатами;
- повторне виконання діагностувальної роботи аналогічного змісту задля створення «ситуації успіху».

Для організації коригувального навчання необхідно визначити кількість тем та розподілити тривалість їх повторення, спланувати роботу (колективну або індивідуальну, очну або дистанційну) щодо актуалізації окремих ключових тем, систематизації і узагальнення вивченого, практичного закріплення здобутих знань тощо. Тривалість періоду такого навчання кожен учитель визначає самостійно: попередньо планує з урахуванням досвіду організації дистанційного навчання минулого року та результатів діагностувальних робіт певні корективи, передбачає диференціацію навчання, можливості використання відповідних засобів та інструментарію дистанційного навчання в умовах очного.

Міністерством освіти і науки спільно з українським інститутом розвитку освіти розроблено методичні рекомендації щодо використання модифікованих програм вивчення української мови в 5-11 класах закладів загальної середньої освіти (лист Міністерства освіти і науки України від 15 липня 2023 р № 1/12131-23, (<https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2023/08/lyst-mon.pdf>). Зазначені рекомендації пропонуються для організації вивчення української мови тими учнями, які протягом тривалого періоду пропустили навчання або навчалися не за українськими освітніми програмами.

Виявлення залишкових знань учнів є відправною точкою навчання у наступному класі, тому час, витрачений на цю діяльність, окупиться якісними знаннями. Коригувальне навчання триватиме не один урок, тому коригування календарно-тематичного планування відбувається і після його завершення.

Специфіка реалізації програмних вимог

Варто зауважити, що Нова українська школа потребує масового запровадження педагогіки партнерства, про яку є уже чимало інформації на просторах Інтернету, зокрема у дописі від 17.04.2020 на сторінці «Головна» блогу «Паланка словесника».

Традиційним обов'язковим явищем під час навчання української мови є реалізація змістових ліній програми, як-от:

- **мовленнєвої (робота з текстом):** визначення теми, мікротеми, головної думки; поділ тексту на абзаци, складання плану; визначення засобів зв'язку між реченнями, жанрових і стилевих особливостей тексту;
- **мовної (разом з соціокультурною забезпечує реалізацію теми уроку):** введення внутрішньопредметних зв'язків при вивченні теми, наприклад: орфографії з лексикою, фразеологією, морфологією, синтаксисом, культурою мовлення;
- **соціокультурної:** побудова висловлення на одну з тем, які зазначено у відповідному розділі програми;

- **діяльнісної (стратегічної):** виділення головного, порівняння, систематизація, узагальнення, моделювання, припущення, доведення, трансформація, експериментування, установлення причинно-наслідкових зв'язків тощо.

Необхідно зауважити, що є декілька **способів реалізації соціокультурної змістової лінії:**

по-перше, паралельно на кожному уроці опрацьовується мовна і соціокультурна теми, а у кінці уроку одне із диференційованих завдань передбачає виконання творчих завдань – складання невеликого усного чи письмового тексту, а у кінці вивчення теми учні зазвичай пишуть твір;

по-друге, на першому уроці реалізується мовна змістова лінія з допомогою опорних конспектів/схем/таблиць, а на наступних уроках ці знання поглиблюються, разом з тим виконуються вправи зі стилістики, культури мовлення в межах певної соціокультурної теми, а у кінці вивчення теми учням пропонується виконати комплексну контрольну роботу – розв'язати тестові завдання і написати твір, використовуючи уже знайомі мовні явища;

по-третє, учні працюють, як пропонувалося у першому варіанті, але об'єктом спостереження за функціонуванням мовного явища обираються уривки з літературного твору, який паралельно вивчається на уроках літератури, а у кінці вивчення теми учні виконують творчу роботу.

Звертаємо увагу, що в мовленнєвій лінії навчальної програми для 10- 11 класів подано перелік рекомендованих видів роботи, які дають змогу учням реалізувати здобуті знання на практиці. Ці види роботи забезпечують повноцінний мовленнєвий розвиток старшокласників, адже комплексно охоплюють формування всіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння і письма). **Системний підхід до розвитку мовлення учнів** не передбачає виділення окремих годин на традиційні для 9 класу аудіювання, читання мовчки та вголос, перекази, твори тощо, оскільки ці види роботи передбачено на кожному уроці. Учитель може на власний розсуд змінювати запропоновані теми й види роботи, але водночас прагнути впродовж року приділяти однакову увагу розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності.

Вважаємо за необхідне акцентувати увагу, що до програм для 10 – 11 класів включено **основи риторики**, адже риторика – це не лише теорія і практика досконалого мовлення, переконливого, гарного, доцільного, ефективного тощо, це насамперед учення про мовленнєве виховання особистості.

Потреба вивчення основ риторики зумовлена її суспільними функціями: *виховання* риторика як гідного громадянина, компетентного у публічному мовленні; *визначення* норм і правил публічної аргументації, що забезпечують продуктивне обговорення важливих для суспільства проблем; *організація* базових мовленнєвих суспільних відносин; визначення критеріїв оцінювання публічної діяльності, на основі яких добирають осіб, здатних обіймати відповідальні посади.

Знання елементів практичної риторики дасть змогу забезпечити формування в учнів таких життєво важливих умінь і навичок:

- орієнтуватися у ситуаціях спілкування;
- будувати діалог залежно від цілей спілкування й соціального контексту;
- надавати висловленню сенсу і змісту засобами лексики, фразеології й граматики;
- ініціювати, підтримувати, розвивати й завершувати спілкування;
- налагоджувати гармонійні стосунки з людьми;
- бути переконливим у своїх висловленнях, бажаним співрозмовником, привабливим і впливовим оратором.

Отже, вивчення риторики сприятиме також зростанню загального показника культури в країні.

Оскільки уваги потребує організація навчання української мови у 10 - 11 класах, є певні зміни у програмі та видано нові підручники, то методичні матеріали на допомогу

учителю, який навчатиме у 11 класі української мови, розміщено на головній сторінці блогу «Паланка словесника» (дивитися публікацію від 17 червня 2019 року).

Державний стандарт базової середньої освіти містить значний медіаосвітній потенціал. Аналіз методичного потенціалу модельних навчальних програм і підручників для 5–6 класу з усіх освітніх галузей пропонується у посібнику «Медіаосвіта в Державному стандарті базової середньої освіти (5–6 класи)» (<https://www.aup.com.ua/mediaosvita-v-derzhavnomu-standarti-b/>), в якому авторський колектив детальніше зупиняється на особливостях інтеграції медіаосвіти в мовно-літературній, громадянській, історичній та природничій освітній галузях. Академія української преси у 2023 році презентувала нове видання — «Інформаційна гігієна та медіаосвіта: що нового в умовах воєнного часу».

Створення безпечного освітнього середовища

Головна ідея Нової української школи – фізична, емоційна та психологічна безпека дітей у школах, де кожна дитина почуватиметься комфортно та безпечно. Процеси, що відбуваються в освіті сьогодні, передбачають формування всебічно розвиненої, активної, ділової особистості, спроможної самореалізуватися та самовизначитися. Цієї мети можна досягти лише за умов створення в закладі освіти безпечного освітнього середовища.

Освітнє середовище – це сукупність об’єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об’єктів, необхідних для успішного функціонування освіти, система впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні. У Законі України «Про повну загальну середню освіту» зазначено, що безпечне освітнє середовище – це сукупність у закладі освіти умов, які унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема й унаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, зокрема й використанням кіберпростору, а також унеможливають уживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

Освітнє середовище є одним із напрямів, який вивчатимуть при інституційному аудиті. Для здійснення оцінки якості освітнього середовища закладу освіти можна скористатися матеріалами для проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти, що затверджений наказом МОНУ «Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти» від 09.01.2019 № 17. У пункті 6 додатку до Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти визначені критерії оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти за напрямками оцінювання. Напрямок оцінювання «Освітнє середовище закладу освіти» здійснюється за визначеними правилами освітніх й управлінських процесів закладу освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти, що відповідно мають певні критерії.

Забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та праці в закладі освіти можна оцінити за такими критеріями:

- приміщення і територія закладу освіти є безпечними та комфортними для навчання та праці;
- заклад освіти забезпечений навчальними та іншими приміщеннями з відповідним обладнанням;
- здобувачі освіти та працівники закладу освіти обізнані з вимогами охорони праці, безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки, правилами поведінки в умовах надзвичайних ситуацій;

- працівники обізнані з правилами поведінки в разі нещасного випадку зі здобувачами освіти та працівниками закладу освіти та вживають необхідних заходів у таких ситуаціях;
- створення умов у закладі освіти для харчування здобувачів освіти і працівників;
- створення умов у закладі освіти для безпечного використання мережі Інтернет;
- застосування підходів для адаптації та інтеграції здобувачів освіти до освітнього процесу, професійної адаптації працівників у закладі освіти.

Освітнє середовище, вільне від будь-яких форм насильства та дискримінації оцінюють за тим, як заклад освіти планує та реалізує діяльність щодо запобігання будь-яким проявам дискримінації та булінгу; забезпечує дотримання етичних норм, повагу до гідності, прав і свобод людини; протидіє булінгу, іншому насильству із дотриманням порядку реагування на їх прояви. Формування інклюзивного, розвивального та мотивуючого до навчання освітнього простору оцінюють за тим, як заклад освіти облаштовує приміщення та територію з урахуванням принципів універсального дизайну; застосовує методики та технології роботи із дітьми з особливими освітніми потребами; взаємодіє з батьками дітей з особливими освітніми потребами, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру; мотивує здобувачів освіти до оволодіння ключовими компетентностями та наскрізними вміннями ведення здорового способу життя; створює простір інформаційної взаємодії та соціальнокультурної комунікації учасників освітнього процесу.

Реалізація означених вище критеріїв забезпечить створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу. Варто зауважити, що **Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020 затверджено Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі**. Реалізація цієї Національної стратегії передбачається упродовж 2020 – 2024 років. На підставі визначених стратегічних цілей та завдань Кабінет Міністрів України щороку до 1 квітня затверджує план заходів на поточний рік щодо реалізації Національної стратегії та забезпечує його виконання на засадах відкритості та прозорості. Метою Національної стратегії є формування безпечних, комфортних та здорових умов навчання в закладах освіти, освітнього середовища, яке забезпечує оволодіння учнями компетентностями, необхідними для життя, формування культури безпечної та здорової поведінки. Відповідно до реалізації стратегічних цілей Національної стратегії передбачається:

- створення у закладах освіти розвивального, безпечного, комфортного та інклюзивного освітнього середовища, забезпечення впровадження заходів, спрямованих на формування гігієнічних навичок та засад здорового способу життя, протидію насильству, соціально-психологічне навчання;
- підвищення рівня фізичної активності учнів шляхом формування та реалізації комплексного підходу до фізичного розвитку в закладах освіти;
- розбудова системи здорового харчування, формування культури харчування та правильних харчових звичок;
- удосконалення медичного обслуговування учнів та працівників закладів освіти;
- ефективне психологічне забезпечення освітнього процесу в закладі освіти;
- співпраця закладів охорони здоров'я, органів та установ у сферах молодіжної політики, спорту, соціального захисту, культури, правоохоронних органів у процесі створення та забезпечення функціонування здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища.

Звичайно, порушена проблема постійно повинна бути у полі зору учителя- словесника як під час проведення уроків, так і в позаурочній діяльності. **Так, необхідно ознайомитися зі змістом листів МОН України від 10.03.2021 № 1/9-128 про рекомендації для проведення додаткових профілактичних заходів закладами освіти серед дітей та інформування батьків щодо компетентностей безпечної поведінки в цифровому середовищі, від 14.08.2020 № 1/9-436 про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню), від 20.07.2020 № 1/9-385 про**

формування в учнівської молоді ціннісних життєвих навичок, від 31.08.2020 № 1/9-495 та 03.08.2023 № 1/11479-23 про особливості навчання осіб з особливими освітніми потребами.

Проблемам забезпечення сучасного освітнього середовища присвячені дописи від 23.12.2019; 24.04, 26.05 та 19.06. 2020 року на сторінці «Головна» блогу «Паланка словесника».

Повномасштабна війна російської федерації проти України критично впливає на стан психологічного здоров'я учасників освітнього процесу та безпосередню організацію навчання. За останній рік погіршився психологічний стан здобувачів освіти (за результатами Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни (<https://sqe.gov.ua/osvita-pid-chas-viyniprezentaciya-rezu/>) майже вдвічі у порівнянні з початком лютого 2022 року збільшилася кількість учнів/учениць, які почуваються тривожно, напружено, у півтора рази — втомлено). Рекомендуємо учителям під час уроку впроваджувати **психологічні хвилинки**, які допоможуть здобувачу освіти впоратися зі стресом та його наслідками, емоційно налаштувати здобувача освіти на урок, на плідну роботу, завдяки чому створюватиметься сприятлива атмосфера, яка дасть змогу дітям розслабитися, зняти емоційне напруження, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, що є природним механізмом стабілізації. Регулярне впровадження психологічних хвилин у зручний час та слушній нагоді допоможе здобувачу освіти стати більш спокійним, врівноваженим, а також дасть змогу краще зрозуміти свої почуття. Учителю має сам визначити, коли і у який час провести психологічну хвилину. Рекомендуємо для практичного використання навчально-методичний посібник «Психологічна хвилинка» (<https://www.youtube.com/playlist?list=PL4lmqF0LvYNEJk3uHhO9f7M8O6k7xH4Rb>) . Посібник містить 108 коротких, але ефективних відеотренінгів.

З метою надання комплексної допомоги особам, які постраждали від війни і насильства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації на території України, громадяни можуть отримати послуги з соціально-психологічної допомоги та підтримки. Найперше інформаційну підтримку можна отримати на сайті ТОКІППО на сторінках інформаційного вісника «Війна» (<https://tokippo-vijna2022.blogspot.com/>), сайті «Психологічна допомога» (<https://tokippo-psychological-help.blogspot.com/>).

Наказом МОЗ України від 25.09.2020 № 2 205 затверджено Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти, який набрав чинності з 01 січня 2021 року ([https://www.reestrnpa.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/alldocact2/re35394\\$0000_00_00?OpenDocument&link4&g-recaptcha-response=03AGdBq24AZY9wKKTx4yIj9R5FMaDaFveZsrdNk0q2LLy3qJoekIc1-MafZQFr79kwBnPrno-FCSrYrx11SGtjkwxfjKg2ezyO_Pfba9dJA8Kv7T0JHwhZOP53T7mqixEOPQ73PXAu3qK8xELKpaRMAGhcO-A1WOXmo1z2gE1REqm_QC6kSNs4aZQbcO5VhibEDxJisQF-SZwsQzvOJxqKdfpOsWvYj92n5-Nb1Ud6w1MOY0SQaTUusOtdqDMEXyN0Mt3bRoBbaI_bHWCfG_vjpoZqcXRIAsIR4GmcoXzoBZVFUII4JLvZxfiT5LY4voC95WMvGWhy7g8CUIJnKSOTAmGSHk15URJYyrrIPuiaR38Qv64dJ5IMnceLnoK5oEeWWpdnXGxeYb8girJors2uU54zIEjbHbnW3q0SfHnpB9-1TWfX_OqadrkIVbW0xjvX15ppla54DrxswmQJ_PuAK5swAA4RLyQA](https://www.reestrnpa.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/alldocact2/re35394$0000_00_00?OpenDocument&link4&g-recaptcha-response=03AGdBq24AZY9wKKTx4yIj9R5FMaDaFveZsrdNk0q2LLy3qJoekIc1-MafZQFr79kwBnPrno-FCSrYrx11SGtjkwxfjKg2ezyO_Pfba9dJA8Kv7T0JHwhZOP53T7mqixEOPQ73PXAu3qK8xELKpaRMAGhcO-A1WOXmo1z2gE1REqm_QC6kSNs4aZQbcO5VhibEDxJisQF-SZwsQzvOJxqKdfpOsWvYj92n5-Nb1Ud6w1MOY0SQaTUusOtdqDMEXyN0Mt3bRoBbaI_bHWCfG_vjpoZqcXRIAsIR4GmcoXzoBZVFUII4JLvZxfiT5LY4voC95WMvGWhy7g8CUIJnKSOTAmGSHk15URJYyrrIPuiaR38Qv64dJ5IMnceLnoK5oEeWWpdnXGxeYb8girJors2uU54zIEjbHbnW3q0SfHnpB9-1TWfX_OqadrkIVbW0xjvX15ppla54DrxswmQJ_PuAK5swAA4RLyQA)).

Підручники

Відповідно до кожної з модельних навчальних програм створено підручники. Для реалізації принципу академічної свободи Міністерство освіти і науки України пропонує варіантність підручників з української мови для 5-7 класів закладів загальної середньої освіти, що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Електронні версії підручників для вивчення курсу розміщено в електронній бібліотеці ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/>

Також систематизовану добірку навчально-методичного забезпечення для 5 класу розміщено на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» - «Навчально-методична скарбниця НУШ 5-6 класи» в розділі «Нова українська

школа» (https://docs.google.com/spreadsheets/d/1mC99CMln4MEbhW_G4v62ptgK8i0MpJAv/edit#gid=618777777), але пам'ятаймо, що ці матеріали систематично оновлюються і з часом, сподіваймося, буде розміщено навчально-дидактичні матеріали для інших класів.

Перелік підручників для 8 класу, які отримали гриф МОН, зазначено у наказі МОН України від **24.01.2025 р. №98**

Відповідно до Переліку навчальної літератури, рекомендованої МОН України для використання у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році у **9 – 11 класах можна використовувати такі підручники:**

23	Українська мова (підручник)	Заболотний В.В., Заболотний О.В.	9	Гене́за	Наказ МОН від 20.03.2017 № 417
24	Українська мова (підручник)	Глазова О.П.	9	Ранок	Наказ МОН від 20.03.2017 № 417
25	Українська мова (підручник)	Авраменко О.М.	9	Грамота	Наказ МОН від 20.03.2017 № 417
26	Українська мова (підручник)	Голуб Н.Б, Ярмолук А.В.	9	Педагогічна думка	Наказ МОН від 20.03.2017 № 417
27	Українська мова для ЗНЗ з поглибленим вивченням філології (підручник)	Караман С. О., Горошкіна О. М., Караман О. В., Попова Л. О.	9	Ранок	Наказ МОН від 20.03.2017 № 417
28	Українська мова (рівень стандарту) (підручник)	Заболотний О.В., Заболотний В.В.	10	Гене́за	Наказ МОН від 31.05.2018 № 551
29	Українська мова (рівень стандарту) (підручник)	Глазова О.П.	10	ТОВ "Видавництво "Ранок"	Наказ МОН від 31.05.2018 № 551
30	Українська мова (рівень стандарту) (підручник)	Авраменко О. М.	10	ТОВ "Видавництво "Грамота"	Наказ МОН від 31.05.2018 № 551
31	Українська мова (рівень стандарту) (підручник)	Голуб Н. Б., Новосьолова В. І.	10	КП "Видавництво "Педагогічна думка"	Наказ МОН від 31.05.2018 № 551
32	Українська мова (профільний рівень) (підручник)	Караман С. О., Горошкіна О. М., Караман О. В., Попова Л. О.	10	ТОВ "Видавництво "Ранок"	Наказ МОН від 31.05.2018 № 551

33	Українська мова (профільний рівень) (підручник)	Ворон А. А., Солопенко В. А.	10	ВД «Освіта»	Наказ МОН від 31.05.2018 № 551
34	Українська мова (рівень стандарту) (підручник)	Авраменко О. М.	11	Грамота	Наказ МОН України від 12.04.2019 № 472
35	Українська мова (рівень стандарту) (підручник)	Заболотний О.В., Заболотний В.В.	11	Гене́за	Наказ МОН України від 12.04.2019 № 472
36	Українська мова (рівень стандарту) (підручник)	Глазова О. П.	11	Ранок	Наказ МОН України від 12.04.2019 № 472
37	Українська мова (рівень стандарту) (підручник)	Голуб Н. Б., Горошкіна О. М., Новосьолова В. І.	11	Педагогічна думка	Наказ МОН України від 12.04.2019 № 472
38	Українська мова (профільний рівень) (підручник)	Караман С. О., Горошкіна О. М., Караман О. В., Попова Л. О.	11	Ранок	Наказ МОН України від 12.04.2019 № 472
39	Українська мова (профільний рівень) (підручник)	Ворон А. А., Солопенко В. А.	11	Освіта	Наказ МОН України від 12.04.2019 № 472

У освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має гриф Міністерства освіти і науки України або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» відповідною комісією Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. Перелік навчальної літератури доступний на офіційному сайті Міністерства (<https://mon.gov.ua/>) та на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://docs.google.com/spreadsheets/d/16NyRYEKgeQ4T5BE68La-s2gn0q2MPyIWSWx-Vdw-zmA/edit#gid=337295027>). Електронні версії зазначених вище підручників розміщено на сайтах МОН України (<https://mon.gov.ua/>), Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/elektronni-versiyi-pidruchnikiv/>) та

інших освітніх сайтах мережі Інтернет. Також на вебсайті ІМЗО в розділі «Електронна бібліотека», крім електронних версій підручників, розміщено художні та науково-популярні видання серії «Шкільна бібліотека» для 5-6 класів закладів загальної середньої освіти та словники.

Акценти у організації роботи учителя-словесника

Учитель-словесник шляхом переорієнтації у своїй педагогічній діяльності на реалізацію креативогенної стратегії повинен розвивати комунікативні здібності дитини, її творчий потенціал, спонукати до саморозвитку. Умова творчого розвитку інноваційної особистості провокує педагога звертатися до сучасних **педагогічних технологій**: особистісно зорієнтованих, проєктних, інтерактивних, ігрових, діалогових, інформаційно-комунікаційних тощо. Необхідно **урізноманітнювати і способи організації навчального процесу (методи, форми)**, щоб діти мали можливість більше комунікувати, рухатися, імітуючи життєві ситуації.

Не менш важливим у навчанні української мови є **інтегративність її з іншими шкільними предметами, видами мистецтва та науковими галузями**. Це впливає на розвиток інтелектуальних і моральних якостей особистості, свідомості й мислення, комунікативних умінь і навичок.

У навчанні мови важливо організувати мовленнєву діяльність школярів під час виконання ними кожного виду роботи. Лише **систематичні вправлення в усіх видах мовленнєвої діяльності** – аудіюванні, говорінні, читанні, письмі – у поєднанні з внутрішньою потребою учня сприятимуть виробленню звички вдосконалювати себе як мовця.

Учитель і учень як суб'єкти навчального процесу мають усвідомлювати, що мовна й мовленнєва змістові лінії, поєднуючись у тексті й виконуючи властиву кожній функцію, забезпечують застосування принципу **текстоцентризму у навчанні мови**. Саме на основі й довкола тексту вибудовується важлива частина роботи на уроці для реалізації важливих функцій тексту: інформаційно-пізнавальної, освітньої, світоглядно-виховної, розвивальної, а також комунікативної цінності і методичної доцільності. Робота з текстом не має за мету вичерпно обговорити всі порушені в ньому проблеми. Достатньо акцентувати увагу на двох-трьох запитаннях за змістом, які акумулюють смисл тексту. Крім того, текст слугує взірцем гарного мовлення – засобом розвитку вмінь використовувати мовні засоби не тільки для запам'ятовування схем, моделей слів, словосполучень, речень, а й розуміння закономірностей їх функціонування в тексті, тобто в контексті мовлення, де добре видно, як взаємодіють мовні одиниці у процесі комунікації, яка їх роль у вираженні думки.

Текст – настільки універсальний засіб, що може бути застосований на різних уроках, сприяти реалізації багатьох методів навчання, усіх поставлених цілей на уроці. **Текст на уроці потрібно використовувати з метою** читання, створення його інтонаційної карти, переказування, проведення словникової роботи; визначення й осмислення теми, головної думки; з'ясування ознак і композиційних елементів тексту; визначення стильових рис, мети висловлення; співвіднесення мовних засобів із задумом, типом, жанром і стилем мовлення; визначення та обґрунтування типу мовлення; організації групового чи індивідуального лінгвістичного дослідження; організації самостійної роботи; визначення емоційного впливу тексту на читачів, слухачів; виявлення й маркування певного мовного явища; узагальнення певного мовного матеріалу (групування, класифікація, структурування й систематизування); формулювання тези, гіпотези, добір аргументів; проведення аналогії з відомими фактами, прикладами з життя людей, історичними подіями, прислів'ями й афоризмами, творами, цитатами з творів, епіграфами і багато ін.; пояснення написання й вимови; організації супутнього повторення; привернення уваги до тропів задля формування відчуття естетичної насолоди; редагування; добору слів і виразів, що сприяють налагодженню психологічного комфорту, унеможливають конфлікт; видозміни (розширення, скорочення, збагачення певними одиницями (влучними словами і виразами, синонімами, епітетами,

фразеологізмами, тропами), заміна одних одиниць іншими, логічне розташування змістових елементів структури тексту); виявлення проблеми; виконання логічних операцій (аналіз, синтез, порівняння, зіставлення, висновки); осмислення поведінкових зразків героїв тексту й зіставлення їх з поведінковими нормами нашого суспільства; прогнозування психологічного впливу тексту на співрозмовника; виявлення прийомів гармонійного спілкування; висловлення власного ставлення до змісту тексту; добору коментарів; «переведення» з одного стилю в інший; переведення в інший формат: схему, малюнок, таблицю тощо); створення власного висловлення тощо.

Виконання пов'язаних із текстом аспектно-мовних завдань, усних й письмових вправ аналітичного, конструктивного і творчого характеру забезпечить засвоєння учнями знань, розвиток відповідних умінь і навичок, здатність застосовувати їх практично в новій ситуації. А ще **система завдань на основі тексту** дасть змогу принагідно повторити вивчений раніше граматичний і правописний матеріал.

Методичні матеріали на допомогу учителям української мови щодо вивчення мовних тем уміщено у публікаціях блогу «Паланка словесника» від 02, 04, 21, 23, 24, 29, 30, 31.12 2020 року; 05, 06, 09, 25, 26.01 2021 року, а публікації щодо методики удосконалення сучасного уроку словесності – у публікаціях від 17, 20.08; 03, 04, 11.09; 28.10; 16, 20, 24.11; 02, 23.12 2020 року; 04, 13, 19, 20, 21.01; 27.02; 13.06 2021 року.

Нагадуємо, що відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 4373 від 22 травня 2019 року у освітньому процесі необхідно використовувати нову редакцію **Українського правопису** (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>). Основні зміни в новій редакції уміщено за таким покликанням: <https://cutt.ly/GyLupby>. Відтак варто на засіданнях методичних об'єднань учителів української мови і літератури обговорювати зміни у правописі. Під час вивчення цих змін на уроках, незважаючи на те, що у підручниках виклад навчального матеріалу здійснено за редакцією правопису 1989 року, акцентувати увагу на змінах у правописі при повторенні раніше вивченого матеріалу та засвоєнні нового матеріалу, використовувати різноманітні форми роботи, візуальні засоби навчання, пояснювати учням ті зміни, які трапляються в матеріалах підручників, що видані раніше, не вважати за помилку вживання варіантів лексем. Крім того, пам'ятаймо, що на виконання наказу МОН від 29.07.2019 № 1033 «Про впровадження нової редакції Українського правопису» використовуватимуться упродовж п'яти років у завданнях зовнішнього незалежного оцінювання правописні норми, що не зазнали змін.

На допомогу учителям-словесникам видано уже низку посібників, у яких порушено проблеми правопису згідно з оновленою редакцією Українського правопису. Це посібники, у яких висвітлено теоретичні відомості про правописні зміни, київських видавництв «Центр учбової літератури» (2019), «Кондор» (2019), «Основа» (2019), «Ранок» (2020), харківського видавництва «Фоліо» (2019), тернопільського видавництва «Навчальна книга – Богдан» (2019). Створено уже посібники, у яких уміщено систему дослідницьких вправ і завдань, тестові завдання відповідно до оновленої редакції Українського правопису 2019 року: автори Терещенко В., Панченков А., Калинич О. (Харків, Соняшник), Заболотний О., Заболотний В. (Київ, Літера ЛТД), Авраменко О., Тищенко О., Голосна С. (Київ, Ранок), Омельчук С., Блажко М., Климович С. (Київ, Грамота). Відповідного змісту дописи уміщено на головній сторінці блогу «Паланка словесника» (11.11.2020; 27.01.2021).

Підготовка учителя-словесника до уроку

Основними **напрямами підготовки** учителя-словесника до уроку є філологічний, педагогічний, психологічний, методичний, з урахуванням яких до **кожного уроку учитель повинен підготувати план (конспект)** - документ, який обов'язково включає такі компоненти: формулювання теми відповідно до шкільної програми; визначення мети; перелік структурних елементів (навчальних ситуацій); опис перебігу уроку. Але, як би ретельно не були сплановані етапи уроку, мета, дії учителя і учнів, розроблений конспект уроку не можна

використовувати без змін із року в рік, навіть у паралельних класах. Методи навчання залежать від особливостей класу, рівня знань та життєвого досвіду учнів, темпу роботи. З'являються нові форми та прийоми роботи, проте це не означає, що окремі елементи уроку, особливо успішно апробовані учителем, не можуть повторюватися. Відтак зручніше готувати конспекти уроків на так званих **комплексних картках** (до кожної навчальної ситуації на окремих картках розроблено систему дидактичних завдань для учнів, указано послідовність виконання видів роботи, а також визначено форми, методи і прийоми їх реалізації; можна нотувати цитати, окремі цифрові дані, плани розповіді учителя, мовний матеріал та ін.) Комплексні картки зберігаються в окремих конвертах, номер яких відповідає номеру уроку у календарно-тематичному плані. Така форма підготовки поурочних планів дає можливість учителю систематично нагромаджувати досвід роботи з учнями, вільно komponувати потрібні для уроку дидактичні матеріали, постійно оновлювати їх, створювати варіанти уроків для паралельних класів. Адже у конспекті уроку учитель укаже лише тему, мету та його структуру (послідовний перелік навчальних ситуацій) і до кожної навчальної ситуації зазначити номер картки, яку планує використати.

Конспект уроку — не підзвітний документ, який укладено з урахуванням обов'язкових структурних елементів, а засіб успішної підготовки до проведення уроку, тому учитель може складати його у формі технологічної (дивитися публікацію блогу «Паланка словесника» від 15.09.2017) або ментальної (дивитися публікації блогу «Паланка словесника» від 09 і 30 листопада 2017; 22.04.2019) карти, конспекта, кластера, схеми, моделі, таблиці, плану, тез тощо.

Обсяг записів, їх зміст зумовлюють індивідуальні особливості педагога (характер його пам'яті, способи організації роботи і таке інше); тип та структура уроку залежить від змісту навчального матеріалу, віку учнів, місця конкретного уроку в системі уроків з певної теми, дидактичних можливостей і функцій різних методів й навчальних технологій (**дивитися матеріали блогу «Паланка словесника» від 01.10 та 25.12.2019; 14, 26.08.2020).**

У дидактичній і лінгводидактичній літературі описано різні типи уроку української мови, зокрема І. Кучеренко пропонує таку **структуру уроку засвоєння нових знань**: організація навчальної діяльності учнів; мотивація; актуалізація опорних знань, умінь та навичок; цілевизначення; засвоєння нових знань; формування первинних умінь; рефлексія; пояснення домашнього завдання; підбиття підсумків уроку (Урок засвоєння нових знань. - Українська мова і література в школах України. – 2016. - № 4. – С. 15 – 22).

У методичних рекомендаціях щодо навчання української мови у попередні навчальні роки йшлося про те, що урок української мови має мати такі етапи: мотивація навчальної діяльності (створення проблемної ситуації, актуалізація опорних знань); повідомлення теми уроку, з'ясування очікуваних результатів; презентація необхідної інформації; система вправ і завдань; оцінювання результатів роботи, підбиття підсумків роботи, коригування умінь і навичок, завдання на майбутнє.

Професор Марія Пентилюк вважає, що урокам мови властиві навчальні ситуації, а тому його структура така:

1.	Ситуація 1. Мотивація уроку.	Етап підготовки до сприймання і осмислення знань.
2.	Ситуація 2. Актуалізація знань.	
3.	Ситуація 3. Організація сприйняття матеріалу.	Етап сприймання і осмислення навчального матеріалу.
4.	Ситуація 4. Організація засвоєння знань.	
5.	Ситуація 5. Організація закріплення вивченого.	Етап узагальнення знань і умінь.
6.	Організація домашнього завдання.	Етап осмислення домашнього завдання

В основі сучасної типології уроків – класифікація НУШ (наказ МОН України від 20.04.2018 № 408): **урок формування компетентностей, урок розвитку компетентностей, урок перевірки та/або оцінювання досягнення компетентностей, урок корекції основних компетентностей, комбінований урок.** Структура уроків цих типів узгоджується зі структурою компетентнісного уроку: мотиваційний етап (забезпечення емоційної готовності до уроку, актуалізація суб'єктного досвіду, актуалізація опорних знань), етап цілевизначення і планування (повідомлення теми уроку, визначення очікуваних результатів, формулювання особистісних цілей), етап опрацювання матеріалу (засвоєння теорії, виконання практичних завдань), рефлексивно-оцінювальний етап (рефлексія, завдання додому).

Особливої уваги потребує не тільки етап уроку – **мотивація**, а й створення мотиваційної канви уроку загалом (проблеми мотивації учнів до навчальної діяльності порушено у дописах від 28.04 та 04.06. 2020 року на сторінці «Головна» блогу «Паланка словесника»). Не зайвим буде опрацювати матеріали [«Дванадцять стратегій мотивації»](#).

Доречним у сучасних умовах буде запровадження у практику навчання словесності хоча б елементів **проблемного навчання та гейміфікації, інтелектуальних карт, кластерів** (дивитися відповідні дописи на сторінці «Головна» блогу «Паланка словесника» від 07.09.2019; 30.04.2020; 01.11.2019; 06.12.2019).

Професор Ніна Голуб вважає, що система роботи над формуванням в учнів оргдіяльнісних умінь має відповідні складники: ставити цілі, планувати роботу, здобувати інформацію й опрацьовувати її, шукати застосування й застосовувати знання та вміння, здійснювати рефлексію.

Рефлексію в кінці уроку найпростіше організувати, поставивши запитання на зразок:

- Що зрозумів, чому навчився на уроці?
- Що було цікаво, складно, вдалося? Мені ще потрібно повчитися...
- За що можна похвалити себе, однокласників, учителя?
- Навіщо нам потрібен був цей урок?
- Що найбільше вразило?
- Що ви вважаєте потрібним для запам'ятовування?
- Над чим треба ще попрацювати?

А можна скористатися і відповідними прийомами роботи:

- «Альбом успіхів» (робота на уроці): зелений колір – завдання виконано правильно, працював активно; жовтий колір – виконав завдання, використовував допомогу вчителя; червоний колір – потрібна допомога, сам не впораюсь;
- «Лист досягнень» (у кінці семестру): учень розфарбовує відповідним кольором пропонувані критерії (що учень повинен знати, навчитися, а учитель не оцінює, не критикує, не виправляє);
- «Чарівні лінії» (самооцінка роботи в зошиті): на лінії учні самі обирають критерій, за яким себе хочуть оцінити, ставлять відмітку «своїм» кольором (на цій же лінії відмітки можуть поставити батьки, учитель);
- «Світлофор»: учитель заздалегідь готує кольорові смужки картону (червоний, зелений) та до початку опитування роздає кожній дитині; на поставлені запитання можна відповісти лише «Так» (зелена смужка) чи «Ні» (червона смужка).

Можна ініціювати у класі гру «Кубик Блума», завданнями якої є такі: опиши форму, розмір, колір тощо; порівняй предмет або явище зі схожими, укажи подібності та відмінності; назви асоціацію - з чим асоціюється в тебе предмет, явище; зроби аналіз - розкажи, з чого це складається, як зроблено тощо; застосуй - наведи приклади використання або покажи, як застосовується предмет; оціни - укажи всі «плюси» та «мінуси» предмета. Дитина кидає кубик, грань, що випала, указує на те, якого типу буде запитання. Така гра не тільки

допомагає розвивати у дітей потребами навички критичного мислення, а й в активній і цікавій формі дає змогу перевірити їхні знання.

Задля організації підсумкової дискусії можна провести гру «Акваріум». Алгоритм вправи: на уроці учитель формує проблему; об'єднує учнів у малі групи (не більше ніж сім осіб, при цьому групи розташовуються в класі по колу); кожна група обирає представника, який озвучуватиме колективну позицію; учитель надає час (не більше десятих хвилин) на обговорення поставленої проблеми і узагальнення результатів обговорення; у центрі класу представники груп висловлюють позиції груп і відповідають на письмові запитання; за необхідності можна представникам груп та їхнім командам узяти тайм-аут для консультацій; після завершення «акваріумного обговорення» учитель позитивно оцінює тих, чиї аргументи були більш переконливими.

Темі організації рефлексії на уроці присвячено посібник [«Сучасний урок: скарбничка прийомів рефлексії»](#) А. – М. Богосвятської (Тернопіль: Підручники і посібники, 2019. – 64 с.).

Швидко відпочити, покращити самопочуття, налаштуватися на нові звитяги в навчанні допомагають учням **руханки**. Крім того, активний перепочинок у процесі навчання дозволяє вивільнити зайву енергію школярів, спрямувавши її в потрібному напрямі, наприклад українськомовні руханки за таким покликанням: https://oselyaua.com/15-legendy-h-ruhanok-ukrayinskoyu-movoyu-z-yakymy-vashi-dity-polyublyat-fizkulthvylynky/?fbclid=IwAR3S09m2M9E_jQOahZDwUHmdswxvG6tV2n2qxw28kc1ERwSj7boV4D9ZCqc

Руханки транслуються на YouTube-каналі Міністерства освіти і науки України за участю знаменитих спортсменів, артистів та інших відомих людей. Сумарно в них понад пів мільйона переглядів (URL: <https://cutt.ly/napLo6L>; URL: <https://cutt.ly/CapLjNT>).

Популярність цих відео вийшла за межі YouTube та телеканалів, активно використовується у застосунку TikTok. Якщо ввести хештег #руханка в ТікТок, побачимо відео з охопленням понад 10 мільйонів осіб. Одну з таких руханок проводять Євгеній Кот, переможць шоу «Танці з зірками – 2019», та Наталія Татарінцева, неоднократна чемпіонка України з художньої гімнастики, член олімпійської збірної (URL: <https://cutt.ly/rapLn9p>).

Отож словесник повинен бути обізнаним із секретами урокотворення і професійно обирати відповідну тактику щодо організації мовної освіти. Цікаві ідеї щодо того, як зробити сучасний урок цікавим, висвітлено у публікаціях від 26.10.2019 та 25.06.2020 на блозі «Паланка словесника».

[Наказом Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 № 1225 затверджено професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти»](#), у якому зазначено п'ять трудових функцій, які реалізуються через професійні компетентності педагогічного працівника. Задля розвитку й удосконалення цих компетентностей учитель повинен вибудувати траєкторію професійного розвитку, заручившись підтримкою консультативного характеру працівників центру професійного розвитку педагогічних працівників (постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 року № 672 «Деякі питання професійного розвитку педагогічних працівників», якою затверджено Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників; лист МОН України від 21.08.2020 № 1/9-466 «Про центри професійного розвитку педагогічних працівників»).

У Тернопільській області створено 17 центрів професійного розвитку педагогічних працівників, а саме: у Бережанській, Борщівській, Буцацькій, Великоберезовицькій, Заліщицькій, Збаразькій, Зборівській, Кременецькій, Козівській, Лановецькій, Монастириській, Підволочиській, Підгаєцькій, Чортківській, Тернопільській (Тернопільський комунальний методичний центр науково-освітніх інновацій та моніторингу), Товстенській Шумській ТГ; 2 сектори аналітичного забезпечення освітніх закладів та професійного розвитку педагогічних працівників у відділі освіти Байковецької і відділі освіти виконавчого комітету Великогаївської сільської ради. КУ „ЦПРПП» Зборівської МР надає послуги

(консультації) педагогічним працівникам Озерянської сільської територіальної громади, КУ «ЦПРПП» Козівської селищної ради надає послуги (консультації) педагогічним працівникам Купчинецької сільської територіальної громади.

Цьогоріч згідно з наказом МОН від 17.12.2024 № 1743 «[Про організацію та проведення сертифікації педагогічних працівників у 2025 році](#)» уже учетверте вчителі української мови і літератури узяли участь у процедурі сертифікації для вчителів базової середньої освіти. Зауважимо, що відповідно до [Положення про сертифікацію педагогічних працівників](#) учителі беруть участь у сертифікації виключно на добровільних засадах.

08 лютого 2025 року відбувся перший етап сертифікації - тестування у форматі ЗНО за [програмою тестування](#), затвердженою 27 лютого 2023 року [наказом Міністерства освіти і науки України](#). Зі зразком тестового зошита можна ознайомитися на сайті УЦОЯО за таким покликанням:

<https://testportal.gov.ua/nezalezhne-testuvannya-vchyteliv-ukrayinskoyi-movy-i-literatury/>.

Алгоритм дій учасника сертифікації (реєстрація, участь у незалежному тестуванні, заповнення анкети, самооцінювання, презентування практичного досвіду роботи) розміщено на сайті ДСЯО (<https://sqe.gov.ua/diyalnist/sertifikaciya/uchasniku-sertifikacii/>).

Можливість пройти сертифікацію, відповідно до [наказу МОН](#), 2025 року мали відповідно до квоти для Тернопільської області учителі української мови і літератури, математики та історії, які забезпечують реалізацію нового Державного стандарту на першому циклі базової загальної середньої освіти (див. таблицю). Результати успішної сертифікації за роками зазначено через дріб у стовпці «Узяли участь у сертифікації». Для учителів історії і словесності у ТОКІППО було проведено мотиваційні заходи. Адже працівники інституту є сертифікованими експертами (частина з них уже має досвід експертування) щодо вивчення практичного досвіду учителів української мови і літератури, математики.

<https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2024/12/Nakaz-Pro-organizatsiyu-ta-provedennya-sertifikatsiyi-u-2025-r.pdf>

Інформаційні технології як засіб інтенсифікації мовно-літературної освіти

XXI століття – час прискореного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Сучасний учитель має вільно **володіти ІКТ**, щоб не просто передавати знання наступним поколінням, а й навчити їх якісно користуватися новітніми технологіями.

Електронні освітні ресурси (ЕОР) є визначальним чинником систем навчання, а їх застосовування стає істотною умовою трансформації педагогічної діяльності. Використання освітніх електронних ресурсів у викладанні гуманітарних дисциплін дає можливість закріпити такі вміння і навички: пошук, виділення, аналіз, структурування необхідної інформації; інтеграція інформації з різних галузей знань; уміння самостійно працювати та організовувати свою діяльність; уміння працювати в команді; уміння виступати перед аудиторією; почуття художнього смаку, міри.

Під ЕОР (електронні освітні ресурси) розуміють навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали та засоби, розроблені в електронній формі та представлені на носіях будь-якого типу або розміщені в комп'ютерних мережах, які відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів і необхідні для ефективної організації навчально-виховного процесу. Структура ЕОР включає такі елементи: змістову частину, програмну частину, методичні рекомендації для вчителя, методичні рекомендації для учня.

Корисними для вчителя-словесника є такі електронні ресурси:

- навчально-методичні ЕОР (навчальні програми навчальних дисциплін, розроблені відповідно до навчальних планів);
- методичні ЕОР (методичні посібники, методичні рекомендації для вивчення окремого курсу та виконання проєктних робіт, тематичні плани);
- навчальні ЕОР (електронні підручники та навчальні посібники);

- допоміжні ЕОР (збірники документів і матеріалів, довідники, покажчики наукової та навчальної літератури, наукові публікації педагогів, матеріали конференцій, електронні довідники, словники, енциклопедії);
- контролюючі ЕОР (програми для організації тестування, банки контрольних питань і завдань з навчальних дисциплін та інші ЕОР, що забезпечують контроль якості знань).

Використання комп'ютерних технологій сприяє підвищенню грамотності учнів, зокрема систематичне **написання комп'ютерних диктантів** (Практичний правопис української мови. 50 диктантів. 20 уроків грамотності. Слухаємо. Пишемо. Перевіряємо. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006), за допомогою яких індивідуалізується процес удосконалення правописних умінь і навичок та зростає його ефективність, **послугування електронним словником української мови**, розробленим Інститутом мовно-інформаційних досліджень НАН України (автори – В. А. Широков, О. Г. Рабулець, І. В. Шевченко, О. М. Костишин, К. М. Якименко, серія „Словники України” – Словозміна, транскрипція, фразеологія, синонімія, антонімія. – К.: Довіра, 2001-2005), посібниками для вчителя, створеними авторами підручників української мови і літератури.

Потенціал **електронного посібника** на уроках української словесності передбачає представлення мовних і літературних об'єктів та процесів, включення відеосюжетів, виявлення рівня навчальних досягнень учнів, диференціацію, індивідуалізацію навчання, мовленнєвий розвиток школярів, приклади мовленнєвого етикету, мотивоване ставлення до вивчення української мови і літератури, оперативний самоконтроль учнів у процесі виконання вправ і тестів, роботу з додатковою інформацією (словниками, енциклопедіями, довідниками, бібліографією та ін.), організацію мовних та літературних ігор тощо. Прикладом такого посібника є воркбук Ольги Вороніної «Українська література в картинках: ЗНО - 2022» (<https://www.zno-uml.pp.ua/>); посібники з української мови і літератури Марії Шпільчак

(<https://www.msbooks.com.ua/product-category/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8/>).

Сприяє зацікавленню навчальною діяльністю **використання ресурсів мережі Інтернет: програм** («Рута», «Плай», «Master», «Рідна мова», програм для зчитування у підручнику чи посібнику **QR-кодів**); **соціальних мереж, порталів, форумів** (Лінгвістичний портал, Портал «Українська література», «Словники України», «Тлумачний словник української мови» тощо) **он-лайн бібліотек** (<http://www.ae-lib.org.ua/>; <http://lib.com.ua/>; <http://www.chtyvo.org.ua/>), **сайтів літературної тематики** (Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Бібліотека української і зарубіжної літератури, Електронна бібліотека української літератури, Бібліотека української літератури, Бібліотека кошового писаря, «Українська бібліотечка» Сергія Синила, Електронна бібліотека «Чтиво», Бібліотека «Ізборник», LITCENTR, BOOKS, «БУКМОЛЬ», «Автура»), **файлообмінника YouTube** (кіно, мультфільми, буктрейлери, відеоролики, відеосюжети та інше). Їх можна створити самостійно, якщо є навички роботи в програмі Mave Maker чи Pinnacle Studio тощо.

Електронні освітні ресурси дозволяють проводити **перевірку рівня засвоєння знань, формування умінь та навичок**. LearningApps.org (<http://learningapps.org/>) – онлайн- сервіс, який дозволяє створити інтерактивні вправи. Під час роботи у 5 - 8 класах доречним буде створення **ребусів, кросвордів, цікавих завдань** (адреса сервісу: <http://puzzlecup.com/crosswordru>). У старших класах можна застосовувати більш складні програми і сервіси для **побудови мовних розборів, переміщення слів/фраз/речень, встановлення відповідності, редагування тексту, вставлення знаків, розподілу слів у колонки** (текстовий редактор MS WORD); **проведення тестування** (контрольно-діагностична система TEST – W2); **виконання інтерактивних вправ** (SmartNotebook), **використання дошки оголошень** (Padlet); **побудови графіки** (програма Paint); **створення асоціативних рядів** (ресурс Tagul), **презентацій** (програми Power Point, Prezi, контенти Offis-365, Gmail; <http://ru.calameo.com> <http://www.slideboom.com> - конвертація презентації Power Point у формат flash, зберігання й подальше використання її);

виготовлення схематичної наочності (VideoScribe), публікацій, газет (видавнича програма Publisher), відео (Movie Maker), показу фотофільмів зі спеціальними ефектами, анімацією, текстовими коментарями та музикою (<http://fotofilmi.ru>), збирання навчальних пазлів (<http://www.jigsawplanet.com>), побудови схем «риб'ячий скелет» (<http://www.classtools.net>), побудови шкали часу з фото, ілюстрацій, тексту (<http://timetoast.com> <http://www.slideshare.net> <http://www.dipity.com>), проведення мозкового штурму з використанням візуальних засобів (<http://en.linoit.com>), створення «хмарки» із тексту (<http://www.wordle.net>), мультимедійних плакатів, на які наносять маркери, які на курсор реагують мультимедійною дією (ресурс зі створення інтерактивних зображень ThingLink, <https://www.thinglink.com/>). За допомогою сервісу ThingLink можна створювати різні освітні матеріали, наприклад: комплекти електронних дидактичних матеріалів до уроку; технологічні схеми для виконання певного виду завдань; мультимедійні конспекти лекцій; тематичні збірники ресурсів в мережі Інтернет та медіаколекції; маршрутні карти або карти подорожей; інтерактивні плакати у вигляді проєктів з певної теми тощо.

Безцінними для організації очного, дистанційного та змішаного навчання є екранізовані твори з української літератури:

1. «Дума про Марусю Богуславку»

https://youtu.be/Yvm6dtaO_DI

2. «Слово про похід Ігорів»

https://www.youtube.com/watch?time_continue=1&v=dgRnPd24vo4

3. «Енеїда». Іван Котляревський

<https://www.youtube.com/watch?v=jatrKiErggA>

4. «Наталка Полтавка». Іван Котляревський

https://www.youtube.com/watch?time_continue=1790...

5. «Чорна рада». Пантелеймон Куліш

<https://www.youtube.com/watch?v=Bo2AXyvvhs0>

6. «Кайдашева сім'я». Іван Нечуй-Левицький

https://www.youtube.com/watch?v=U_ZoCXvE5A8

7. «Мартин Боруля». Іван Карпенко-Карий

<https://www.youtube.com/watch?v=rdNxd48uXqU>

8. «Тіні забутих предків». Михайло Коцюбинський

<https://www.youtube.com/watch?v=cREQ9j6fEXI>

9. «Захар Беркут». Іван Франко

<https://www.youtube.com/watch?v=nPDI00MbMpw>

15. «Лісова пісня». Леся Українка

<https://www.youtube.com/watch?v=W2ttQkuegb8>

16. «Мина Мазайло». Микола Куліш

<https://www.youtube.com/watch?v=ohABDBnf3kE>

17. «Тигролови». Іван Багряний

https://www.youtube.com/watch?time_continue=1665...

А ще можна легко знайти на просторах інтернету *аудіозаписи* творів (аудіохрестоматії), *хрестоматії стислого переказу* змісту програмних творів, *збірки пісень* на слова творів, які вивчають у школі (на слова творів Тараса Шевченка, які є у «Кобзарі»), *мультиплікаційні фільми, відео, спектаклі та телеспектаклі* за програмними творами.

Застосування відеорозповідей, віртуальних екскурсій на уроках літератури дає можливість «проникнути» до певних історичних місць, музеїв: Полтавського державного літературно-меморіального музею П. Мирного, І. Котляревського, Національного музею Т. Шевченка, Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. Коцюбинського та інших. А ще інтерактивні подорожі можна здійснити за такими покликаннями:

<https://ukrainewow.com> (Ukraine Wow)

<https://museums.authenticukraine.com.ua/ua/> (подорож українськими музеями просто неба)

<https://khanenkomuseum.kiev.ua/uk/pro-musey/virtualnyi-tur> (прогулянка музеєм Ханенків)
<https://britishmuseum.withgoogle.com> (екскурсія Британським музеєм)
<https://www.louvre.fr/en/visites-en-ligne> (Лувр)
<https://artsandculture.google.com> (художні колекції з усього світу)
<https://www.staatsoperlive.com> (Віденська опера)
<https://www.metopera.org> (Метрополітен)
<https://www.facebook.com/frankotheatre/> (трансляції вистав театру Франка)
<https://www.youtube.com/channel/UCbNaKx1lj-Q5jWZDpJZp56g/featured> (Ukrainer)
<https://wisecow.com.ua> (лекції з культури, історії, журналістики)
<https://imagecomics.com/comics/read-first-issues> (добірка коміксів)

Технологія **web-квест** дозволяє не тільки підвищити мотивацію учнів до вивчення навчальної дисципліни, а й вчить учнів під час гри розв'язувати проблемні ситуації й працювати в команді для досягнення спільної мети. На жаль, у мережі Інтернет майже не висвітлено web-квестів з української літератури, ця ніша роботи чекає сміливих і розумних. Методику підготовки до проведення вебквестів описано у посібнику [«Квести і проекти з використанням Інтернету на уроках української мови і літератури : \[навчально-методичний посібник для вчителів української мови і літератури\]»](#) (автори: Бугайова Н.А., Вікторіна О.М.; Кіровоград: КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2016. – 64 с.).

Відповідно до Регламенту ЄС про штучний інтелект (англ. AI Act), освітнє застосування технологій штучного інтелекту належить до сфери високих ризиків. Водночас у цьому Регламенті визнано потенційні економічні та соціальні переваги застосування штучного інтелекту, зокрема у сфері освіти. Міністерство цифрової трансформації та Міністерство освіти і науки України спільно з Робочою групою з питань розроблення інструктивно-методичних рекомендацій щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти розробили [проект рекомендацій, які визначатимуть підхід до відповідального, етичного та ефективного використання систем ШІ в закладах загальної середньої освіти](#) (див. зміст рекомендацій у таблиці).

Зміст

Вступ.....	1
Зміст.....	2
Термінологія.....	3
1. Сфери застосування ШІ.....	5
2. Основні принципи відповідального використання систем ШІ у загальній середній освіті.....	8
3. Організаційне впровадження систем ШІ в закладах освіти.....	10
4. Професійний розвиток ШІ-компетентності педагогічного працівника.....	12
5. Використання ШІ педагогічними працівниками для підготовки та проведення уроків.....	16
6. Типологія систем ШІ в освіті.....	19
<i>Додаток 3.1</i>	
Приклади норм, які можна внести до політик, положень, рекомендацій щодо відповідального застосування ШІ.....	22
<i>Додаток 3.2</i>	
Мінімізація потенційних ризиків застосування ШІ в освіті.....	24
<i>Додаток 3.3</i>	
Рекомендовані види діяльності учнів з урахуванням вікових обмежень щодо користування сервісами на основі штучного інтелекту.....	27
<i>Додаток 3.4</i>	
Рівні застосування інструментів ШІ для виконання навчальних завдань.....	29
<i>Додаток 4.1</i>	
ШІ компетентність вчителя в структурі Рамки цифрової компетентності педагогічного працівника.....	31
<i>Додаток 4.2</i>	
Відкриті ресурси для підвищення рівня ШІ-грамотності.....	33
<i>Додаток 5.1</i>	
Рекомендації щодо створення та приклади промптів.....	36
<i>Додаток 5.2</i>	
Ідеї щодо використання інструментів штучного інтелекту під час проведення уроків.....	42
<i>Додаток 6.1</i>	
Приклади інструментів генеративного штучного інтелекту для освіти.....	49

Засобом зв'язку між учителем і учнями може стати **персональний сайт чи блог учителя** (Дивослово. – 2015. - № 1. – С. 2 – 8), що виконуватиме такі функції: створення навчального мінісередовища; поширення власного педагогічного досвіду; підвищення власного фахового рівня; підвищення рівня володіння засобами ІКТ; можливість зробити

навчально-виховний процес гнучкішим за рахунок більш мобільного управління; розміщення навчальних матеріалів (програм, планів, контрольних запитань до заліку та тематичного оцінювання); допомога учням у самостійній роботі та підготовці домашнього завдання; можливість для учнів на відстані отримувати навчальний матеріал; спілкування учнів з однокласниками та безпосередньо з учителем.

Усе більше і більше стають активними учителі української мови і літератури щодо створення сайтів і блогів. Якщо декілька років тому таких учителів було лише декілька десятків, то тепер їх уже чи не дві сотні, що становить майже 10 % від загальної кількості учителів української словесності.

Для забезпечення запитів учителів української мови і літератури (у області близько двох тисяч осіб) у грудні 2016 року створено блог «Паланка словесника» (<https://filologtokippo.blogspot.com/>), кількість переглядів якого станом на кінець серпня 2024 року становить більше 114, 5 тисяч.

Для **консультування учнів** (особливо в дні епідемій, надзвичайних ситуацій, воєнного стану), **поглибленого вивчення окремих тем** корисним буде проведення вебінарів, організація **дистанційного навчання** (програмний засіб «Закрита навчальна платформа», MOODLE), **переверненого навчання** - сервіс для створення електронної стіни Padlet (<https://padlet.com/>).

Таким чином, можемо зробити висновок, що використання ЕОР вносить істотні зміни у діяльність педагога та розвиток учня як особистості, ставить нові вимоги до професійної майстерності учителя (дивитися публікації блогу «Паланка словесника» від 06.03; 18 і 19.05 23.06; 19.08; 11.10; 09 і 30.11. 2017 року; 11.01; 12 і 15.03; 27.04; 15.06; 09.08.2018 року; 10.12.2019; 13, 16, 17, 28 квітня; 07, 20, 21, 25, 26, 29 травня; 02, 03, 04, 31 червня; 03, 06, 07, 11, 12, 18, 27, 31 серпня; 02, 07, 11 вересня; 20, 21, 22 жовтня; 03, 09, 10, 12, 19 листопада; 07, 09, 10 грудня 2020 року; 12, 25, 16, 18 січня; 11 травня 2021 року).

Безцінними для забезпечення належного рівня мовно-літературної освіти є матеріали на просторах інтернету для підготовки для ЗНО з української мови і літератури. Але їх доцільно використовувати і під час вивчення онлайн та офлайн нового матеріалу, і для повторення, і для узагальнення та систематизації вивченого. Ці матеріали є загальнодоступними, а саме:

1. Відеоуроки з української мови та літератури за шкільною програмою на каналі YouTube (для прикладу: 5 клас. Роль звертань у реченнях (<https://www.youtube.com/watch?v=o-fJVVDOws8>))

2. Експрес-уроки О. Авраменка (<http://ippo.kubg.edu.ua/ekspres-uroky>)

3. Безплатні відеоуроки з української мови та літератури (<https://www.pedrada.com.ua/news/3769-qqn-16-m6-15-06-2016-bezplatn-videouroki-z-ukrainsko-movi-ta-literaturi>)

4. Прокачай українську: усе для вдосконалення солов'їної (<https://studway.com.ua/vivchai-ukrainsku/>)

5. Кінофільми, що допоможуть засвоїти шкільну програму з української літератури (<https://pedpresa.ua/161892-kino-dopomozhut-zasvoyity-shkilnu-programu-z-ukrayinskoyi-literatury.html>)

6. Фільми за шкільною програмою (<https://sites.google.com/site/uchitel125/znajomimosa-zi-svitom-literaturi/gotuemosadopa-zno>)

7. Фільми за шкільною програмою (<https://biblioteka10sumy.jimdofree.com/%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%B8-%D0%B7%D0%B0-%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%8E-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%8E/>)

8. 25 фільмів, які допоможуть засвоїти шкільну програму з української літератури (<https://www.uaua.info/ot-9-do-16/shkola-ot-9-do-16/news-47832-25-filmiv-yaki-dopomozhut-zasvoyiti-shkilnu-programu-z-ukrayinskoyi-literaturi/>)

9. 15 фільмів за мотивами творів української літератури (<https://zno.if.ua/?p=5470>)
10. Українська мова. 200 балів. Olga Ryaba
(<https://www.youtube.com/channel/UCsxu4EIAOWpesYFGFVzAXmw>)
11. Онлайн-уроки підготовки до ЗНО з української мови та літератури
(https://www.youtube.com/playlist?list=PLo55sx3uqU0yOWWATpd_BevnS2W1E-9W3)
12. Відеорепетитор української мови
(<https://www.youtube.com/channel/UCUjGLYfJKwHoS4L17pFugbQ>)
13. Відеоуроки української мови
(https://www.youtube.com/playlist?list=PLq5DacDuZa_4CgmBfuiYUnrgmWpwDRVUM)
14. Тренажер з правопису української мови (<https://webpen.com.ua/index.html#exercises>)
15. Фільми онлайн з української літератури відповідно до програми ЗНО
(<http://all4zno.net/filmi-online-z-ukrainskoi-literaturi-zno.html>)
16. Екранізовані твори з української літератури (за програмою ЗНО)
(<https://znoclub.com/mova-ta-literatura/883-ekranizovani-tvori-z-ukrajinskoji-literaturi-za-program-oyu-zno.html>)
17. Мультики та фільми за програмою ЗНО з української літератури
(<https://navsi200.com/filmy-ta-multyky-za-tvoramy-ukrajinskoji-literatury/>)
18. ЗНО онлайн з української мови та літератури (<https://zno.osvita.ua/ukrainian/>)
19. Тест ЗНО з української мови та літератури
(http://studportal.net.ua/page.php?al=mova_zno)
20. ЗНО з української мови та літератури: характеристика (специфікація) тесту 2020 року
(http://studportal.net.ua/page.php?al=mova_zno)
21. Тестування ЗНО 2020 (http://testzno.com.ua/?Itemid=2option=com_iqvar)
22. Топ-8 помилок ЗНО-2019 з української мови: аналіз виконання завдань:
(https://www.youtube.com/watch?v=5Q_BJ3zp8I0)
23. Репозитарій електронних ресурсів з української літератури для 11 класу
(<https://kuzmych.jimdofree.com/>)
24. Уроки української (http://osvita.ua/school/lessons_summary/mova)

Не менш корисними є матеріали для підготовки до ЗНО (гейміфікована платформа з безкоштовними курсами з української мови та літератури, біології, математики, історії України, англійської мови, щотижневі вебіари), які розміщено за покликаннями:

- <https://ilearn.org.ua>
<https://www.ed-era.com/zno>
<https://prometheus.org.ua/zno>
<https://gioschool.com>

А ще для вивчення української мови можна скористатися:
<https://miyklas.com.ua/> - для вивчення української мови (5-9 класи) за умови підключення платної функції «Мій плюс» можна використовувати уже готові завдання платформи і надсилати їх для виконання зареєстрованим учням.
<https://naurok.ua/> - учитель може створити для учнів тестові завдання з теми, надіслати код учню для виконання ним завдання, яке оцінюється автоматично після його виконання).
<http://learningapps.org/> - система різних вправ з української мови.
<https://learning.ua/mova/> - завдання з української мови 5-ий – 8-ий класи.
<https://quizizz.co> - під час пошуку тестів із потрібних тем важливо вказати мову: українська. Сервіс має багато розробок, якими можна скористатися або за бажанням відредагувати.
<https://osvitanova.com.ua/posts/3076-63-video-za-motyvamy-tvoriv-ukrainskoi-literatury-dozno-2020> - 63 відео за мотивами творів української літератури до ЗНО 2020.
<http://oksanabilan.blogspot.com/> - блог Білан Оксани Григорівни: відео, трейлери, тестові завдання, кросворди, контрольні роботи.
<http://okbilan.blogspot.com/> за темами дібрані тренувальні вправи, які можна використовувати онлайн.
<https://www.youtube.com/channel/UCBORYU3g3C5kFXJc7kLwqGA> - сайт О. Авраменка

<https://olesya12142111.blogspot.com/> - блог Калинич Олеси Василівни, заслуженого учителя України.

https://www.youtube.com/playlist?list=PL_zDp5rG6Hqv73YVC-PziWnsPfmJYrNOt -

онлайн-курс з підготовки до ЗНО «Лайфхаки з української мови».

https://www.youtube.com/channel/UCMCYakTwZ1Olw1fuzLvGA_Q - освітній проєкт «На урок».

https://www.youtube.com/channel/UCKZ9W_5yg6NeV92ak02CdSg - онлайнкурс з підготовки до ЗНО «На всі двісті».

<https://www.youtube.com/watch?v=48cG3tvrrpM> – ютуб-канал блогера Андрія Шимановського.

Питанням підготовки учнів до ДПА та ЗНО неодноразово було приділено увагу у дописах блогу «Паланка словесника» від 11.09, 12.10 2018 року; 16.01, 19.02, 12.03, 16.05 2019 року; 09.01; 07, 24, 27, 30.04; 02, 11, 12, 15, 18, 19, 24.06; 05, 14, 20.08; 19, 21.10; 13.11; 13, 21.12 2020 року

Привертаємо увагу, що кілька років поспіль з урахуванням правового режиму воєнного стану, який спричинений військовою агресією російської федерації, агресивністю російських військових і терористичних угруповань до національної системи освіти та науки МОН України, об'єднавши зусилля з Комітетом з питань освіти, науки та інновацій Верховної Ради України, освітянською та батьківською спільнотами, вийшло з пропозицією про одноразову зміну алгоритмів щодо державної підсумкової атестації для учнів ІІ класу та вступу до закладів вищої освіти України (2025), однак у подальшому заплановано провести ЗНО у традиційному форматі, як це було до 2020 року.

Дистанційне навчання

Ураховуючи проблеми, з якими стикнулися учителі під час організації дистанційного навчання, акцентуємо увагу на окремих моментах, щоб учителі могли впроваджувати його елементи упродовж звичайного навчання. Зокрема, дистанційне навчання дасть результати лише тоді, коли буде посиленням для всіх учасників освітнього процесу.

Дистанційне навчання – форма організації і реалізації освітнього процесу, за якою його учасники здійснюють навчальну взаємодію принципово і переважно екстериторіально (тобто, на відстані, яка не дозволяє і не передбачає безпосередню навчальну взаємодію учасників віч-на-віч). Упровадження дистанційного навчання вимагає наявності відповідного системно-технічного забезпечення, а також готовності педагогів та учнів здійснювати цей процес.

Організація освітнього процесу під час дистанційного навчання здійснюється у межах робочого часу педагогічних працівників.

Керівник закладу освіти забезпечує організацію освітнього процесу під час дистанційного навчання та здійснення контролю за виконанням освітніх програм.

ВАЖЛИВО! Керівник закладу освіти може вимагати від педагогічних працівників підтвердження виконання ними освітньої програми (навчальних планів і навчальних програм) у спосіб, схвалений педагогічною радою закладу освіти). Заклад освіти має забезпечувати регулярне відстеження результатів навчання учнів, а також надання їм підтримки в освітньому процесі (за потреби).

Організація освітнього процесу під час дистанційного навчання здійснюється з дотриманням вимог законодавства про освіту, захист персональних даних, а також санітарних правил і норм (щодо формування розкладу навчальних занять, рухової активності (фізкультхвилинок), вправ для очей, тривалості виконання завдань для самопідготовки у позаурочний час).

ВАЖЛИВО! Дистанційне навчання організовується для учнів, які не мають медичних протипоказань до занять з комп'ютерною технікою.

Дистанційне навчання осіб із особливими освітніми потребами здійснюється з урахуванням індивідуальної програми розвитку та може передбачати залучення допоміжних технологій дистанційного навчання (озвучування даних з екрану, голосове введення тексту,

субтитри, клавіатури зі спеціальними можливостями тощо) з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів таких осіб.

Запроваджуючи дистанційне навчання, необхідно:

1. Організувати дистанційне навчання учнів відповідно до навчальної програми з предмета і календарно-тематичного планування.
2. Здійснювати навчання предмета шляхом застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання.
3. Для вивчення тем із української мови і літератури підібрати творчі завдання для учнів, подані у підручниках, відповідно до теми кожного уроку з метою реалізації змістових компонентів, представлених чотирма наскрізними лініями: з мови мовною, мовленнєвою, соціокультурною, діяльнісною; з літератури - емоційно-ціннісною, літературознавчою, соціокультурною й компаративною.
4. Передбачити виконання учнями диференційованих завдань, роботу з різними джерелами інформації.
5. Перевірку знань і вмінь здійснювати переважно за допомогою тестових завдань, розроблених/дібраних учителем залежно від змісту матеріалу, що вивчається.
6. Скоротити обсяг теоретичного матеріалу на користь практичної діяльності, цим самим збільшити можливості для формування предметних і ключових компетентностей.
7. Для отримання зворотного зв'язку з учнями використовувати електронну пошту, онлайн-тестування тощо, власні вебресурси або вебресурс закладу освіти.
8. Організувати надання індивідуальних консультацій за допомогою телефонного та відеозв'язку, чату.
9. Використовувати навчальну та методичну літературу з української мови і української літератури, рекомендовану МОН, зазначену в «Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України»; різні освітні вебресурси та онлайн-платформи, віртуальні класні кімнати, мультимедійні матеріали, навчальні відеофільми, відео- та аудіозаписи лекцій, семінарів тощо; інтерактивні вправи, «віртуальні дошки» тощо.

Учителям рекомендовано підготовку до навчального року розпочати з ***планування графіка своєї роботи, визначення базових інструментів та платформ***. Як показує досвід, не варто одночасно застосовувати всі платформи – краще обрати просте й доступне, а згодом виробити чіткий алгоритм дій. Педагогічному працівнику потрібно пересвідчитись, що він технічно готовий до праці на обраній платформі, провести пробне заняття, скласти графік онлайн-зустрічей з учнями, створити групу або спільноту з учнями у зручному месенджері та повідомити про дату і час занять.

У ході планування навантаження кожного заняття слід мати на увазі, що самостійне опрацювання матеріалу учнями триває довше, ніж виклад цього матеріалу вчителем. Варто скоротити, наскільки це можливо, обсяг матеріалу. Також доцільно переглянути очікувані результати навчання і встановити дещо нижчий їх рівень або цілком їх скоригувати, якщо в умовах дистанційного навчання їх досягнення є надто складним.

Простір для організації дистанційного навчання має забезпечувати такі функції: проведення онлайн-уроків; доступ до різноманітних електронних навчальних матеріалів; отримання робіт учнів (тести чи виконані практичні завдання в зошитах); оцінювання та зворотний зв'язок щодо виконаних робіт; можливість поставити запитання та отримати відповідь поза межами онлайн-уроку. Усі ці моменти учитель може реалізувати, зважаючи на можливості освітнього закладу, власні можливості й особливо – можливості учнів щодо забезпечення комп'ютерною технікою, засобами зв'язку, підключенням до мережі Інтернет. У зв'язку з цим ***неможливо надати уніфіковані рекомендації щодо проведення дистанційного навчання, а вчитель сам повинен його організовувати, враховуючи специфіку свого освітнього закладу.***

Основні форми комунікації

Електронна пошта – спосіб обміну повідомленнями між людьми і використовується для організації спілкування вчителя та учня, а також учнів між собою. Повідомлення можуть бути в різних формах: тексти, графіка, звуки, відео.

Форум – найпоширеніша форма спілкування. Форум присвячується будь-якій проблемі або темі. Модератор форуму (мережевий викладач) реалізує дискусію чи обговорення, стимулюючи питаннями, повідомленнями, новою цікавою інформацією. Програмне забезпечення форумів дозволяє приєднувати файли різного формату.

Особливості використання. Відкрити декілька окремих форумів для роботи окремих груп з метою спілкування під час вирішення поставленого для даної групи завдання. Потім форуми можна об'єднати між собою, а згодом, винести обговорення загальної проблеми проєкту усіма учасниками освітнього процесу у формат вебконференції.

Блог – одна з форм спілкування, яка нагадує форум, де право на публікацію належить одній особі або групі людей.

Особливості використання. Учень / група учнів виконав/ли відповідне завдання (твір, есе) і розмістив/ли його на власному сайті/блогі. Потім автор блогу дає можливість іншим учням прочитати та прокоментувати розміщений матеріал. В учнів з'являється можливість обговорення й оцінки якості публікації.

Чат – спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, засіб оперативного спілкування людей через Інтернет. Чати бувають: текстові, голосові, аудіо та відео. Найбільш поширений текстовий чат.

Особливості використання. Чат можна запропонувати для проведення дискусій з певної проблеми/теми, сумісної проєктної діяльності, обміну інформацією.

Відеоконференція – один із сучасних способів зв'язку, що дозволяє проводити заняття у «віддалених класах», коли учні і викладач знаходяться на відстані. Для якісного проведення відеоконференції, як і телеконференції, необхідна її чітка підготовка: створення програми, своєчасна інформація на сайті і розсилка за списком.

Особливості використання. У режимі реального часу можна проводити онлайн консультації, заняття, обговорювати та приймати рішення, дискутувати, проводити захист проєктів. Учитель і учні можуть бачити один одного, учитель має можливість супроводжувати заняття наочними матеріалами.

Анкетування - тестування для поточного контролю під час дистанційного навчання.

Для проведення вебконференцій можна використати платформи Zoom, Google Meet, Skype, Cisco Webex, які дають вчителю потужний інструмент для мотивації та спілкування з учнями на відстані у безпечному середовищі. Zoom, Skype потребують встановлення додатків на пристрій. Для роботи з Google Meet користувачі повинні мати облікові записи Google.

Соціальні мережі (Вайбер, Телеграм інші), служби обміну миттєвими повідомленнями та мобільні застосунки дозволяють створювати закриті групи, чати.

Особливості використання: для розв'язання організаційних питань, обговорення тем, завдань, проблем, обміну інформацією.

Також оптимальним є створення віртуальних просторів для учнів певного класу, так званих своєрідних «класних кімнат», звідки можна робити посилання на індивідуальні вчительські кабінети, де відбувається безпосередня навчальна взаємодія. Залежно від кількості учнів, кількості класів, інших особливостей організації освітнього процесу в закладі, можна обмежитись цими «класними кімнатами», не виокремлюючи окремих ресурсів за предметами навчання.

Створення віртуальних класів. Одним із найперших кроків у дистанційному навчанні, що значною мірою оптимізуватиме освітній процес, є створення віртуальних класів. Вони дають можливість не лише об'єднати здобувачів освіти, а й координувати, моніторити й оцінювати їхню навчальну діяльність.

Для створення віртуальних класів найпростішими та досить розповсюдженими є Гугл Клас (Classroom) та віртуальний клас ClassDoJo.

– **ГуглКлас** (Classroom <https://classroom.google.com>) це безкоштовний інструмент

від кампанії GOOGLE (Google Apps for Education), він призначений спеціально для освітніх цілей. До такого віртуального класу можна додати до 250 користувачів, серед яких можуть бути не лише організатор та учні, а також їхні батьки та інші вчителі. Платформа має простий інтерфейс, який підтримує українську мову, що дозволяє дуже швидко опанувати принципи використання цього інструмента як педагогам, так і учням та їхнім батькам. Зауважимо, що учитель може створити віртуальні класи для кожного класу, у якому він працює. Також інструмент ГуглКлас дозволяє створювати різні завдання як для всього класу, так і для окремих груп; швидко здійснювати контроль за виконанням та оцінювання результатів виконання завдань. Необхідно звернути увагу, що користувачі ГуглКласу повинні мати власний обліковий запис Гугл (власний акаунт), на який зазвичай є вікові обмеження (користувачі з України повинні досягнути 13-річного віку). Для можливості користуватися цим сервісом користувачам молодше 13 років, необхідно звернути увагу їхніх батьків на те, що вони повинні допомогти створити такий обліковий запис і здійснювати контроль та керувати цим записом за допомогою додатку Family Link (<https://families.google.com/intl/ru/familylink/>).

– **ClassDoJo** (<https://www.classdojo.com/uk-ua/?redirect=true>) є безкоштовним вебінструментом, представленим підрозділом Ed-tech компанії Y Combinator для організації віддаленої взаємодії в класному колективі між учнями, педагогами та батьками. Платформа є гейміфікованою і призначена для вікових груп дошкільної та початкової освіти. Але її успішно можна використовувати і у старших класах. ClassDoJo дозволяє учителеві організувати повноцінний дистанційний навчальний процес зі зворотнім зв'язком між усіма учасниками, контролем виконання завдань, обміном мультимедійним контентом тощо. Для залучення дітей до навчання з використанням цього інструмента необхідно обов'язково отримати згоду батьків та заручитися їхньою підтримкою щодо контролю використання гаджетів та Інтернету. Прислання учасників здійснюється за згенерованим QR-кодом, лінком або запрошенням, які передають учаснику будь-яким шляхом (електронна пошта, SMS-, MMS-, Viber-повідомлення, паперовий варіант тощо).

Проведення онлайн-зустрічей (уроки, лекції, вебіари, індивідуальне й групове консультування та інші форми взаємодії зі здобувачами освіти). Зворотній зв'язок зі здобувачами освіти обов'язковий, адже «живе спілкування», хоча й у онлайн режимі, є зручним, цікавим і продуктивним інструментом професійної діяльності вчителя. Організувати такі зустрічі учитель може за допомогою різних інструментів. Активно використовуються такі платформи для дистанційного спілкування:

– **Google Hangouts** (<https://hangouts.google.com>) є умовно безкоштовним інструментом для організації відеоконференц-зв'язку, який надає кампанія Google. Він дозволяє проводити онлайн відеозустрічі з невеликою групою активних учасників до 10 осіб (учитель + 9 учнів), тривалість яких є необмеженою. Додатковими можливостями є демонстрація робочого столу та додатків, що на ньому відкриті для учасників сеансу; обмін текстовими повідомленнями у чаті; можливість підключення Google Drive та інших інтегрованих додатків. Також можна здійснити відеозапис зустрічі та організувати онлайн-трансляції заходу в мережі засобами відеохостингу YouTube, редагувати запис трансляції безпосередньо у браузері після її закінчення і використовувати цей запис у подальшому навчальному процесі. Умовою використання цього інструмента є наявність облікового запису користувача Google, аналогічно як і користувачів ГуглКласу з усіма вказаними вимогами.

– **Zoom** (<https://zoom.us>) – умовно безкоштовна платформа, що надає послуги віддаленого конференц-зв'язку. У системі є можливість використовувати вбудований чат, здійснювати демонстрацію екрана комп'ютера або мобільного пристрою, а це дає можливість використовувати власні презентації, мультимедійний контент чи роботу запущених програм. Також можливо здійснювати запис відеозустрічі з подальшим збереженням на локальному комп'ютері чи у хмарних сховищах. За використання безкоштовного варіанту платформа дозволяє об'єднати у відеоконференції одночасно до 100 учасників, але встановлюється обмежений ліміт часу проведення заходу – до 40 хвилин. Цих можливостей цілком і повністю

вистачає для організації онлайн-відеоуроків у класі з будь-якою кількістю учнів та, навіть, проведення батьківських зборів.

Для організації відеозустрічі необхідно виконати попередню реєстрацію на офіційному сайті. Це можна зробити, пройшовши весь шлях, або використавши дані облікового запису користувача Google або соціальної мережі Facebook та встановити на комп'ютер/мобільний пристрій застосунок «Клієнт конференцій Zoom». Його можна завантажити з офіційного сайту або з Play Маркету для мобільних пристроїв. Для учнів достатньо встановити сам застосунок «Клієнт конференцій Zoom». Учні переходять за покликанням або вводять ідентифікатор, пароль (за потреби) і своє ім'я у відповідні поля програми й отримують доступ до зустрічі, отримавши запрошення, у якому міститься дата, час проведення, покликання, ідентифікатор конференції та пароль (за потреби).

Запрошення згенероване автоматично на сайті платформи під час організації конференції, а шляхи передачі цього запрошення необхідно заздалегідь обговорити з учнями та їхніми батьками.

Віртуальна інтерактивна дошка Padlet (<https://padlet.com>). Це інструмент, що демонструє віртуальну дошку, на якій можна розмістити будь-який контент і використовувати його у навчальній діяльності. Цей контент може змінювати і розміщувати як адміністратор дошки, так і користувач (залежить від налаштувань). Застосунок має зрозумілий інтерфейс, який легко опанувати. У процесі роботи в одному обліковому записі користувача може бути створено декілька дошок на різну тематику, за допомогою яких можна організувати проєктну діяльність здобувачів освіти, виконання індивідуальних завдань чи концентрації інформації різної тематики в одному місці.

Для використання цього інструмента, як учителям так і учням, потрібно створити обліковий запис. Для його створення можна використати повний варіант проходження процедури або ж використати дані облікового запису користувача Google чи Microsoft. Приєднатися до створеної дошки можна за допомогою її лінка (покликання), який повідомляють іншому користувачеві у визначений спосіб. Учні також можуть створити власну дошку, до якої приєднати учителя та своїх товаришів, створивши таким чином Padlet-сферу класу. Інформація з цих дошок може бути опублікована у ГуглКласі, а також у соціальних мережах Фейсбук і Твітер.

Онлайн-сервіс для інтерактивного опитування учнів Mentimeter (<https://www.mentimeter.com>). Це умовно безкоштовний, англomовний ресурс з інтуїтивно зрозумілим інтерфейсом, який надає однойменна шведська компанія Mentimeter. Дозволяє створювати інтерактивні презентації з інтеграцією опитування для учнів і відразу отримувати зворотній зв'язок з ними у вигляді відповідей. Доцільна для організації рефлексії, мозкового штурму та інших прийомів під час проведення занять, виховних заходів чи віддалених онлайн-уроків. Є можливість імпортувати презентацію, створену раніше за допомогою програми PowerPoint чи застосунку Google Slides, додавши до неї можливості Mentimeter. Але ця функція передбачена лише для платного варіанту.

Для використання цього застосунку необхідно пройти реєстрацію, заповнивши вказані необхідні поля або скористатися обліковими записами користувача Google чи соціальної мережі Facebook. Учасники опитування приєднуються за покликанням і кодом, які демонструються у верхній частині екрану під час презентації, або за допомогою цього ж покликання чи згенерованого QR-коду. Покликання чи QR-код передають учасникам у заздалегідь визначений спосіб і є активним у безкоштовній версії упродовж двох днів.

Онлайн сервіс Kahoot для створення вікторин, дидактичних ігор і тестів (<https://kahoot.com>). Це умовно безкоштовний англomовний онлайн-сервіс навчального призначення для створення інтерактивних ігор, вікторин, опитувальників з певної теми. Цей ресурс дозволяє залучити учнів до онлайн-змагання та одразу побачити результати кожного з них. Процес рефлексії чи обговорення якогось питання з використанням інструмента Kahoot може перетворитися у справжню цікаву гру.

Для створення контенту за допомогою Kahoot необхідно зареєструватися, обравши

запропоновані ролі та використавши дані облікового запису користувача Google чи Microsoft. Скористатися створеним контентом учні можуть, перейшовши за покликанням <https://kahoot.it>. На цій сторінці треба ввести код гри, який генерується автоматично і передається учасникам.

На сайті <https://ua.pistacija.tv/> і на YouTube-каналах розміщено контент освітнього проекту **Pi-stacija**. Це колекція короткометражних навчальних відео, що постійно поповнюється і позначається тегами, що полегшує пошук. Відео також класифіковано за освітнім рівнем, вони відповідають чинним державним стандартам та навчальним програмам Нової української школи. Доступ до матеріалів можна отримати будь-де та будь-коли з комп'ютера, планшета чи смартфона.

Отож, вибір інструментів для організації дистанційної взаємодії з учнями залежить з одного боку від компетентнісного досвіду учасників освітньої діяльності, а з іншого – від технічних можливостей Інтернету та електронних пристроїв, які використовують в освітньому процесі.

Корисні посилання, на яких можна знайти цікаві застосунки для роботи з учнями:

1. Все про інструменти Google для навчання з інструкціями.

URL: <https://teachfromhome.google/intl/uk/>

2. Огляд 37 різних веб-ресурсів, які учитель може використовувати в своїй роботі. URL: http://marinakurvits.com/37_veb_servisov_dla_uchitel%D0%B0/

3. Учителі діляться досвідом роботи з різними веб-застосунками в умовах карантину. URL: <https://goo.su/0zzL>

4. Докладна інструкція з використання онлайн-тестів на освітній платформі «На Урок». Просто! Швидко! Ефективно! URL: <https://cutt.ly/yapJgWt>

5. Інтелектуальна карта з дібраним переліком великої кількості Інтернет-сервісів, які можуть бути використані учителем для організації навчальної діяльності. URL: <https://goo.su/0ZzL>

6. Портал «Нові знання». Складова всеукраїнського проекту «КУРС: Освіта». Дає можливість налагодити ефективний зв'язок між усіма учасниками освітнього процесу. URL: <https://nz.ua>

Потрібними учителям є ресурси для створення ментальних карт (<https://www.mindomo.com>; <https://www.mindmeister.com>; <https://coggle.it>), презентацій (<https://www.canva.com>; <https://prezi.com>; <https://www.beautiful.ai>), текстів, завдань та інші інформаційні ресурси (<https://www.classmate.com/uk/>; <https://kahoot.com>; <https://quizlet.com>; <https://learningapps.org> (платформа готових завдань з різних предметів); <https://study-smile.com>; <https://naurok.com.ua>; <https://miyklas.com.ua>), відео, тестів або інших ресурсів (<https://ed.ted.com>; https://edpuzzle.com/?fbclid=IwAR3hsOxzcQ4vAU5vQV18N1Qj_FCLruB0Zagt7NB7o4qZZmho_5j0taw1EXM; <https://ru.islcollective.com>).

Учні можуть користуватися послугами освітньої мережі [«Щоденник.ua»](http://Щоденник.ua). Ця Всеукраїнська освітня мережа формує унікальне електронне середовище для вчителів, учнів та їхніх батьків. Проект працює за підтримки Міністерства освіти і науки України, Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, управлінь освіти.

З метою ефективної організації означеної роботи з учнівством рекомендуємо добірку інформаційних матеріалів, які можна використати для конструювання завдань, перегляду та обговорення у форумах чи в соціальних мережах роликів, мультфільмів, фільмів, проходження тестів, виконання вправ різного спрямування тощо:

1. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. URL: <http://www.mon.gov.ua/>

2. Дистанційне навчання школярів. URL: <http://virtualschool.org.ua> online

3. Система дистанційної підтримки навчання у школах, ліцеях та гімназіях України. URL: <http://disted.edu.vn.ua/>

4. Сайт інструментів самопізнання та планування особистого розвитку. URL: <http://hucato.com>

5. Тренування з проходження тестів. URL: <http://testportal.org.ua>

6. Портал інтерактивних знань. URL: <http://znannya.org>
7. Портал «Учительський журнал онлайн». URL: <http://teacherjournal.in.ua/>
8. Портал «Острів знань». URL: <http://ostriv.in.ua/>
9. Портал «Словники України» онлайн». URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
10. Бібліотека української поезики. URL: <http://poetyka.uazone.net/>
11. Бібліотека школяра. URL: <http://www.ukrtvory.com.ua/>
12. Вікіпедія. Є можливість обрати українську мову. Вільна енциклопедія. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
13. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua/>
14. Розробки уроків. URL: <http://www.uroki.net/docrus.htm>
15. Відкриті ресурси з електронними підручниками, розробками уроків: <https://ua.mozaweb.com> (код для безкоштовної реєстрації - MOZ-PX-PBWX-TIDD-VIMY-TVRI-UFWG-UAEDPMOZA)
16. Бібліотека світової літератури (оригінали та переклади). URL: ae-lib.org.ua/
17. Електронна бібліотека «Джерело» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrlib.com
18. Національна бібліотека України для дітей з віртуальною бібліографічною довідкою. URL: <http://chl.kiev.ua/cgi-bin/sp/>
19. Методичний портал (електронний каталог аудіо-, відео-, інших навчально-методичних матеріалів). URL: <http://metodportal.net/>
20. Мій кращий урок: сайт Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів [методичні розробки навчальних занять учителів Київщини]. URL: www.bestlessons.at.ua
21. Онлайн школа «На урок» для учнів. URL: доступу: <https://naurok.ua/>

Поради щодо організації та проведення уроків у дистанційному режимі

У синхронному режимі учні можуть:

- виконувати тести на платформах Google Classroom, Naurok, Moodle тощо за вибором вчителя та з урахуванням можливостей учня;
- виконувати письмові роботи, у тому числі диктанти, із використанням відеоінструментів Skype, Zoom тощо;
- брати участь в усних формах контролю (усний переказ, читання напам'ять вірша та прозових текстів, презентація та захист проєктів тощо) із використанням відеоінструментів Skype, Zoom індивідуально або в групах;
- брати участь в онлайн-семінарах та онлайн-форумах із використанням відеоінструментів Skype, Zoom або в чатах на платформах дистанційного навчання (наприклад, Moodle) у закритих групах Facebook тощо;
- виконувати інші завдання, запропоновані учителем.

В асинхронному режимі учні можуть:

- виконувати завдання на одній з платформ (Google Classroom, Naurok, Moodle тощо за вибором учителя);
- виконувати письмові роботи у текстових редакторах (Word тощо) або у зошитах та надсилати вчителю файли з виконаними завданнями електронною поштою, в один із месенджерів (Viber, WhatsApp, Facebook тощо) або іншими засобами поштового зв'язку (за відсутністю технічних засобів навчання або доступу до мережі Інтернет);
- писати диктанти з використанням аудіо або відеозаписів, створених та надісланих вчителем;
- знімати на відео або записувати аудіо усних відповідей та надсилати файли вчителю засобами електронного зв'язку;
- виконувати інші завдання, запропоновані вчителем.

Зразок технологічної карти онлайн-уроку української мови (укладач - учитель української мови та літератури Заліщицької державної гімназії м. Заліщики Тернопільської області Наталія Зубик) подано у додатку.

Отже, якими формами, методами та ресурсами для організації дистанційного

навчання користуватися, вирішують виключно заклади освіти і педагоги, які беруть участь у цьому процесі.

Нами досліджено й систематизовано деякі цікаві онлайн-застосунки, які можуть використовувати педагоги-технологи у власній професійній діяльності, зокрема – у процесі організації дистанційного навчання. Розглянемо їх детальніше.

Можна й самостійно створювати **дидактичні онлайн-ігри** (<https://jeopardylabs.com/>). Реєструватися не потрібно, відразу розпочинаємо роботу. Натискаємо кнопку Create a Jeopardy Game, вводимо пароль, який легко запам'ятати (саме за допомогою цього піна можна буде віднайти створену гру, якщо випадково адресу буде втрачено). Після цього натискаємо кнопку Start Building – і гра завантажується. Після цього вводимо назву, а також назви категорій. Натиснувши на будь-яке поле, наприклад 100, 200, 300, 400 чи 500, ми викликаємо завантаження вікна вводу запитання та правильної відповіді. Для прикладу використано дію додавання. У лівій частині запитання, у нашому випадку « $25+42=?$ », а в правій – відповідь «67». Далі натискаємо кнопку Continue. Повторюємо ці самі дії з іншими полями, кількість яких залежатиме від нашого вибору. Незаповнені поля в готовому варіанті не відображаються. Отож гра готова, залишилося тільки зберегти (у прикладі заповнено одне поле): для цього натискаємо Save and Finish. Ми можемо обирати кількість команд – «teams», додавати / редагувати – «edit», роздрукувати гру – «print», завантажити – «download» та поділитися посиланням – «share».

Онлайн-сервіс для **створення кросвордів** (<https://crosswordlabs.com/>) як онлайн-інструмент не потребує реєстрації, лише одноразовий пароль. Для початку роботи уведіть назву; упишіть правильну відповідь, через пробіл – запитання, і програма автоматично згенерує ваш кросворд, яким ви зможете поділитися онлайн через пошту, Facebook, Viber, Telegram тощо; можете скористатися функцією пошуку уже створених кросвордів (за допомогою кнопки Find a Crossword), уводячи в рядку пошуку потрібну тему українською мовою.

Поради щодо проведення дистанційних уроків

1. Мінімум пояснень, максимум інтерактиву.
2. Учням надавати чіткі інструкції щодо використання вебресурсів, послідовності виконання завдань, особливостей контролю тощо.
3. Використовувати відеопояснення навчального матеріалу.
4. Поєднувати цифрові завдання, роботу з підручником та робочим зошитом.
5. Організовувати онлайн-зустрічі для тих учнів, кому потрібна консультація (за розкладом).

Поради щодо завдань для учнів

1. Використовувати 2-3 вебсервіси.
2. Не перевантажувати учнів завданнями, достатньо запропонувати виконати 1-2 завдання.
3. Залучати учнів до творчої діяльності, активного навчання. Процес навчання відбувається тоді, коли учні щось роблять з матеріалом. Тому завдання «прочитай параграф або прочитай цей текст» є досить загальним. Учні мають виконати певну дію: бути готовими переказати, можливо дати відповіді на запитання, або поставити запитання, за матеріалами скласти таблицю, намалювати схему поняття, укласти стрічку подій, які розглядались.
4. Онлайн-тести можна створювати в Google-формах, а також на спеціалізованих платформах, наприклад <https://naurok.ua/>, <https://quizlet.com/latest>, <https://www.classtime.com/uk/>, <https://quizizz.com/> тощо за вибором учителя, враховуючи можливості учнів. Завдання, підготовлені учителем за допомогою електронних засобів, можуть містити інструмент для самооцінювання учнів в ігровій формі, що сприятиме підвищенню мотивації учнів до виконання.
5. При виконанні письмових робіт, у тому числі диктантів, можна використовувати відеоінструменти Skype, Zoom тощо.

6. При виконанні завдань можна запропонувати учням зняти відео або записати аудіо усних відповідей та надіслати файли вчителю будь-яким зручним способом.
7. Наявність зворотного зв'язку від учнів щодо ознайомлення із запропонованими завданнями необхідно обговорити заздалегідь: чи можуть учні технічно виконати завдання і надіслати результат виконання завдання у визначений термін.
8. За відсутності технічних засобів навчання або доступу до мережі Інтернет тестові та письмові роботи учні виконують у зошитах, фотографують і надсилають вчителю файли з виконаними завданнями електронною поштою, використовуючи соціальні мережі.

Поради щодо оцінювання

1. Оцінювати можна в синхронному або асинхронному режимі. Синхронний режим – це більш об'єктивне оцінювання, але воно вимагає відповідного технічного забезпечення вчителя та всіх учнів. Асинхронний режим більш гнучкий, учні можуть виконувати завдання у зручний час, але він менш об'єктивний.
2. Результати оцінювання можна фіксувати в електронному щоденнику, якщо такий є, або надсилати дитині індивідуально, використовуючи стислі повідомлення, електронну пошту, месенджери, платформи навчання тощо.

Оприлюднення списку оцінок для всього класу є недопустимим.

Кількість фронтальних та індивідуальних видів мовленнєвої діяльності, їх контроль

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 28.04.2006 № 1/9-301 «Вимоги до виконання письмових робіт учнів загальноосвітніх навчальних закладів з української мови і літератури та зарубіжної літератури у 5-11 класах» основними видами класних і домашніх письмових робіт учнів з української мови є класні й домашні вправи (кількість домашніх вправ – одна або дві (на розсуд учителя), але не більше двох; якщо уроки спарені, то для виконання вдома пропонується дві або три вправи); словникові диктанти (кількість слів у словниковому диктанті: 12 – у 5 класі, 24 – у 6-7 класах, 36 – у 9-10 класах, 48 – в 11 класі); навчальні диктанти, твори й перекази; самостійні роботи; тестові завдання (як відкритої, так і закритої форми); складання таблиць, схем, написання конспектів (у старших класах), робота зі словниками та інші види робіт, передбачені чинними програмами.

Увага! З метою уникнення перевантаження учнів, для об'єктивного оцінювання їхніх навчальних досягнень кілька років тому знято з фронтальних видів контрольних робіт аудіювання та читання мовчки, однак такі види робіт можна і треба проводити як навчальні. Зазначені зміни є початком до поступового переформатування видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання мовчки) відповідно до вимог Програми міжнародного оцінювання учнів – PISA, що оцінює читацьку грамотність учнів, визначає здатність особи до широкого розуміння тексту, пошуку нової інформації, осмислення й оцінювання змісту та форми тексту тощо. **Більш розлого по висновки за результатами міжнародного дослідження PISA рівня сформованості читацької компетентності у п'ятнадцятирічних учнів йдеться у методичних рекомендаціях Інституту педагогіки НАПН України** (http://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf, Інші матеріали щодо PISA дивіться за такими покликаннями: <http://pisa.testportal.gov.ua/scho-vyvchaye-pisa/>

Увага! Нагадуємо, що у 5 – 8 класах відповідно до наказу МОН «Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання» від 02.08.2024 № 1093 частотність та процедури проведення оцінювання, а також види діяльності, результати яких підлягають оцінюванню, визначають педагогічні працівники з урахуванням дидактичної мети, особливостей змісту навчального предмета / Інтегрованого курсу та з урахуванням етапу опанування програмовим матеріалом та етапу досягнення очікуваного результату навчання.

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт у 9 класі

	5 кл.	6 кл.	7 кл.	8 кл.	9 кл.
--	-------	-------	-------	-------	-------

Усього годин	122		122		88		70		70	
Години з РМ	24		23		22		16		19	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Фронтальні види контрольних робіт										
Перевірка мовної теми	4	4	4	4	3	3	2	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
твір	-	-	-	1	-	1	1	1	1	1
Правопис: диктант	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Індивідуальні види контрольних робіт										
Говоріння: діалог	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
усний переказ	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
усний твір	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
читання вголос	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт у 10-11 класах

Рівень	Рівень стандарту		Філологічний рівень	
Фронтальні види контрольних робіт				
Форми контролю	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	2	2	3	3
Письмо: есе	2	3	1	1
переказ	-	-	1	1
твір	-	-	1	1
Індивідуальні види контрольних робіт				
Говоріння: діалог	1	-	1	-
усний переказ	1	-	1	-
уній твір	-	1	-	1

* Основною формою перевірки мовної теми є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є текстовий диктант.

Мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт учитель на власний розсуд має право збільшувати, що залежить від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

У 9 класах з поглибленим вивченням української мови потрібно обрати види контрольних робіт, пропорційно збільшити їх кількість та кількість уроків розвитку мовлення.

Фронтально оцінюються диктант, письмовий переказ і письмовий твір (навчальні чи контрольні види робіт), мовні знання й уміння, запис яких здійснюється на сторінці «Зміст уроку» класного журналу.

Індивідуально оцінюються говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос. Для цих видів діяльності не відводять окремого уроку, проте на початку семестру визначають окрему колонку без дати на сторінці «Облік навчальних досягнень» класного журналу. У I семестрі проводять оцінювання таких видів мовленнєвої діяльності, як **усний переказ, діалог, у II семестрі - усний твір і читання вголос** (останній вид контролю

здійснюється лише у 5–9 класах). **Увага!!!** Результати оцінювання говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос протягом семестру виставляють у стовпець без дати й ураховують у семестрову оцінку, тому доцільно ці колонки у класному журналі створити на початку семестру.

Повторне оцінювання із зазначених видів мовленнєвої діяльності не проводять.

Фронтальні та індивідуальні види контролю в незвичайних умовах карантину чи воєнного стану проводять з урахуванням матеріально-технічних можливостей закладу освіти, учителя-філолога. Педагог на свій розсуд може визначати вид та зміст завдань. Необхідні рішення щодо організації освітнього процесу, зокрема з української мови, можуть прийматися рішенням методичних об'єднань учителів-філологів.

Перевірка мовних знань і вмінь здійснюється за допомогою завдань, визначених учителем (тестові завдання, диктант тощо), що залежить від змісту матеріалу, який вивчено. Диктант проводять за традиційною методикою упродовж уроку. На виконання тестових завдань відводять орієнтовно 20 - 25 хвилин уроку, решту уроку можна використати на виконання завдань для навчання аудіювання, читання мовчки (дивитися **Методичні рекомендації щодо використання тестових технологій в процесі вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах** (лист МОН України від 29.12.06 № 1/9-795)).

Середнім арифметичним оцінок за зміст і грамотність є оцінка за контрольний твір та переказ, яку виставляють в колонці з датою написання роботи (напис «Твір», «Переказ» у стовпці не роблять).

Перевірка різних видів мовленнєвої діяльності у 9 – 11 класах здійснюється відповідно до критеріїв оцінювання, затверджених наказами Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Під час оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови іноді виникають проблемні питання, які потребують такого розв'язання:

- допущені позиційні помилки (чергування у-в, і-й) визначають як орфографічні (під час перевірки власних висловлень ЗНО це питання уніфіковано);
- за умови відсутності учня на одному зі спарених уроків під час написання контрольного твору/есе, переказу учителю рекомендуємо підготувати індивідуальне завдання для виконання його учнем упродовж одного уроку.

Оскільки уже є чинним оновлений правопис української мови, то до 2024 року допустимі вимоги і не оновленого, і оновленого 2019 року варіантів українського правопису, наприклад: *священик і священник* (основні зміни подано у дописах від 14.06.2019 та 31.08.2019 на блозі «Паланка словесника»).

Перевірку контрольних робіт учитель здійснює в термін до наступного уроку.

Аналіз результатів контрольних письмових творів і переказів, а також контрольних диктантів учні виконують у робочих зошитах.

Кількість, призначення і перевірка учнівських зошитів.

Кількість робочих зошитів з української мови визначається за класами: у 5-9 класах – по два зошити; у 10-11 класах – по одному зошиту. Для контрольних/діагностичних робіт з української мови в усіх класах використовують по одному зошиту.

Для навчальних і контрольних видів письмових робіт використовують зошити в лінію (з позначеним берегом), які мають 18 або 24 сторінок (у 10-11 класах зошит для навчальних робіт може мати більший обсяг).

Зошити для контрольних робіт мають зберігатися в школі протягом навчального року (для конкретного класу до дати, зазначеної у відповідному документі про структуру навчального року).

Зошити для навчальних класних і домашніх робіт з української мови зазвичай перевіряють у 5-6 класах – двічі на тиждень; у 7-9 класах – 2-3 рази на місяць; у 10-11 класах – двічі на місяць. Ведення зошитів оцінюють від 1 до 12 балів. Зверніть увагу, що за умови відсутності учня на уроках протягом місяця в колонці за ведення зошита необхідно зазначати н/о (нема оцінки). Оцінку за ведення зошитів з української мови виставляють у класний журнал (стовпець «Зошит») щомісяця в кожному класі протягом семестру та враховують у 8-11 класах як поточну до найближчої тематичної. Цю ж оцінку доречно поставити в зошиті учня на тій сторінці, де записана остання учнівська робота, позначаючи це, наприклад, так:

Зошит – 8 балів

Під час оцінювання зошита з української мови слід ураховувати наявність різних видів робіт (класних і домашніх); грамотність (якість виконання робіт відповідно до критеріїв оцінювання); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог орфографічного режиму).

Записи в зошиті учні виконують кульковою ручкою з синім чорнилом чи його відтінками (для підкреслення членів речення, позначення значущих частин слова, оформлення таблиць, схем тощо використовують простий олівець); між класною й домашньою роботами пропускають два рядки (між видами робіт, що входять до складу класної чи домашньої роботи, рядків не пропускають). Дату класної, домашньої та контрольної роботи з української мови в 5-11 класах оформляють так: у першому рядку дату записують словами, а у другому – вид роботи (класна, домашня), наприклад:

Сьоме вересня

Класна робота

У зошитах для контрольних робіт з української мови в усіх класах записують дату й лише назву роботи, наприклад:

П'ятого лютого

Диктант

Після заголовків, назв видів робіт крапку не ставлять.

У 10-11 класах у зошитах з української літератури можливим є й інше оформлення: у першому рядку записують вид роботи, а на березі цього рядка зазначають дату цифрами, наприклад:

Класна робота

|07.09.2021

Після заголовків, назв видів робіт крапку не ставлять.

Зразок підпису зошита:

Зошит

для робіт з української мови

учня 5 - А класу

Тернопільського навчально-виховного комплексу

«Школа-ліцей № 6 ім. Н. Яремчука»

Захарченка Сергія

Зошит

для підсумкових робіт

з української мови

учениці 7 - В класу

Жуківського ліцею ім. Б. Лепкого

Бережанської міської ради

Устенко Олени

Назву ЗЗСО зазначають відповідно до назви, зазначеної у інформаційній системі управління освітою (ІСУО). Якщо передбачено скорочену назву, то варто її використовувати.

Прізвище та ім'я учня/учениці записують в родовому відмінку однини. У кінці підпису зошита крапку не ставлять.

Неправильний запис учень повинен охайно перекреслити (а не брати у дужки, витерти гумкою, знебарвити білилом).

Записи, помітки й виправлення в учнівських письмових роботах учителю слід виконувати ручкою з червоним чорнилом.

Виявлені помилки позначають так:

- **орфографічні, пунктуаційні та граматичні** помилки на вивчені вже правила підкреслюють **горизонтальною рисою** й на березі зошита у цьому ж рядку вказують тип помилки (І – орфографічна, v – пунктуаційна, Г – граматична), помилки на ще не вивчені правила виправляють, перекреслюючи їх скісною рисою (/) й надписуючи потрібну літеру чи розділовий знак, проте її не враховують при виставленні оцінки;
- **лексичні** (неточність у слововживанні, тавтологія, росіянізми тощо), **стилістичні** (стильова невідповідність чи одноманітність дібраних мовних засобів тощо) та **змістові помилки** (логічні – порушення послідовності викладу, недоречний поділ тексту на абзаци, фактичні – неправильно вказано дату, власну назву тощо) підкреслюють **горизонтальною хвилястою рисою** й на березі зошита у цьому ж рядку вказують тип помилки (Л – лексична, С – стилістична, З – змістова помилки).

Методично правильно організоване виконання й оформлення письмових робіт та їх контроль з боку вчителя позитивно впливає на формування важливих якостей особистості (відповідальності, дисциплінованості, охайності, самостійності), стимулює учня до систематичної наполегливої праці та порядку.

Обсяг і характер домашніх завдань

У листі Міністерства освіти і науки України від 29.10.2007 № 1/9-651 «Про обсяг і характер домашніх завдань учнів загальноосвітніх навчальних закладів» зазначено, що основною метою домашніх завдань є закріплення, поглиблення і розширення знань, набутих учнями на уроці; підготовка до засвоєння нового матеріалу; формування в дітей умінь самостійно працювати; розвиток їх пізнавальних інтересів, творчих здібностей тощо.

Ефективність домашніх завдань визначає дотримання певних вимог до їх організації: розуміння учнями поставлених перед ними навчальних завдань; урахування вікових та індивідуальних особливостей школярів, їхніх пізнавальних можливостей, специфіки кожного навчального предмета, складності матеріалу, характеру завдань та ін.; формування загальнонавчальних умінь і навичок (уміння правильно розподіляти час, встановлювати послідовність виконання завдань, виділяти головне, використовувати попередньо вивчений матеріал, застосовувати наявні знання тощо).

Для визначення форми, характеру, змісту, обсягу домашніх завдань, методів їх організації необхідно враховувати специфіку навчального предмета, пізнавальні можливості учнів, їх вольові якості та уподобання тощо.

Домашні завдання можуть бути як усні, так і письмові; індивідуальні, що заохочують, стимулюють школяра до навчання, пізнання, розвивають індивідуальні здібності та інтереси дитини; групові та парні, що направлені на дослідницьку, пошукову, аналітичну роботу, співпрацю, співдружність тощо; репродуктивного, конструктивно-варіативного та творчого характеру.

Домашні завдання можна диференціювати залежно від рівня підготовки учнів, їхніх індивідуальних особливостей сприйняття, пам'яті, мислення, урізноманітнюючи при цьому зміст домашніх робіт та їх характер.

Згідно із [Санітарним регламентом для закладів загальної середньої освіти](#), обсяг домашніх завдань з усіх предметів має бути таким, щоб витрати часу на їх виконання не

перевищували у 5-му класі – 1 години; у 6-9 класах – 1, 5 години; у 10-12 класах – 2 години. Наприклад: якщо у 5 класі за розкладом п'ять уроків, то на виконання домашнього завдання з кожного навчального предмета п'ятикласник може витратити лише 12 хвилин години ($60 \text{ хв} : 5 = 12 \text{ хв}$); якщо у 10 класі за розкладом шість уроків, то на виконання домашнього завдання з кожного предмета десятикласник може витратити 20 хвилин ($120 \text{ хвилин} : 6 \text{ навчальних предметів} = 20 \text{ хвилин}$).

Не рекомендовано давати домашні завдання на канікули, вихідні та святкові дні.

Добір завдань для домашньої роботи, інструктаж щодо їх виконання (повний, стислий, конкретний тощо) учитель планує завчасно і **фіксує в поурочному плані-конспекті уроку.**

Домашнє завдання можна давати з предметів інваріантної частини навчального плану, із будь-якого розділу програми, але тоді, коли його доцільність умотивована.

Успішне виконання домашніх завдань значною мірою залежить від співпраці учителя з батьками учнів. Важливо переконати батьків у тому, що дотримання оптимального режиму виконання домашніх завдань, їхня посильна допомога і контроль за виконанням сприятимуть розв'язанню основної мети навчальної домашньої роботи. Учитель повинен знайомити батьків з основними програмними вимогами до навчальних предметів, усного та писемного мовлення школярів, повідомляти батьків про результати виконання домашніх завдань.

Давати домашнє завдання можна на будь-якому етапі уроку (допис на сторінці «Головна» блогу «Паланка словесника» від 06.05.2020).

Не припустимим є оголошення домашнього завдання під час чи після дзвінка на перерву, після уроків, оскільки воно не фіксується дітьми вповні, учні позбавлені можливості ставити запитання, а вчитель не встигає пояснити суть завдання.

Форми перевірки домашнього завдання можуть бути різними: фронтальна, індивідуальна, колективна, само-, взаємоперевірка, творча тощо. Вибір форми контролю залежить від змісту, виду і мети завдання.

Система оцінювання у сучасному освітньому процесі

В умовах нового формату освітньої діяльності в Україні постає питання пошуку досконалих методів вимірювання рівня навчальних компетентностей. У сучасній педагогіці серед таких методів виокремлюють усне опитування, письмову роботу, інтерв'ю та тестування.

Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-8 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, затверджено наказом МОН України «Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання» від 02.08.2024 № 1093 (<https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-otsiniuvannia-rezultativ-navchannia>). У додатках до цього наказу додано зразок бланка **свідоцтва досягнень** учня (характеристика навчальної діяльності і характеристика результатів навчальної діяльності), що може коригуватися, та загальні критерії оцінювання результатів навчання учнів 5-7 класів, які здобувають освіту відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти.

Оцінюючи результати навчально-пізнавальної діяльності учнів 9 – 11 класів, необхідно урізноманітнювати завдання, враховуючи всі рівні когнітивного домену (мисленнєвої діяльності). Рівень знань вважається найнижчим рівнем, який вимагає від учнів згадування раніше засвоєного матеріалу (завдання на перевірку знання термінології, фактів, визначень, класифікацій, правил, методів тощо). Рівень розуміння вимагає інтерпретації матеріалу, трансформації текстового матеріалу мовою креолізованого тексту - таблиць, графіків, рисунків тощо. Рівень застосування характеризується здатністю учнів використовувати вивчений матеріал у новій ситуації. До цієї когнітивної категорії належить застосування знань, законів, закономірностей у практичних ситуаціях, розрахунки з використанням вивчених алгоритмів тощо. Рівень аналізу – здатність розкласти ціле на частини. Прикладами завдань, що стосуються аналітичних здібностей, можуть бути такі, що потребують зробити певні припущення, розрізнити факти та наслідки, виділення суттєвого.

Рівень синтезу – складання цілого з частин. Прикладами завдань що характеризують здатність до синтезу, можуть бути такі, що потребують складання відбору ознак, характеристик, дій або експерименту в конкретній ситуації, створення нових прикладів, формулювання класифікаційних принципів. Рівень оцінювання характеризується здатністю учнів давати критичну оцінку процесам, явищам, особливостям, умінням доводити та аргументувати свою думку, висловлювати власну позицію. Використання завдань вищого когнітивного рівня (вищого мисленнєвого порядку) є надзвичайно важливим з огляду на необхідність формування в учнів критичного мислення – важливою ключової навички сьогодення.

Критичне мислення – це процес аналізу, синтезування й обґрунтовування оцінки достовірності / цінності інформації; властивість сприймати ситуацію глобально, знаходити причини і альтернативи; здатність генерувати чи змінювати свою позицію на основі фактів й аргументів, коректно застосовувати отримані результати до проблем і приймати зважені рішення, тобто чому довіряти та що робити далі. Більше інформації про ключові характеристики та вправи для розвитку критичного мислення розміщено за покликаннями: <https://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2>; <https://studway.com.ua/kritichnemislennya/>; <http://etwinning.com.ua/content/files/659841.pdf>.

Одним із перспективних шляхів запровадження компетентнісного навчання є застосування **компетентнісно орієнтованих завдань**. Якщо компетентність визначається спроможністю школярів застосовувати предметні знання, уміння й навички та науково-ціннісні установки у практичній діяльності й повсякденному житті, то компетентнісно-орієнтовані завдання – головний засіб формування предметної компетентності учнів і перевірки та оцінювання рівня сформованості предметної компетентності - комунікативної.

Структура компетентнісно зорієнтованих завдань передбачає наявність таких складників:

- стимул щодо виконання завдання: опис життєвої ситуації, суперечність проблемної ситуації, цікава невідома раніше інформація тощо;
- формулювання завдання у формі задачі, яке передбачає наявність у ньому таких складників, як сформульованої у формі запитання чи завдання вимоги (мети), умов (відомого) та шуканого (невідомого);
- джерело інформації: мовні дані, які необхідні для виконання завдання у випадку, коли їх недостатньо за умовами завдання.

Зразок (бланк) оформлення результатів виконання завдання пропонується у випадках, коли передбачена структурована відповідь – заповнення таблиці, схеми тощо.

В умовах упровадження зовнішнього незалежного оцінювання особливого значення набуває тестова форма контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів.

Тестування – метод, який більше ніж інші відповідає критеріям якості при визначенні рівня теоретичних знань, умінь і навичок учнів. Використання тестів в освітньому процесі дасть можливість перевірити значний обсяг вивченого матеріалу і швидко діагностувати оволодіння навчальним матеріалом значною кількістю учнів. Укладаючи тестові завдання у тести, потрібно звертати увагу на різноманітність та їх кількість. Укладання тестових завдань – процес цікавий, але нелегкий. З метою формування навичок укладання тестових завдань рекомендуємо ознайомитися з методичними рекомендаціями для розробників тестових завдань Ю. Пасіхова, сертифікованого випускника програми USAD («Програма сприяння зовнішньому тестуванню в Україні» при Американських Радах та УЦОЯО) (https://disted.edu.vn.ua/media/dlia_rosrobnukiv_testiv.pdf).

При створенні тестів пропонуємо використовувати такі форми тестових завдань: закриті тестові завдання (з вибором одного або декількох правильних варіантів відповідей із декількох запропонованих); відкриті тестові завдання (з можливістю самостійно записувати правильну відповідь; завдання на встановлення відповідності.

Серед вимог до тестових завдань виокремимо такі:

- завдання має бути коротким і складатися зазвичай із одного речення довжиною до десяти слів;
- відповіді мають бути приблизно однакової довжини;
- не бажано використовувати у відповідях категоричні вислови, як-от: «всі», «жодного», «ніколи», «завжди» тощо;
- розміщення правильної відповіді здійснюється у випадковому порядку;
- відповідь на одне завдання не повинна бути ключем до правильної відповіді в іншому завданні.

Тестування можна проводити як в паперовому, так і в комп'ютерному вигляді. В умовах очного та дистанційного навчання перевірку знань можна здійснювати за допомогою таких сервісів: «Google Classroom» (<https://classroom.google.com/>); «На Урок» (<https://naurok.com.ua/test/create>); «Всеосвіта» (<https://vseosvita.ua/test>); «LearningApps» (<http://learningapps.org/>); «Classtime» (<http://www.classtime.com/uk>); «Kahoot» (<https://kahoot.com>); «GoPollock» (<https://www.gopollock.com/uk/>); «Plickers» (<https://www.plickers.com/>); «Майстер-тест» (<http://master-test.net/uk>); «Blendspace» (<https://www.tes.com/lessons>); «Тесторіум» (<http://www.testorium.net/>). Частина сервісів пропонує скористатися вже готовою базою тестів або дозволяє конструювати свої, а також отримувати доступ до результатів учнів, сформувавши свої класи.

Особливої уваги заслуговують у відкритому доступі матеріали Всеукраїнської школи онлайн (<https://lms.e-school.net.ua/>).

Тестовий контроль сприяє формуванню адекватної самооцінки, підвищенню рівня самостійності учнів та спонукає до творчості.

Кожен учень має право на справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів його навчання незалежно від виду та форми здобуття ним освіти. Основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання, державна підсумкова атестація, зовнішнє незалежне оцінювання.

У 5 – 8 класах активно використовуємо **формувальне оцінювання** навчальних досягнень учнів (сорок шість інструментів формувального оцінювання описано у листі МОН України від 06.08.2021 № 5/2303-21 про методичні рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу у першому (адаптивному) циклі / 5 класах закладів загальної середньої освіти за Державним стандартом базової середньої освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»). Компонентами формувального оцінювання є цілепокладання, розробка критеріїв, зворотний зв'язок, само- та взаємооцінювання, рефлексія. Можна і треба використовувати формувальне оцінювання і у 9 – 11 класах.

Проблемі **вербального оцінювання** приурочено матеріали дописів від 27.09.2019 та 24.11.2020 на головній сторінці блогу «Паланка словесника».

ЧОМУ ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ?

Поточне оцінювання здійснюють у процесі поурочного вивчення теми. Його основними завдання є встановлення й оцінювання рівнів розуміння і первинного засвоєння окремих елементів змісту теми, встановлення зв'язків між ними та засвоєним змістом попередніх тем, закріплення знань, умінь і навичок. Формами поточного оцінювання є індивідуальне та фронтальне опитування: усне опитування, виконання учнями різних видів письмових робіт (самостійних, практичних), захист проєктів, проведених досліджень; робота з діаграмами, графіками, схемами; взаємоконтроль учнів у парах і групах; самоконтроль тощо. Інформація, отримана на підставі поточного контролю, є основою для коригування роботи учителя на уроці.

Тематичну оцінку у 9 – 11 класах виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням результатів контрольних робіт.

У 5 – 8 класах тематичне оцінювання набуває функції визначення проміжних результатів, тому його запроваджують його за потреби.

Семестрову оцінку у 9 – 11 класах ставлять на основі тематичного оцінювання та результатів оцінювання певного виду діяльності: *говоріння* (діалог, усний переказ, усний твір) або *читання вголос*. **У 5 – 8 класах** – тільки на основі оцінок за чотири групи результатів.

Якщо дитина хворіла частину семестру, пропустила, наприклад, одну тематичну, не має оцінки за якийсь вид мовленнєвої діяльності, то оцінка за семестр виводиться на розсуд учителя і залежить від динаміки особистих навчальних досягнень учня (учениці), важливості пропущеної теми чи тем, за яку учня (ученицю) атестовано (тривалість вивчення, складність змісту, ступінь узагальнення матеріалу). За таких умов оцінка у 9 – 11 класі за семестр може бути такою, як тематична (якщо вона одна), або знижена на кілька балів (на розсуд учителя).

Поточне та підсумкове оцінювання результатів навчання учнів на предмет їх відповідності вимогам навчальної програми, вибір форм, змісту та способу оцінювання здійснюють педагогічні працівники закладу освіти.

ДПА і НТМ у форматі ЗНО як одна із форм визначення якості мовної освіти

ДПА і НТМ у форматі ЗНО з української мови – це обов'язкове випробування для всіх учнів 11 класу, але готуватися до такої форми оцінювання необхідно упродовж навчання у 5 – 11 класах. Отож учителі-словесники, які працюють у 5 – 11 класах, повинні бути активними учасниками підготовки учнів до такого іспиту (**програму зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання з української мови і літератури** уміщено за покликанням <https://testportal.gov.ua/programe/>).

З метою ґрунтовної підготовки учнів до ЗНО необхідно ознайомити школярів зі **структурою, змістовим наповненням завдань** сертифікаційної роботи з української мови і літератури, **програмою ЗНО, критеріями оцінювання власного висловлення**. Одним із важливих чинників навчальної діяльності учнів є **мотивація**, що зумовлює рівень зацікавленості, активності, інтенсивності інтелектуальної праці на уроках української мови та значно впливає на її результативність.

Досвід проведення зовнішнього оцінювання переконливо засвідчує, що протягом навчального року вчитель-словесник повинен постійно готувати учнів до такої особливої форми контролю, якою є *тестування*. Учителеві доцільно використовувати різноманітні за формою і рівнем складності тестові завдання під час проведення поточного й тематичного оцінювання, широко практикувати тестування не тільки як контрольну форму перевірки знань, умінь і навичок школярів, але і як продуктивний навчальний прийом, відпрацьовувати у школярів навички виконання тестових завдань різної форми й різного ступеня складності (див. **Методичні рекомендації щодо використання тестових технологій в процесі вивчення української мови в ЗНЗ (лист МОН України від 29.12.2006 № 1/9-795))**).

Важливо навчати учнів виконувати завдання не лише правильно, не вгадуючи правильну відповідь, але й швидко, щоб максимально наблизити їх до умов, у яких випускники працюватимуть під час зовнішнього оцінювання. На цьому етапі учителеві слід навчати школярів алгоритмів виконання тестових завдань різних форм, аналізувати результати тестування, виявляти типові помилки й визначати шляхи їх усунення. Для якісного впровадження в шкільну практику тестування обов'язковими є систематичність, відповідність загальній структурі уроку і продуманість методів навчання, які сприяють використанню тестових завдань протягом навчального року.

Значну увагу необхідно приділити використанню у навчальному процесі тестових завдань, що пов'язані з аналізом тексту і підготовкою власного висловлення. За результатами детального аналізу робіт учасників ЗНО попередніх років, напрошується висновок про низький рівень розвитку навичок побудови аргументативного тексту, хоча уміння учнів складати твори-роздуми починають формувати ще з початкової школи, продовжуючи цю роботу з 5 класу. Тестовані не уміють вправно сформулювати свою позицію із запропонованого дискусійного питання й підтвердити її доречними аргументами, не завжди наводять приклади з літератури та різних видів мистецтва, що свідчить про низький рівень читачького досвіду випускників шкіл. Така підготовка учня має бути комплексною: **учителеві української мови і літератури повинні допомогти учителі зарубіжної літератури, історії, художньо-естетичного циклу – і це предмет обговорення на засіданнях фахових методичних об'єднань у серпні цього року**.

Для використання у навчальному процесі тестової технології створено чимало збірників тестових завдань, відповідних посібників, у тому числі електронних (експрес-репетиторів), онлайн-тренажерів, які від початку запровадження ЗНО з української мови і літератури сприяють підготовці учнів до зовнішнього незалежного оцінювання, наприклад:

- Авраменко О.М. Українська за 20 уроків / О. М. Авраменко. – К. : Грамота, 2014. – 111 с.
- Босак С. П. Українська мова. Експрес-репетитор для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання: Пунктуація / С. П. Босак. – К. : Генеза, 2010. –128 с.
- Данилейко О. Л. Українська мова. Експрес-репетитор для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання: Лінгвістика тексту. Стилїстика. Розвиток мовлення / О. Л. Данилейко. – К. : Генеза, 2010. – 48 с.
- Новосьолова В. І. Українська мова. Експрес-репетитор для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання: Орфографія / В. І. Новосьолова. – К. : Генеза, 2010. – 88 с.

- Плетньова Л. В., Коваленко Л. Т. Українська мова. Експрес-репетитор для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання: Морфологія / Л. В. Плетньова. – К. : Генеза, 2010. – 88 с.
- Шелехова Г. Т., Кузьмич О. А. Українська мова. Експрес-репетитор для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання: Синтаксис / Г. Т. Шелехова, О. А. Кузьмич. – К. : Генеза, 2010. – 128 с.

Особливо корисними сьогодні є посібники з української мови і літератури Авраменка О.М. в чотирьох частинах, зокрема частина I містить теоретичний матеріал і тестові завдання різного рівня складності, частина II – тестові завдання різного рівня складності, які укладено згідно зі специфікацією зошита ЗНО, частина III (хрестоматія з української літератури) – тексти малих форм творів і скорочені варіанти творів, зазначених у програмі ЗНО, частина IV – вимоги до написання власного висловлення, зразки висловлень, критерії оцінювання їх. А ще посібники Антонюк Н., Глазової О., Голодюк І., Василевич Г., І. Літвінової, Маркова Д., Молочко С., Олійник С., Павлів І., Попко О., Семенової А., Сидоренко М., Шпільчак М., авторських колективів.

Необхідно звернутися і до **електронних джерел**, які містять необхідну інформацію для підготовки учнів до написання власного висловлення, зокрема [Thttp://schoolit.cjm.ua/vlasne-vislovlennya7T](http://schoolit.cjm.ua/vlasne-vislovlennya7T); <http://zno.if.ua/?p=91>; <http://zno.if.ua/?p=357>; http://osvita.ua/doc/files/news/50/5013/algorithm_ukr.pdf; [Uhttp://academia.in.ua/?p=node/2295U](http://academia.in.ua/?p=node/2295U).

Корисними будуть покликання для підготовки до ЗНО:

Відеоматеріали:

URL: <https://goo.su/0Zyi>

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=E1vf1Q8xObc>

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QGQRjUp814k>

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=scxXULoy4Gk>

URL: https://www.youtube.com/watch?v=xbQZYZJz9_0

Український лінгвістичний портал. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>

Підготовка до ЗНО з української мови і літератури - онлайн уроки. URL: <https://goo.su/0zyj>

Інтерактивні вправи з української мови: URL:

<https://learningapps.org/index.php?category=100&s=>

Інтерактивні вправи з української літератури: URL <https://goo.su/0zyi>

IXL-персональне навчання. URL: <https://www.ixl.com/> URL: <https://cutt.ly/RapSqYI>

З метою більш якісної підготовки школярів до ДПА і ЗНО необхідно провести **комплекс заходів**, зокрема: підбати про забезпечення учнів навчальними посібниками та підручниками; максимально уможливити доступ до мережі Інтернет; проаналізувати програму ЗНО з української мови і літератури і встановити рівень її відповідності навчальній програмі для конкретного класу; планувати щоденну роботу, спрямовану на формування в учнів певного виду умінь і навичок, зазначених у програмі ЗНО; систематично організовувати роботу з культури мовлення і слововживання (ведення словничків); пропонувати учням укладати хронологічні таблиці, паспорт твору, блок-схеми прочитаного; використовувати у навчальному процесі УДО, таблиці-опори, які сприяють систематизації засвоєння знань; роботу на уроках розвитку мовлення спрямовувати на формування умінь учнів складати власні висловлення, відповідно структуруючи свої міркування, удосконалюючи написане та встановлюючи міжпредметні зв'язки між українською мовою і літературою; пропонувати учням можливі смислові блоки тем і зразки зв'язних висловлень під час вивчення творчості письменників української літератури; застосовувати для контролю рівня навчальних досягнень учнів завдання у форматі ЗНО; у 11-му класі спланувати повторення матеріалу програми ЗНО на уроках засвоєння навчальних знань; організувати консультаційну допомогу в післяурочний час; ознайомити учнів із коментарями УЦОЯО щодо оцінювання змісту власних висловлень попередніх років, типами помилок; залучати школярів до участі в конкурсах та олімпіадах, мовознавчих та літературознавчих іграх, у

процесі яких перевіряються не лише знання, а й формуються вміння використовувати засвоєну інформацію в незвичних умовах, працювати у визначених часових межах.

Питанням підготовки учнів до ДПА та ЗНО неодноразово було приділено увагу у дописах блогу «Паланка словесника» від 11.09, 12.10 2018 року; 16.01, 19.02, 12.03, 16.05 2019 року; 09.01; 07, 24, 27, 30.04; 02, 11, 12, 15, 18, 19, 24.06; 05, 14, 20.08; 19, 21.10; 13.11; 13, 21.12 2020 року.

Аналіз результатів основної сесії зовнішнього незалежного оцінювання.

З метою підвищення якості підготовки учнів до ЗНО раціональним рішенням вважаємо використання годин варіативної складової у старшій школі на посилення вивчення української мови та літератури, оскільки результати ЗНО попередніх років засвідчили, що значна частина (за результатами попередніх років 26 %) випускників не має високого рівня базових знань і вмінь із цих предметів.

Рекомендуємо послуговуватися матеріалами сайту Українського центру якості освіти: <https://testportal.gov.ua/tag/dsyao/>.

Звертаємо увагу на новий посібник «Путівник учасника ЗНО» (https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/Putivnyk-uchasnyka-ZNO_2022.pdf), який містить інформацію, розміщену у форматі «запитання – відповіді».

Рекомендуємо ознайомитися з матеріалами розділу «Підготовка. ЗНО-2022» (<https://testportal.gov.ua/zno-2022/>), де подано докладний опис усіх предметів ЗНО: за якою програмою потрібно готуватися; зі скількох тестових завдань складається сертифікаційна робота; скільки часу відведено на тест; як оцінюють різні типи завдань.

На жаль, станом на сьогодні, ще немає підсумків результатів ЗНО 2025 року, але про перебіг цього випробування на теренах області йдеться у дописах сайту центру моніторингу якості освіти, ЗНО та аналітичної діяльності Тернопільського ОКІППО (<https://monitoringte.blogspot.com/>).

Для тренування доречно використовувати тести минулих років, розміщені в розділі «Підготовка. Тести минулих років» (<https://testportal.gov.ua/testy-mynulyh-rokiv/>). Виконання завдань сертифікаційних робіт попередніх років не тільки дає змогу діагностувати рівень набутих компетентностей, а й повправлятися у виконанні різних типів тестових завдань, виробити власну стратегію ефективної роботи під час проходження зовнішнього незалежного оцінювання.

Для закріплення окремих тем стануть у пригоді тематичні онлайн-тести, розміщені на сайті Львівського регіонального центру оцінювання якості освіти. Не варто залишати поза увагою і відеоматеріали, розміщені на YouTube-каналі Українського центру оцінювання якості освіти.

Оформлення сторінок класного журналу

Наказ МОН України від 03.06.2008 № 496 «Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» регулює стан ведення класних журналів.

Ведення журналу здійснюють **класний керівник та вчителі**. Вони несуть **особисту відповідальність за своєчасність, стан та достовірність записів**.

Записи в журналі здійснюють **державною мовою**.

Записи виконують чорнилом (пастою) одного (чорного або синього) кольору, чітко й охайно. На сторінках журналу не допускають будь-яких виправлень. **За умови помилкового або неправильного запису поряд роблять правильний, який засвідчують підписом керівника навчального закладу та скріплюють печаткою**.

Відсутність учня (учениці) на уроці позначають літерою **н**.

Дату проведення занять записують дробом, чисельник якого є дата, а знаменник - місяць поточного року.

За умови проведення **здвоєних уроків** (у тому числі семінарських занять) **дату і тему кожного уроку (семінару) записують під окремим номером.**

У графі «Завдання додому» стисло записують його зміст (**прочитати, вивчити напам'ять, повторити тощо**), **параграфи (сторінки) підручника, номери завдань, вправ тощо.** Інколи необхідно конкретизувати форму виконання (усно чи письмово) та обсяг (зазначити кількість речень/абзаців, додати слово міні-) завдання.

Звертаємо увагу, що **додатковий запис щодо теми над датами в журналі не роблять.**

Усі записи щодо оцінювання різних видів діяльності та контролю мають бути у **формі називного відмінка** з великої літери (без лапок): **Зошит, а не за зошит; I семестр, а не за I семестр; Діалог, а не за діалог тощо.**

У 9 – 11 класах для виставлення тематичної оцінки враховують всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми. Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням результатів оцінювання контрольних робіт. До прикладу, під час вивчення теми «Вступ. Повторення та узагальнення вивченого», яка охоплює 10 уроків, отримав 5 оцінок: 3 поточні (6, 7, 6), а також оцінки за зошит (8) і контрольну роботу (7). Бали додають і ділять на кількість: $(6+7+6+8+7) : 5 = 7$ б.

Якщо учень (учениця) був(ла) відсутній(я) на уроках протягом вивчення теми, не виконав(ла) вимоги навчальної програми, у стовпець з написом «Тематична» виставляють **н/а (не атестований(а)).**

У 9 – 11 класах семестрове оцінювання здійснюють на підставі тематичних оцінок та оцінок за контроль усного переказу і діалогу (I семестр) та усного твору і читання вголос (II семестр, контроль читання вголос здійснюємо у 9 класі). Наприклад, учень отримав бали 6, 7, 7 за три тематичні, а також 7 б. за діалог і 6 б. за усний переказ. Виводячи семестровий бал, їх додають і ділять на 5: $(6+7+7+7+6) : 5 = 7$ б. Якщо дитина хворіла частину семестру, пропустила, наприклад, одну тематичну, не має оцінки за якийсь вид мовленнєвої діяльності, то оцінку за семестр виводять залежно від **динаміки особистих навчальних досягнень** учня (учениці), **важливості пропущеної теми,** за яку учня (ученицю) атестовано, **тривалість вивчення, складність змісту, ступінь узагальнення матеріалу.** За таких умов оцінка за семестр може бути такою, як тематична (якщо вона одна), або знижена на кілька балів (на розсуд учителя).

У 5 – 8 класах семестрове оцінювання здійснюють на підставі оцінок за чотири групи обов'язкових для оцінювання результатів, сутність яких становлять загальні результати, а в основі кожного загального результату – певна кількість конкретних результатів.

Річну оцінку виставляють до журналу стовпець з написом Річна без зазначення дати не раніше, ніж через три дні після виставлення оцінки за II семестр.

Річне оцінювання здійснюють на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок.

За умови коригування учнями оцінки за II семестр, річну оцінку виставляють не пізніше 10 червня поточного року.

У випадку неатестації учня (учениці) за підсумками двох семестрів, у стовпці **Річна** роблять запис **н/а (не атестований(а)).**

Річна оцінка підлягає коригуванню, якщо відповідного коригування зазнала семестрова.

Учням, які прибули з інших країн та у поточному навчальному році вивчали українську мову, але їх навчальні досягнення не оцінювалися, при виставленні семестрових та річного балів роблять відповідний запис: **вивч. (вивчав (ла)).**

Оцінки за види мовленнєвої діяльності (українська мова, іноземні мови, мови національних меншин) виставляють та враховують як поточні.

У випадку відсутності вчителя педагогічний працівник, який його замінює, у графі «Завдання додому» після запису домашнього завдання записує слово «Заміна», прізвище, ініціали та засвідчує запис власним підписом.

Учитель ставить підпис та дату про ознайомлення із зауваженнями щодо ведення журналу та, за необхідності, відмітку про усунення недоліків.

Зразок заповнення сторінки журналу у 9 – 11 класах з української мови подано в методичному листі Міністерства освіти і науки України від 21.08.2010

№ 1/9-580 (Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – № 14-15. – 2010. – С. 3-17).

09	Усний твір	Діалог	09	Зошит	10	Тематична	І семестр	Скоригована		Усний переказ	Читання вголос	02	Зошит	Тематична	П семестр	Скоригована	Річна	ДПА	Апеляційна
9	9	9	9	8	9	9				9	8	8	8	8					
5	6	7	7	7	7	6				6	4	6	7	6					
	8	8	н	н/о	н	4				7	6	н	н/о	6					

Про те, як виставляти підсумкові та семестрові оцінки і заповнювати класні журнали у 5 – 8 класах за вимогами НУШ, йдеться у дописі Юлії Романенко (експертки Українського центру оцінювання якості освіти, експертки Команди підтримки реформ Міністерства освіти і науки України, кандидатки педагогічних наук) за таким покликанням: https://osvitoria.media/experience/zapovnyuyemo-klasnyj-zhurnal-u-5-h-klasah-nush/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR1J6_HqekthJYdCCCCBjfPtqgv_j01yG8ePr7ffQOEbbgA5_kPqiGsHi2xY_aem_AUIQJfEtNL22a7uj3wjBucKBEaSNAleqgmdZbPlqv1E2_jsLqw480wrOyrzWmvKGf3LwQcowb8v8UNQ45TFbyAPul

Виставляючи поточні оцінки учитель має усвідомлювати, які саме результати навчання оцінено (загальні, конкретні) на певному уроці за підсумками виконання певного виду навчальної діяльності чи певного завдання з підручника. Ця оцінка має відповідати групі або кільком групам результатів навчання. Наприклад, під час оцінювання теми 1 відбувається оцінювання результатів навчання груп 1 та 2.

Результати перевірки робочих зошитів у підсумковій (за потреби у тематичній) оцінці не враховують.

Оцінку за семестр ставлять на основі оцінок за чотири груп загальних результатів. Які виставляють до семестрового оцінювання у стовпці без дати. Механізм обчислення семестрової оцінки на основі оцінок за групи результатів навчання заклад освіти визначає самостійно й описує в освітній програмі:

- визначення середнього арифметичного;
- складніший варіант з урахуванням ваги кожної групи результатів (дивитися перший варіант оцінювання з української мови чи інтегрованого курсу та другий варіант із зарубіжної літератури у таблиці).

ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ		Результат навчання		
		I с	II с	За рік
МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ				
українська мова	Загальна оцінка		8	9
	за групами результатів	Усно взаємодіє	8	10
		Працює з текстом	9	9
		Письмово взаємодіє	7	8
		Досліджує мовлення	7	8
українська література	Загальна оцінка			9
	за групами результатів	Усно взаємодіє		
		Працює з текстом		
		Письмово взаємодіє		
		Досліджує мовлення		
зарубіжна література	Загальна оцінка		76 зі 100	79 зі 100
	за групами результатів	Усно взаємодіє	17 з 25	19 з 20
		Працює з текстом	25 з 30	27 з 40
		Письмово взаємодіє	24 з 30	22 з 25
		Досліджує мовлення	10 з 15	11 з 15
інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)	Загальна оцінка		9	10
	за групами результатів	Усно взаємодіє	8	11
		Працює з текстом	10	8
		Письмово взаємодіє	10	11
		Досліджує мовлення	8	10

До виставлення семестрової оцінки можна провести комплексне діагностування результатів навчання за чотирма групами результатів, на основі якого виставляють оцінки за групи результатів навчання. Під час укладання діагностувальної роботи учитель має дібрати такі завдання, щоб вони дали змогу оцінити зконкретні результати відповідних груп результатів.

Увага! Мають переважати домашні завдання письмового характеру, а зміст їх має бути логічним продовженням змісту попереднього або ж наступного уроку.

№	Дата	Зміст уроку	Завдання додому (автор і назва підручника)
1	01 09	Значення мови в житті людини й суспільства. Українська мова — державна мова України.	Опрацювати теоретичний матеріал §1, виконати впр. 7, усно відповісти на запитання (С. 9).
5	05 09	<i>УРМ № 3. Складання й розігрування діалогів відповідно до запропонованої ситуації спілкування, пов'язаної з життєвим досвідом учнів (діалог етикетного характеру з використанням етикетних формул).</i>	Скласти і записати діалог, використовуючи етикетні формули (8 реплік).
6	05 09	Повторення вивченого в початкових класах. Текст. Речення. Слово. Усні й письмові висловлення, текст. Зміст, заголовок тексту. План тексту. Поділ зв'язного висловлення (тексту) на речення.	Повторити вивчене про текст , записати запропонований текст, попередньо поділивши його на речення, скласти і записати план цього тексту.

10	23 09	УРМ № 6. Усний вибірковий переказ художнього тексту, що містить опис предмета, за колективно складеним планом.	Виконати впр. 72 (письмово), впр. 70 (усно), або написати мінітвір-опис прапора як державного символу України, указавши в одному з речень частини мови.
10	15 10	Контрольна робота № 1 (тестові завдання). Вступ. Повторення вивченого в початкових класах. Текст. Речення. Слово. Аудіювання тексту розповідного характеру з елементами опису предмета (тварини).	Повторити вивчене про текст (усно).
23	28 10	Пароніми. Ознайомлення зі словником паронімів.	Виконати одне із запропонованих різнорівневих завдань (письмово).
30	04 11	УРМ № 10. Письмовий твір-опис предмета (тварини) з використанням слів із суфіксами та префіксами, що надають тексту емоційного забарвлення й виразності (у художньому стилі).	Повторити вивчене з теми «Повторення вивченого в початкових класах. Текст. Речення. Слово».
31	04 11	УРМ № 11. Письмовий твір-опис предмета (тварини) з використанням слів із суфіксами та префіксами, що надають тексту емоційного забарвлення й виразності (у художньому стилі).	Повторити вивчене про використання слів із суфіксами та префіксами, що надають тексту емоційного забарвлення й виразності.

Які особливості виставлення оцінок з урахуванням специфіки мовно-літературної освітньої галузі?

Відповідно до освітньої програми закладу в журналі відводять відповідну кількість сторінок, щоб охопити обране закладом навчальне навантаження, для кожного з обраних предметів та/або інтегрованих курсів (Українська мова, Українська література, Зарубіжна література, Інтегрований курс літератур, Інтегрований мовно-літературний курс). Для інтегрованих курсів відводять сторінки з назвами відповідних курсів **БЕЗ ПОДІЛУ** на окремі складники цих курсів.

Наприкінці вивчення кожної теми можна проводити діагностувальну роботу для оцінювання сформульованих у модельній програмі очікуваних результатів навчання (базових знань, наскрізних умінь, ціннісних орієнтирів), що лежать в основі сформульованих у ДСБСО (2020) груп загальних результатів у межах вивченої теми. Ця робота має бути укладена з метою оцінювання результатів навчання з певних груп, тобто учитель, пропонуючи для тематичної роботи певні завдання чи види роботи, має орієнтуватися, які саме результати навчання він оцінює. Оцінку за таку роботу виставляють у стовпці з відповідною датою, коли її було проведено.

Такі види робіт, як аудіювання, читання мовчки та вголос, усні й письмові перекази та твори, діалогівання, диктант учитель проводить, зважаючи на методичну доцільність. Утім використовувати їх як контроль результатів навчання не доцільно, оскільки, скажімо, диктант дає змогу оцінити лише один чи два результати навчання за Державним стандартом.

За підсумками семестру доцільно провести комплексну діагностувальну роботу, яка дасть змогу оцінити всі 4 групи загальних результатів навчання: усна взаємодія, письмова взаємодія, робота з текстом, дослідження мовлення.

Заповнення журналів у Новій українській школі також має відбуватися з дотриманням принципів автономії закладу освіти та академічної свободи вчителя. Це означає, що оформлення й вигляд класних журналів можуть бути не однаковими в різних закладах освіти. Наразі цю можливість уповні використовують ті освітяни, які користуються електронними журналами. Ці цифрові помічники, по-перше, дають змогу зробити рутинний процес технологічним і не таким обтяжливим для педагога, по-друге, швидко знаходити й аналізувати дані про кожного учня, надавати зворотний зв'язок батькам. Як швидко перейти на електронний журнал, [можна дізнатися тут](#).

Нормативні документи, які регламентують правила ведення журналів у 5-8 класах НУШ:

Закон України «Про повну загальну середню освіту» ([стаття 17](#));

[Порядок переведення учнів \(вихованців\) закладу загальної середньої освіти до наступного класу](#), затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 14.07.2015 № 762 (у редакції наказів Міністерства освіти і науки України від 08.05.2019 № 621, від 01.03.2021 № 268);

[Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–9-х класів](#) (наказ МОН «Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання» від 02.08.2024 № 1093);

[Інструкція з ведення класного журналу 5–11\(12\)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів](#), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496;

[Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році](#).

Робота з філологічно обдарованими школярами в процесі вивчення української мови

Особливої уваги від педагогів потребують філологічно **обдаровані діти**, які вже зі шкільної лави виявляють зацікавленість науковими студіями, демонструють небуденні творчі здібності та мають значний природний потенціал. Пробудити дрімотні сили інтелекту й творчі можливості учня, надихнути його на заняття науково-дослідною та творчою діяльністю й озброїти сучасними методами наукового пошуку, виплекати в нього стійкий інтерес до мовно-літературної галузі знань і підказати оптимальні форми потамування цього інтересу, зорієнтувати талановиту молодь у щонайширшому спектрі наукової проблематики і навчити доцільно реалізовувати й правильно оформлювати свої інтелектуальні та творчі набутки — ці та багато інших завдань постають перед учителем. І не тільки перед учителем, адже по завершенні навчання у базовій школі кожен учень повинен [зробити вибір щодо навчання у профільній школі, державний стандарт якої уже затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851](#). Важливо, що основою для формування профілів навчання є відповідні освітні галузі — одна або кілька, представлені повністю або частково.

Інформацію про основні напрями організації роботи з філологічно обдарованими учнями узагальнено у **Методичних рекомендаціях щодо організації та проведення роботи з обдарованими школярами в процесі вивчення української мови в ЗНЗ** (лист МОН України від 28.02.2007 № 2/2-14-420).

Під поняттям **обдарованість** слід розуміти сукупність здібностей, які дозволяють індивіду досягти вагомих результатів в одному або декількох видах діяльності, що є цінними для суспільства. Це явище включає природну енергетику; пізнавальну активність; нестандартність мислення; наполегливість; надзвичайну працездатність.

Не обов'язково, щоб обдарована дитина мала гарні оцінки з усіх предметів шкільної програми: яскрава обдарованість в одному напрямі діяльності може поєднуватися з абсолютним відставанням в іншому (Говард Гарднер описав вісім типів інтелекту на основі індивідуальних особливостей учнів).

Обдарований філологічно учень потребує такого навчання, яке забезпечувало б розвиток творчого мислення, самостійності й активності в навчальній діяльності, уміння набувати нові знання, а не заучування чужих висновків, слів і думок. У роботі з обдарованими дітьми учитель має відмовитися від жорсткої заорганізованості навчального процесу й обмеження учнів у рамках стандартних навчальних планів. Тому **основними ознаками педагогічних технологій, орієнтованих на роботу з обдарованими школярами**, є: ускладнення змісту навчального матеріалу; збільшення обсягу теоретичного матеріалу; виконання учнями індивідуальних завдань; упровадження науково-дослідної, пошукової, експериментальної, проектної діяльності; підвищення рівня самостійної роботи; створення умов для реалізації природних обдарувань особистості; при цьому основними стратегіями навчання дітей з високим розумовим потенціалом є прискорення та збагачення.

Зважаючи на зазначене вище, можна визначити такі **головні умови ефективної організації роботи з обдарованими дітьми**:

- відхід від форм і методів навчання, які гальмують розвиток дитини й не залишають місця вільному вибору видів і методів її самостійної інтелектуально-творчої діяльності;
- активна педагогічна підтримка ініціативи, самостійності, оригінальності мислення, заохочення будь-яких навчальних та творчих успіхів;
- обов'язкова організація дослідницької діяльності, для якої в навчальних планах повинно відводитися спеціальне просторове і часове поле;
- активне запровадження гуманістичних моделей і технологій спілкування, навчання, виховання.

Стосовно ж учнів, **які мають здібності до вивчення мови**, то одним зі складників у комплексі першочергових заходів оновлення змісту лінгвістичної освіти є співвідношення інтенсивного й екстенсивного навчання; орієнтація на конденсацію теоретичного матеріалу, вивчення його укрупненими частинами. Важливим є і засвоєння учнями основних інтелектуальних операцій – порівнювати, класифікувати, узагальнювати, виділяти головне. Детальніше про специфіку роботи з філологічно обдарованими учнями дивитися публікації блогу «Паланка словесника» від 04.10.2017 та 19.12.2018.

Профільні класи філологічної спеціалізації (9 – 11) є одним з ефективних шляхів розв'язання проблеми навчання та розвитку філологічно обдарованих дітей, але з невід'ємною складовою - збагаченням навчання. Своєрідність уроків української мови в таких класах полягає в посиленні уваги до семантичного аспекту мовних одиниць, єдності їх значення, форми і функції, взаємодії різноманітних мовних засобів у мовленні. Під час розгляду теоретичних питань віддають перевагу спостереженням над мовними фактами і явищами з їх подальшим аналізом, класифікацією, встановленням певних закономірностей. Учні профільних класів обов'язково повинні одержувати додатковий до традиційних курсів матеріал, мати більше можливостей для розвитку мислення, самостійної роботи. Ефективність вивчення мови підвищує використання елементів історизму, що пробуджує смак до лінгвістичних пошуків, сприяє осмисленому сприйняттю мовних фактів і явищ. Необхідно створити максимально сприятливі умови для мовленнєвої самореалізації здібних учнів: пропонувати більше творчих вправ, дослідницьких завдань, проблемних питань, проводити мовні спостереження і досліді, лінгвістичні ігри тощо. Першочерговим завданням при цьому залишається пробудження пізнавальної активності.

До **прийомів, які формують активну позицію учня на уроці**, належить низка навчальних ситуацій: ситуації, у яких учень має захищати свою думку; ситуації, які спонукають школярів ставити запитання вчителю, однокласнику; рецензування відповідей, творчих робіт інших школярів на уроці й у позаурочній діяльності; виконання завдань, розрахованих на використання додаткової літератури; вільний вибір завдань, переважно

пошукового характеру; створення ситуації обміну навчальною інформацією; самоперевірка, аналіз власних пізнавальних робіт.

Сьогодні доцільно говорити не про єдину **чітко окреслену систему роботи** з філологічно обдарованими дітьми, а про принципові підходи, які мають бути реалізованими в процесі навчання української мови в класах профілю української філології: упровадження проблемного навчання; залучення учнів до пошуково-дослідницької діяльності.

Не здобування знань є основним у навчанні (знання, зрештою, забувають, застарівають, можуть бути неточними, а то й фальшивими), а **пізнавальна робота дітей**, вироблення в них умінь вичленовувати й аналізувати мовні факти та явища, помічати в них суттєве, визначальне, робити логічні умовиводи і таким чином самостійно доходити до істини, що активізує мислення, спрямовує особистість на творчий пошук істини. Саме оцінно-орієнтаційна діяльність учнів має бути вирішальним фактором у формуванні **критичного мислення**, основними ознаками якого є: умінь в прочитаному тексті побачити помилкові судження, обґрунтувати їх помилковість; умінь співвідносити прочитане в різних джерелах і виділяти протиріччя, обґрунтовувати їх; умінь визначити в тексті або на слух недоліки послідовності суджень, необґрунтованість висновків; умінь побудувати свою відповідь лаконічно, логічно, послідовно, правильно, аргументовано.

Учнів уводять у проблемні ситуації за допомогою **проблемних запитань чи завдань**, логічно пов'язаних із змістом навчального матеріалу. Проблемне запитання має бути складним, щоб викликало потребу пошуку нового, і доступним, щоб учень прийняв його й міг самостійно шукати відповіді на нього, воно має відповідати інтелектуальним можливостям дитини й передувати викладу навчального матеріалу. Виклад навчального матеріалу повинен виходити з проблемної ситуації і відповідати пізнавальній потребі, що виникла. Наприклад:

1. Чим є кінцева частинка *-ти* в інфінітивах - суфіксом чи закінченням? Обґрунтуйте свою думку.
2. Чи може граматична основа речення бути словосполученням? Чому?
3. Простими чи складними, з урахуванням походження, є за будовою числівники одинадцять, чотирнадцять, двадцять?

Поширеним на уроках мови є **частково-пошуковий метод**, під час застосування якого учні вирішують проблеми за підтримки вчителя. В ідеалі учні повинні вміти самостійно «побачити» проблемну ситуацію, виділити й сформулювати проблему; самостійно визначити шляхи й засоби для її розв'язання, якщо потрібно, розділити проблему на підпроблеми; сконструювати вирішення основної проблеми на основі вирішення підпроблем.

Не можна забезпечити повноцінного лінгвістичного розвитку обдарованої особистості без якнайширшого залучення її до **пошуково-дослідницької діяльності**, яка стимулює творчу діяльність; сприяє засвоєнню осмислених, свідомо застосовуваних базових мовних знань на практиці; створює умови для розвитку пізнавальних інтересів. Пошуково-дослідницька праця передбачає активну мовленнєво-мисленнєву діяльність учнів, посилення ступеня їхньої пізнавальної самостійності.

Своєрідність навчальної дослідницької діяльності в умовах шкільного навчання, на відміну від наукової діяльності вченого, полягає в тому, що учень здійснює не весь цикл дослідження, а виконує лише окремі його елементи, наприклад: аналізує факти та явища, формулює дослідницьке завдання й мету дослідження, висуває гіпотезу, розв'язує це завдання й таке інше. Крім того, учень оволодіває експериментальним методом дослідження, методом моделювання досліджуваних мовних явищ, фактів і закономірностей та іншими науковими методами.

Методика проведення пошуково-дослідницької діяльності повинна поступово ускладнюватися. Цього ускладнення досягають за рахунок застосування певних прийомів, зокрема прийому тимчасових обмежень, що ґрунтується на врахуванні суттєвого впливу часового чинника на розумову діяльність; прийому раптових заборон — заборона учням використовувати будь-яку довідникову літературу; прийому нових варіацій — вимога до

учнів виконати вправу по-іншому; прийому інформаційної недостатності — проблемне завдання подають з неповною кількістю даних, необхідних для виконання; прийому інформаційного перенасичення - включення в умову проблемного завдання зайвих відомостей.

У процесі дослідницької діяльності формують **дослідницькі уміння учнів**: бачити протиріччя; формулювати проблему; ставити мету й завдання дослідження; висувати гіпотезу дослідження; вибирати й використовувати методи дослідження; збирати й аналізувати інформацію; самостійно планувати діяльність за етапами; апробувати гіпотезу; обґрунтовувати власну позицію; оцінювати власну діяльність. Робота з формування дослідницьких умінь умовно може бути розділена на чотири взаємопов'язаних напрями: включення елементів дослідження в мінілекції під час вивчення нового матеріалу; включення елементів дослідження під час виконання тренувальних вправ; включення елементів дослідження під час виконання домашніх завдань; включення елементів дослідження на позакласних заняттях (написання рефератів, проведення занять наукових гуртків, виконання колективних наукових або творчих проектів тощо).

Формування дослідницьких умінь повинне мати комплексний характер, тобто пронизувати різні теми на різних етапах навчальної діяльності. У практику викладання необхідно впроваджувати **систему граматичних вправ, що відповідає вимогам дослідницького навчання та сприяє формуванню дослідницьких умінь учнів** у процесі вивчення української мови. Основними компонентами такої системи є виконання завдань, які вирішують за допомогою методу спостереження та прийомів мисленнєвої діяльності (аналізу, синтезу, зіставлення, виділення головного, знаходження й пояснення причинно-наслідкових зв'язків, узагальнення та систематизація, класифікація); виконання завдань на застосування гіпотези (висунення та доведення або спростування гіпотези); виконання завдань на проведення лінгвістичного експерименту; виконання навчально-дослідницьких завдань та створення колективних дослідницьких проектів.

Суть **спостереження** полягає в тому, що учні під керівництвом учителя спостерігають той чи інший мовний матеріал і приходять до відповідних висновків, до глибокого усвідомлення опрацьованої інформації. Спостереження над мовою зазвичай супроводжує пояснення вчителя, коротка бесіда, записи, унаочнення тих чи інших мовних фактів і явищ, тому доцільно користуватися цим методом у 8-9-х класах. У 5-7-х класах слід обмежитися тільки елементами спостережень над мовними явищами й фактами. Так, методом спостереження доцільно опрацьовувати такі теми, які учням до певної міри знайомі, а спостереження їх служать для міцнішого закріплення знань або для розширення відомостей про знайомі поняття. До таких тем належать, наприклад, такі: «Підмет і способи його вираження», «Простий присудок і способи його вираження», «Безособові речення», «Другорядні члени речення». Наприклад, під час вивчення теми «Види присудків та способи їх вираження» доцільно поставити учням пошукове завдання: пояснити, чим відрізняються присудки в таких реченнях: 1. *Повітря холоднішало.* 2. *Повітря стало холоднішати.* 3. *Повітря стало холодним.* Звичайно, залежно від стилю роботи, учням потрібна буде допомога в організації пошуку. Низка проблемних запитань дозволить успішно завершити роботу: а) які присудки можна назвати простими, а які складеними й чому? б) який із двох складених присудків можна назвати дієслівним, а який іменним? Чому?

Завдання на **лінгвістичне експериментування** передбачають виконання таких дій, як зміна форми слова, словосполучення, перебудова мовної конструкції (вилучення з неї одних елементів і включення до її складу інших), конструювання з простих елементів складних і навпаки.

Вправи на **застосування гіпотези** передбачають висунення гіпотези та її доведення (доказ чи спростування). Висловлення гіпотези можливе дедуктивним виведенням із уже відомих і доведених теорій, ідей і принципів; дедуктивним перенесенням принципів, теорій, законів на нові факти і явища; на основі даних спостережень або експерименту.

Ядро системи функціювання навчально-дослідницької діяльності складають **дослідницькі завдання**. Усі навчально-дослідницькі завдання можна поділити на три групи: навчально-дослідницькі завдання алгоритмічного рівня — вони орієнтовані на низький рівень підготовки учнів до навчально-дослідницької діяльності, мінімальний ступінь вияву пізнавальної самостійності; навчально-дослідницькі завдання частково-пошукового рівня — передбачають більш високий рівень підготовки учнів до навчально-дослідницької діяльності; навчально-дослідницькі завдання креативного рівня — орієнтовані на найвищу міру виявлення пізнавальної самостійності учнів.

Процедура виконання цих завдань сприяє розвитку таких дослідницьких умінь, як виділення об'єктів дослідження; висунення попередніх гіпотез; узагальнення результатів; вибір методів та оцінка ефективності їх; характеристика нової якості; аналіз ступеня реалізації мети; критичне визначення недоліків.

У процесі вивчення синтаксису учням можна запропонувати низку дослідницьких завдань, які допоможуть їм навчитися визначати шляхи вирішення проблеми, аналізувати зазначені об'єкти, виділяти в кожному суттєві й несуттєві ознаки та співвідносити їх із засвоєними поняттями, за допомогою аргументів доводити або спростувати твердження. Наприклад: на основі спостережень з'ясуйте суть поняття граматичної омонімії та граматичної синонімії в системі засобів зв'язку частин складних речень. Для спостереження випишіть п'ять-шість складнопідрядних речень зі словами *що* або *як* та зверніть увагу на види підрядних частин, приєднаних за допомогою названих слів, а також складіть декілька складносурядних речень із сполучником *але* та замініть його сполучниками *проте*, *зате*, *однак*.

У процесі навчання української мови значна роль належить освоєнню **способів діяльності**, підвищенню їхньої технологічності, створенню умов для активної соціальної дії, колективної проектної діяльності. Формування компетентності учнів у проектній діяльності, тобто їх здатностей мобілізувати знання в реальній життєвій ситуації, — найактуальніша проблема інноваційного підходу в роботі з обдарованими дітьми. Проект — це цілісна робота, яку не можна закінчити, зупинившись на півдорозі, оскільки оцінюють кінцевий продукт. У процесі вивчення української мови можуть бути використані різні за видами діяльності проекти: дослідницькі, творчі, практико-зорієнтовані, інформаційні, рольово-ігрові та ін. Колективне обговорення й обмірковування проблем, планування роботи та її виконання сприяють створенню демократичної атмосфери в класі, партнерських стосунків між учнями й учителем.

Основне навантаження під час виконання **проекту** лягає на учнів, учитель лише консультує, надає методичну допомогу, здійснює проміжний контроль. Можна виділити такі етапи проектного дослідження: *підготовчий* — визначення форм і методів дослідження, створення групи, розподіл доручень між учасниками, складання плану виконання проекту; *дослідницький* — відбір джерел інформації, збирання та опрацювання її, аналіз, підготовка висновків, оформлення результатів дослідження; *підсумковий* — ознайомлення учасників проекту з результатами дослідження, підготовка спільного рішення щодо способів і форм застосування результатів проекту.

Теми колективних творчих проектів зазначено у чинних програмах для кожного класу як рекомендовані види роботи.

У галузі урочної діяльності слід упроваджувати в практику роботи різні **типи уроків**: лекція зі складанням опорних конспектів, семінар, урок-диспут, урок цікавих повідомлень, урок захисту знань, урок-дослідження, урок-спостереження, урок-змагання (лінгвістичні турніри). Особливої популярності серед обдарованих школярів набувають дискусійні форми (симпозіум, дебати, «круглі столи»).

Доцільною є **публікація науково-дослідницьких та творчих напрацювань** учнів, що дасть змогу додатково стимулювати талановитих вихованців до подальшої праці, а також забезпечуватиме роботу учителя відповідним дидактично-ілюстративним матеріалом (Українська мова – моя мова. З творів-роздумів київських школярів і студентів. — К.:

Міленіум, 2005. — 64 с; Наша доля — світанок! Збірка творів переможців Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості, присвяченого Шевченківським дням. — Чернівці: Вид. дім «Букрек», 2006. — 224 с. та ін.).

Упродовж останніх років популярності набуває **теорія Говарда Гарднера - американського психолога, автора класичної теорії множинного інтелекту**, відповідно до якої людина має не єдиний, так званий «загальний інтелект», а низку інтелектуальних здібностей, а саме: вербальний, логіко-математичний, візуальний, кінестатичний, міжособистісний, внутрішньоособистісний, музичний, натуралістичний та екзистенціальний види інтелекту. Кожний із цих типів інтелекту має свою структуру, функції, мову і тому є особливим потенціалом для розвитку. Говард Гарднер вважає, що кожна людина володіє принаймні усіма типами інтелекту, кожен з яких виражений більшою чи меншою мірою.

Учителів потрібно пам'ятати, що головне — створити умови для повноцінного розвитку обдарувань дитини; активізувати самий процес ефективного навчання, надати йому дослідницького характеру і цим самим передати учневі ініціативу в організації власної пізнавальної діяльності.

Позакласна робота з предмета

Належному рівню навчання української мови сприяє **гурткова та позакласна робота** (мовно-літературні гуртки, товариства любителів рідної мови, літературні клуби та студії, філологічні науково-практичні конференції, тематичні вечори, зустрічі з цікавими людьми, предметні тижні, філологічні олімпіади, конкурси, турніри, КВК, екскурсії тощо), **залучення учнів до участі у філологічних випробуваннях** (Міжнародному мовно-літературному конкурсі учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка, Міжнародному конкурсі з української мови імені Петра Яцика, Міжнародному конкурсі з українознавства, Всеукраїнській учнівській олімпіаді з української мови і літератури, Всеукраїнському конкурсі творчих робіт), **науково-дослідницької діяльності** (робота у Малій академії наук).

Участь у цікавих заходах, виконання цікавих завдань спонукають школярів до пошуків, активізують творчу діяльність, мотивують до поглиблення й розширення знань. Крім того, за підсумками участі у різних філологічних змаганнях найкращі учні виборюють право отримувати **стипендію Президента України, стипендію Кабінету Міністрів України, стипендію імені Тараса Шевченка**, виплата яких здійснюється щомісячно упродовж року, отримувати **цінні подарунки**.

У 2024/2025 навчальному році позакласна робота з предмета, за можливості, стане логічним продовженням реалізації основних положень Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, яку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 року № 673 (<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-roku-ta-vnesennya-zmin-do-deyakih-i300621-673>) і яка набула особливої актуальності у період воєнного стану.

Фахові випробування для учителів

Цікавою формою методичної роботи є стимулювання вчителів до участі у фахових випробуваннях – **конкурсі «Учитель року»** (2013, 2015, 2018, 2021, 2024 роки). Учасниками у номінації «Українська мова і література» очного етапу заключного туру 2024 року було п'ятеро учителів освітніх закладів області. **Учасниками відбіркового етапу I туру** цього конкурсу було дев'ять учителів-словесників, хоча зареєструвалося 17 (майже 50 % зійшли з дистанції). Переможцем фінального етапу I туру та учасницею відбіркового етапу заключного (II) туру зазначеного вище конкурсу стала учитель Лановецького закладу загальної середньої освіти I-III ступенів № 2 Лановецької міської ради Кременецького району Тернопільської області Мотеващук Л. Ю.

На жаль, через надзвичайні події в Україні (карантинні заходи, воєнний стан, зміна стандартів освіти), активність учителів-словесників щодо участі у фахових випробуваннях

дещо знизилася, але результативність має ознаки позитивної динаміки. Так, за підсумками участі у номінації «Українська мова та література» у ІІІ (заклучному турі) всеукраїнського конкурсу «Учитель року - 2021» учитель української мови та літератури Заліщицької державної гімназії м. Заліщики Тернопільської області Наталія Зубик виборола почесне ІІ місце і стала лауреатом цього конкурсу.

Для заохочення учителів брати участь у зазначених конкурсах необхідно знайомити їх з педагогічним досвідом **учителів-переможців** різноманітних конкурсів, проводити майстер-класи учителів, які мають звання «вчитель-методист».

Кабінет української мови і літератури

Відповідно до Положення про навчальні кабінети ЗНЗ (наказ МОН України від 20.07.2004 № 601), листа МОН України від 20.08.2008 №1/9-532, методичних рекомендацій щодо оформлення навчального кабінету з базових дисциплін у середніх загальноосвітніх закладах (Завуч, 2006, № 29) можна виокремити певні вимоги щодо загального вигляду кабінету української мови і літератури, а саме:

- колір стін і меблів – пастельний жовтий, зелений або бежевий; стеля, верхня частина стін, віконні рами та двері - білого кольору;
- наявність таблиці на входних дверях з відповідним написом про кабінет української мови і літератури та цифровою позначкою класу;
- наявність шкільних меблів двох розмірів відповідно до зросту учнів (розмір визначають з допомогою спеціальної кольорової мірної лінійки);
- обладнане робоче місце вчителя;
- наявність термометра або психрометра;
- наявність класної дошки на одну або декілька робочих площ у розгорнутому або складеному вигляді з тримачами для таблиць;
- наявність екрана, що вільно згортається;
- пронумеровані місця зберігання засобів навчання з відповідними назвами на етикетках.

Щодо **наочно-дидактичного та технічного забезпечення**, то у кабінеті мають бути навчальні програми; підручники; навчальні та методичні посібники (не менше 1-го примірника) відповідно до типового переліку навчально-наочних посібників; картотека дидактичних та навчально-методичних матеріалів, навчально-наочних посібників, розподілених за темами навчальних програм; технічні засоби навчання; картотека аудіовізуальних засобів і програмного педагогічного забезпечення, відеотека; додаткова література (фахові журнали, інформаційні збірники МОН України, науково-популярна, довідково-інформаційна та методична література, матеріали педагогічного досвіду, розробки показових уроків та виховних заходів, краєзнавчі матеріали).

Про дотримання норм законодавства щодо вимог до комп'ютерного та мультимедійного обладнання, засобів навчання, меблів у кабінеті йдеться у низці документів МОН України, зокрема у наказі від 23.03.2018 № 284, листах від 18.05.2018 № 1/9-319 та від 14.08.2020 № 1/9-441, трьох інформаційних посібниках «Новий освітній простір» (мотиваційний та безбар'єрний простір, обладнання), збірнику нормативно-правових актів щодо матеріально-технічного забезпечення галузі освіти (2019).

Обов'язковою є наявність **відповідної документації**: Правил роботи в кабінеті, Інструкції з безпеки праці та пожежної безпеки; Перспективного плану оснащення кабінету засобами навчання та шкільним обладнанням, погодженого з директором ЗНЗ і (за потреби) місцевим органом управління освітою, органом державної санітарно-епідеміологічної служби та пожежної охорони; Регламенту роботи на рік, який обговорено на засіданні методичного об'єднання вчителів української мови і літератури; Інвентарної книги

відповідного зразка, яка прошнурована, пронумерована та скріплена печаткою; документів списання морально та фізично застарілого обладнання, навчально-наочних посібників; Журналу обліку інструктажів з техніки безпеки.

Крім того, необхідно подбати і про **постійну експозицію** (демонстрацію державної символіки, Інструкції з безпеки праці та пожежної безпеки, Правил роботи в кабінеті, портретів мовознавців і письменників, таблиць, на яких розміщено незмінну інформацію, наприклад зразки мовних розборів, літературної карти України й області) та **змінну експозицію** (виставку кращих робіт учнів, матеріали до тем наступних уроків, поради та орієнтовні завдання для підготовки до діагностувальних робіт, ДПА,ЗНО (НМТ), інформацію про життєвий і творчий шлях мовознавців і письменників, матеріали краєзнавчого та дослідницького характеру, завдання і роботи учасників I етапу учнівських олімпіад, конкурсів, стінгазети тощо). **Детальніше йдеться у матеріалах вебінарів «Кабінет словесності як творча лабораторія учителя української мови і літератури», «Створення нового освітнього середовища для забезпечення якісної мовно-літературної освіти», «Підготовка до створення нового освітнього середовища у базовій школі» (дивитися публікації блогу «Паланка словесника» від 18.05.2018, 21.02.2019, 26.10.2020).**

Основні форми методичної роботи з учителями-словесниками

Удосконаленню фахових компетентностей учителів-словесників сприятиме участь їх у різних **формах методичної роботи**: індивідуальних (самоосвіта, стажування, наставництво, консультації), колективних періодичних (педради, семінари, педчитання, методичні конференції, оперативні методичні наради, лекторії, методичні декади, тижні методичної майстерності), колективних постійних (методоб'єднання вчителів, школа молодого вчителя, школа передового досвіду, школа професійного вдосконалення, творча група тощо). Значну увагу приділено цим питанням у дописах на блозі «Паланка словесника» від 27, 29 жовтня; 25 листопада, 15 і 16 грудня 2020 року; 06, 11, 12 січня; 22 березня; 20 квітня 2021 року.

Світлана Іванісова пропонує чотири моделі методичної роботи, а саме:

Модель 1. Методичної ради та шкільних МО (методичних об'єднань): класика з оновленням (таблиця 1)

Модель 2. Єдина методична тема: фокус на прориві (на початку навчального року у фокусі єдина методична тема, яка буде об'єднувати всю методичну роботу в закладі освіти протягом року).

Модель 3. Експериментальна модель: лабораторія інновацій (навчання та співпраця, що дають можливість педагогічному колективу вивчати, тестувати та впроваджувати нові методики та технології навчання в динамічному та креативному середовищі, наприклад упровадження STEM- освіти чи штучного інтелекту в освітній процес).

Модель 4. Модель альтернативних об'єднань: швидке реагування на локальні виклики (створення альтернативних об'єднань/груп швидкого реагування на локальні виклики задля ефективно розв'язання актуальних питань щодо організації освітнього процесу: досвідчені учителі розробляють план дій, який включає конкретні кроки, ресурси та терміни виконання, а після реалізації плану підбивають підсумки, діляться досвідом та аналізують результати).

Найбільш поширеною формою методичної роботи є **фахове методичне об'єднання (комісія)**, що об'єднує трьох і більше учителів-словесників, керівництво яким здійснює голова, якого обирають з учителів I або вищої категорії, що має педагогічного стажу не менше 5 років (допомогу консультативного характеру голові надає заступник директора з навчально-виховної роботи). Щодо документації цієї методичної структури, то мають бути наявні План роботи методичного об'єднання, який обговорено і затверджено на 1-му засіданні методичного об'єднання та погоджено з керівником закладу освіти; Банк даних про кількісний і якісний склад членів методичного об'єднання; тематика і протоколи засідань методичного об'єднання (4 і більше разів на рік); облік методичної роботи вчителів. Зміст роботи методичного об'єднання розкривають теми, які обговорювали на засіданнях: нові програми, підручники і посібники; актуальні теми навчально-виховної роботи; зразки

педагогічного досвіду; рівень навчальних досягнень учнів; результати спостережень під час показових уроків і виховних заходів; валідність тестових завдань для проведення поточного і тематичного контролю навчальних досягнень учнів; підготовка до ТО, ДПА, ЗНО; підготовка й проведення предметних тижнів, олімпіад, конкурсів, відзначення ювілейних дат; творчі звіти вчителів, завідувачів кабінетів; основні напрями методичної роботи; інформація про підвищення кваліфікації; клопотання перед керівником закладу освіти про матеріальне і моральне стимулювання вчителів за досягнення у роботі; пропозиції щодо організації методичної роботи у освітньому закладі; запровадження нових технологій навчання тощо.

План роботи методичного об'єднання має відповідну структуру. Орієнтовно він може містити аналіз роботи за попередній навчальний рік (1-й розділ); мету, тему, над якою працюватимуть члени методичного об'єднання упродовж навчального року (2-й розділ); інформацію про кількісний і якісний склад методичного об'єднання (3-й розділ); тематику засідань (4-й розділ); перелік заходів щодо зміцнення матеріальної і науково-методичної бази навчального процесу (5-й розділ); інформацію про роботу вчителів щодо удосконалення і розвитку фахових компетентностей (6-й розділ); графік відкритих (показових) уроків, позакласних заходів (7-й розділ).

Цьогоріч під час проведення засідань методичних об'єднань учителів української мови і літератури доцільно приділити увагу таким питанням:

- аналіз результатів участі словесників минулого навчального року в обласних, районних/міських навчально-методичних заходах;
- навчально-методичне забезпечення викладання української мови в 5-8 та 9-11 класах у 2025/2026 навчальному році;
- сучасні підходи до викладання української мови і літератури, зарубіжної літератури;
- проведення випереджувальних лекційно-практичних занять, ділових ігор, моделювання уроків з неадаптованих учителями тем, передбачених чинними програмами для 5 - 11 класів (із метою науково-методичної допомоги, активізації творчої діяльності вчителів);
- аналіз результатів ЗНО з української мови в 11 класі (2024/2025 навчальний рік);
- аналіз результатів участі школярів навчальних закладів міст (районів, громад) у олімпіадах, турнірах та конкурсах та підготовка школярів до участі в інтелектуальних і творчих змаганнях в 2024/ 2025 навчальному році;
- використання сучасних технологій навчання, у тому числі дистанційного, під час навчання української мови, української літератури, зарубіжної літератури, інтегрованих курсів (дивитися публікації блогу «Паланка словесника» про методи «Кейс» від 03.03.2017 та 11.01.2019; «Сторітелінг» від 16.11.2017, 09.08.2018, 03.07.2019; «Кластер» від 27.03.2018; «Скрайбінг» від 12.03.2018, 01.10.2018; технологію критичного мислення від 18.04.2017, 5.03.2019; STEM – освіту від 05.09.2017, педагогічні інновації від 27.06.2019; технології майбутнього від 27.04.2018);
- використання в освітньому процесі штучного інтелекту;
- запровадження SNEM-навчання;
- шляхи та інструменти подолання освітніх втрат з навчальних предметів мовно-літературної освітньої галузі;
- психологічна підтримка учнів, збереження ментального здоров'я;
- тайм-менеджмент педагогічного працівника.

Більш розлого це питання розкрито за таким покликанням: <https://cutt.ly/cZbzy1U>

Рационально організувати свій робочий день педагогові допоможе матриця Ейзенхауера. Вона має два параметри: «важливо» і «терміново».

Важливо – справи, які допомагають досягти визначених цілей і здійснити місію. Терміново – те, що неможливо відкласти на потім, що потребує негайного розв'язання.

Позначивши цими параметрами осі координат, отримаємо матрицю, яка дає змогу розподілити справи на чотири категорії (дивитися таблицю).

Поради Ейзенхауера: справи з квадратів С і D можна сміливо відкинути; справи з квадрата А можна скоригувати, вчасно приділяючи увагу справам із квадрата В; регулярно планувати справи з квадрата В.

У професійній діяльності вчителів варто використовувати **періодичні фахові видання**: часописи «Дивослово», «Українська мова і література в школі», «Українська мова і література в школах України», дописи у професійних групах соціальної мережі Фейсбук тощо.

Безумовно, сучасний учитель зобов'язаний реагувати на виклики часу, соціальні тенденції, суспільні події, обирати найбільш результативні технології, вибудовувати власну траєкторію педагогічного розвитку, швидкими темпами оволодівати комп'ютерними, медіаосвітніми, інтерактивними технологіями, методами критичного мислення, проєктними та особистісно зорієнтованими методиками. Щоб бути цікавим для дітей як фахівець, як особистість, педагог має постійно навчатися. І не лише, щоб оновлювати знання з навчального предмета, а й тому, що самоосвіта – це шлях професійного та особистісного зростання, який визначає і якість уроків, і підготовку до них, і рівень співпраці з учнем, і професійну мотивацію та самооцінку.

Будьмо креативними, мобільними, інноваційними, шановні колеги! Відвідуймо тренінги, майстер-класи, семінари, навчаймося самі й спонукаймо до освіти інших!

Сучасна освіта – майбутнє вільної України!

Успішного, переможного та мирного навчального року!